

BESEDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Lepa naša domovina

Govori in članki - izbor

O M N I B U S

BESEDA

Ivan Cankar

LEPA NAŠA DOMOVINA

Govori in članki - izbor

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-109-6

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Slovensko ljudstvo in slovenska kultura

Cenjeni poslušalci!
Zdaj, v tem viharnem volilnem boju, je dela veliko, časa malo. Zato mi oprostite, če to predavanje ni tako temeljito in dovršeno, kakor bi se spodobilo za tako važen predmet. Smatrajte torej to predavanje le kot poskus, morda celo kot ponesrečen poskus večjega in temeljitejšega dela. Vendar pa se mi zdi, da je *ravno* zdaj, *ravno* ob tem viharnem času potrebno govoriti o slovenskem ljudstvu in o slovenski kulturi, — zakaj nikoli še kakor zdaj ni bilo toliko pridigovanja, toliko časih jako klavrnega besedičenja o narodu in narodnosti, o ljudstvu in o kulturi! —

Dolgo je že, kar se ukvarjam s peresom; marsikatero bridko očitaneje sem preslišal v teh težkih letih, marsikatero hudo grajo in pa tudi, kar je bilo še posebno grenko, marsikatero neumno hvalo. Ampak v vsakem očitaniu, v vsaki graji in v vsaki hvali se je ponavljala pesem, ki sem se tako navadil nanjo, da mora biti zapisana tudi na mojem grobu:

»To ni za ljudstvo!«

Za par ljudi pišeš, za par ljudi se mučiš, za par ljudi si stradal od začetka do konca; kajti ljudstvo te ne razume, ono je tuje tebi in tvojemu delu, ti si tuj njemu in njegovemu življenju!

Tako se je godilo meni, drugim pa se ne godi nič boljše.

V ljubljanskem gledališču igrajo lepo moderno ali pa tudi

klasično dramo. Drugo jutro že prepevajo po Ljubljani tisto ljubeznivo pesem:

»To ni za ljudstvo!«

Naše ljudstvo ne mara takih reči, naše ljudstvo ni zrelo za take reči, ne ponujajte našemu ljudstvu torte, ko je komaj žgancev vajeno! In res — moderna ali klasična drama izgine sramotno z odra, na odru pa se prikaže domača umetnost, ki ima na čelu zapisano geslo ‚Ejduš‘ in ‚ga že ‚maja!‘ —

Tako se godi gledališču, drugim pa se ne godi nič boljše.

V Ljubljani razstavijo slovenski umetniki svoje slike in kipe. Da je njih umetnost velika in čista, tega jim živa duša ne odreka. Ampak vsi ljubljanski zvonovi zapojó takoj tisto prisrčno pesem:

»To ni za ljudstvo!«

Naši umetniki ne delajo za ljudstvo, ne poznajo ga in zato jih tudi ono ne pozná. Naj torej stradajo in životarijo nadalje, kakor so stradali in životarili doslej! Naše ljudstvo ne rabi umetnosti, doslej je živelo brez nje, pa naj živi brez njé do konca! In resnično: naši umetniki so pobrali šila in kopita in so pobegnili v tujino, vsi do zadnjega, s svojo umetnostjo vred. Zakaj spoznali so v svoji modrosti, da je vendarle nekoliko prijetnejše, če stradajo v tujini, nego da bi stradali domá, kjer imajo na prežgani juhi še očitiranje in zasmeh v zabelo.

Tako se godí umetnosti, znanosti pa se ne godí nič boljše.

Nekaj mladih ljudi, nekaj idealistov, je začutilo potrebo, da pripovedujejo ljudém ne samo o antikristu in o farju, temveč da mu pokažejo, slepcu doslej, pot do spoznanja in resnice. Ampak tudi njim je zabrnela v ušesa naša narodna himna:

»To ni za ljudstvo!«

Stari gospodarji in poznavalci ljudstva se jim pomilovalno

posmehujejo: Kaj treba našemu ljudstvu spoznanja in resnice! Če bi spoznavalo, bi spoznalo najprej svoje ubožstvo in bi postalo rabiato; če bi ugledalo pot do resnice, bi našlo takoj pot izpod prižnice — in kje bi ostala potem far in antikrist, te dve naši najsvetejši narodni svetinji, ta dva stebra slovenskega življenja in nehanja tekom burnih desetletij?

Vsi vi težaki na polju slovenske kulture: obujte škornje, nategnite jermena, povežite cule, zakaj—

»To ni za ljudstvo!«

V spoznanju, da naše ljudstvo ni kulturno, sta si edina obadva stara slovenska tabora. Tako dobe časih celó najhujši sovražniki mirno zatišje, da se poljubijo v slogi in bratstvu. Nekoč je na Dunaju vodnik naroda oznanil vsemu svetu: Naše ljudstvo je zaostalo v kulturi za sto let, naše ljudstvo je neumno in zabito! In takoj je zvonilo in potrkavalo tisočero zvonov na zelenih holmih prostrane slovenske domovine: Obrekovalec ljudstva! Naše ljudstvo ni zabito in neumno, temveč naše ljudstvo hodi v cerkev, pod prižnico in v spovednico, naše ljudstvo ne mara vaše tujinske kulture, našemu ljudstvu zadostuje božja beseda in svetinja očetov! ...

Tako sta si edina obadva tabora in obadva tabora ne vesta, koliko grenke resnice je skrite v tem nekulturnem kulturnem boju, v teh kulturnih besedah o nekulturi!

Ko sem prvokrat slišal tisto brutalno očitanje: Ne delaš za ljudstvo, vi vsi ne delate za ljudstvo! — sem bil globoko potr. Naravno je, da človeku ne more biti prijetno pri srcu, če mu poklican besednik narodov zaluči v obraz: Nepotreben si, nepotreben s svojim delom vred! Pojdite in obesite se vsi po

vrsti v Latermanovem drevoredu; ljudstvo bo vedelo o vašem pravičnem koncu prav toliko, kolikor je vedelo o vašem delu in življenju! ... Moj občutek je bil podoben bridkosti človeka, ki je romal ponoči zaspan in truden tri dolge ure; in ko se mu zdí, da že vidi svetlo okno svojega doma, spozna nenadoma in ves prestrašen, da stoji na tistem križpotu, odkoder je bil nastopil svoje klavrno romanje ...

Kaj torej?

Dvomil nisem niti za trenotek, da govoré ljudjé resnico, da pojó cerkveni zvonovi neskajeno pesem: da je to takoimenovano kulturno delovanje izgubljeno in brezplodno, kakor voda v pesku. In da je tisti modrijan pravično besedoval o vislicah v Latermanovem drevoredu ...

V tej bridkosti in potrnosti me je prijel usmiljen človek pod pazduho in me je vodil v krčmo. Nastežaj je odprl duri, iztegnil je roko in je govoril téle pametne besede:

Ne žaluj, prijatelj! Saj je resnica in pismo, da vi vsi ne delate za ljudstvo; da je vse vaše nehanje in trpljenje nepotrebno, če mislite, da darujete ljudstvu; da vas ljudstvo ne razume, kakor ga vi ne razumete! — Ampak prijatelj: sursum corda! Ne delujete za ljudstvo, zato pa delujete za narod; ne trpite za ljudstvo, zato pa trpite za narod; narodu darujete in narod vam bo hvaležen! ...

Nisem razumel te globoke modrosti, toda prijatelj, ki je bil usmiljen, mi je razložil stvar na jako prijeten način:

Glej to prostrano, zakajeno, slabo razsvetljeno izbo! Glej te ljudi! Njih obrazi so grobi, v njih očeh je več skrbí in sovraštva, nego učenosti, njih roké so težke in okorne, njih obleka je zakrpana in posvaljkana, iz ust pa jim žganje smrdi ... Glej, to je ljudstvo! ... Njih lica so groba, ker so ožgana od sonca,

njih roké so težke in okorne, ker so trudne od dela, v njih očeh je skrb in sovraštvo, ker so ugledale krivico, iz ust jim smrdí žganje, ker je šampanjec drag ... Glej, to je ljudstvo! ... Stopi prédenj in mu beri Maeterlincka in Wedekinda, pa ti bo odgovorilo: Ne norčuj se, kanalja, zakaj dolga so tvoja ušesa. In še boljše ti bo odgovorilo: Plačaj, kultura, kar si dolžna mojemu delu, nato se mi pokloni, da se ti poklonim tudi jaz ...

Tako prijatelj, sva videla ljudstvo, pogledja še narod.

Narod je sedel v salonu in je bil že nekoliko pijan. Izba je bila svetla in prijazna, mize so bile pogrnjene. In za mizami je sedel črno oblečeni, veseli, glasni narod. Njegov obraz je bil rdeč in vroč; iz lic je puhtelo vino, v očeh je gorela prešernost življenja. Pa se je vzdignil izza mize lep in postaven gospod, potrkal je s prstanom ob kozarec in je izpregovoril:

Gospoda slavna! Ker smo tako lepo zbrani, je potreba, da pokažemo kletim sovragom, kdo da smo! Kaj je slovenski narod? Slovenski narod je teptan ... Natarakar, zapri duri, da ne bo smrdelo sem tisto ljudstvo s svojim žganjem in tobakom. Teptan je, pravim! Ampak po krivici uživa naš narod to preziranje in zaničevanje: visoko se je vzdignila njegova kultura — tak zapri ... ti prokleta ljudstvo! — in naš narod je stopil v ravno vrsto z drugimi mogočnimi narodi! Zatorej zapojemo lahko s ponosom ...

In po salonu je veličastno zaorila himna: »Slovenec sem« ... Nato so hoteli zapeti še »Hej Slovani«, toda glave so klopile in glasovi so umirali ... Ljudstvo se je razšlo že zgodaj, ker je bilo trudno, narod pa je ostal pod mizo in je smrčal ...

Moj prijatelj je bil hudoben, toda vsaka resnica je hudobna.

Pokazal mi je narod, kakršen je v polnočni navdušenosti, ki je najbolj odkritosrčna in ki najočitneje razodeva naše kulturno stanje ... Naši narodni prazniki, veliki semnji naše kulture, niso bili drugega nič, nego polnočna navdušenost ... S kakšno glorio so pozdravljali prvo slovensko umetniško razstavo! Človek bi si bil mislil, da je napočil nenadoma dan vstajenja, da je naša umetnost rešena, naša kultura rehabilitirana, da stopimo lahko z jasnim obrazom pred narod, ki je rodil Michelangela! Ampak komaj je zašlo sonce, so pobegnili slavnostni govorniki v krčme in so se muzali in smejali: To je bil hec! Takega pa še ne! Ali ste videli tiste packarije? Počenega groša bi ne dal zanje vse skupaj! Jakopič pravi, da je naslikal svetnika, pa je bolj podoben ljubljanski barabi ali pa tržaškemu fakinu, kakor pa svetniku! Ljubši mi je žabji pildek za Šentklavžem! ...

Prej si govoril o vstajenja dnevu! — se začudi mlad poet.

Slavnostni govornik pa ga usmiljeno pouči in okara: Vstajenja dan, kultura, umetnost, znanost — to, pesniče, so polnočni strahovi! Pameten narodnjak jih kliče podnevi, zato ker vé, da ne pridejo; opolnoči pa jih pustí pri miru!...

Še prijaznejša je druga zgodba, ki sem jo nekoč že opisal. Napravili so velik shod, imenitno manifestacijo v prilog slovenske univerze. Dvorana je bila natlačena, prišel je ves črno oblečeni, izobraženi, navdušeni, dostojni narod; ljudstva ni bilo od nikoder in ga tudi treba ni bilo: ne sodilo bi bilo v dvorano nič boljše, kakor delavec v »Piccolovo« redakcijo. Nastopili so govorniki drug za drugim, dolga vrsta jih je bila. Govorili so, da se je zemlja tresla in da so meni, ki sem mehak človek, stopile solze v oči. Tisti večer sem bil prepričan,

da je slovenski narod enkrat za vselej rešen, ali pa da bo rešen vsaj naslednje jutro ob prvi zori. Po dovršeni slovesnosti sédejo slavnostni govorniki v krčmo, brišejo si potna čela in se muzajo:

Toliko dela za tako neumnost! Kaj pa nam je treba univerze! Če bi jih imeli troje: v Ljubljani eno, v Šiški eno in na Vrhniki eno, — jaz bi šel na Dunaj! —

—Pa si tako lepo govoril! — se začudi mehkobni poet.

Slavnostni govornik pa se razljuti:

—Kaj govoril! Ali misliš, da bom govoril o naši nekulturi? Saj sem narodnjak! Navadi se razločevati med mislijo in besedo, med pametjo in navdušenjem! Mi govorimo o kulturi, zato ker je nimamo; ko bi jo imeli, bi molčali o nji!

In osramočen je povetil glavo poet ...

Tudi tretja zgodba je prijetna v precejšnji meri.

V Ljubljani so postavljali Prešernu spomenik in so napravili veliko slavje. Kdo je bil slavljen: ali Prešeren, ali njegov spomenik, ali oče Janez Bleiweis, ali župan Hribar, še ni natančno dognano; dognano je le toliko, da je bilo tako veliko in imenitno slavje, kakršnega narod še ni doživel; vse je bilo brez mere navdušeno, posebno zategadelj, ker ni vedelo zakaj. O Prešernu je vedel tisti narod le toliko, da je rad vino pil, da je živel v divjem zakonu in da je zaljubljene pesmi pel; o spomeniku je vedel toliko, da je neizrečeno neokusen — ampak slavje je bilo lepo in lep je bil dan. Lep je bil dan, še lepši je bil večer. Toliko cvička se še nikoli ni stočilo v Ljubljani, toliko slovesnih govorov se še nikoli ni govorilo, celi potoki najglasnejših fraz so curljali po ulicah in so se stekali v Ljubljano. Narod je bil navdušen in je na veličasten način dokazal svoje neomajno rodoljubje — in praznik je bil semènj mo-

tovilastega slavokričanja in bobnastega vseslovanstva. Zakaj na semnju je bil Prešernov spomenik, Prešernovega duhá ni bilo; na semnju je bil narod, ljudstva ni bilo! —

Popoldne šele je prišlo ljudstvo. In ljudstvo ni slavilo praznika, ljudstvo ni bilo navdušeno, ne za Prešernov spomenik, ne za vseslovanski boben, ne za fraz curljajoče potoke. Ljudstvo je prišlo pozdravit tistega človeka, ki je pred petdesetimi leti v svojem obupu in v svoji bridkosti slutil, kar vidi danes ljudstvo samo — svetel cilj na gori: »Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot.« —

Takrat se je jasno pokazala silna razdalja med ljudstvom in narodom. Morda sta čutila to silno razdaljo obadva, ljudstvo in narod — morda sta videla obadva tisti brezmejno široki, brezdanje globoki prepàd, ki ju loči od nekđaj in ki je do vrha napolnjen s smradljivo vodo smradljivih fraz ...

Stvar je tedàj taka: *ljudstvu* je kultura tuja, narodu pa je znana samo po imenu in mu je le pretveza za pijano navdušenost. Na tak način visi naša kultura v zraku, živí sama svoje življenje — in kadar nekoč pogine, se nobeno oko ne bo solzilo za njó, narod in ljudstvo bosta živela svoje življenje v miru in nemiru dalje, kakor sta živela doslej. Ljudstvo ima svojo cerkev in svojo prižnico, kakor je imelo cerkev in prižnico pred tristo leti; kar se naroda tiče, je pa za njegovo navdušenost Marko Pohlin tudi dober; — in imenitnih imen imamo naposled že toliko, da jih je zadosti za tisoč narodnih praznikov ...

Resnico oznanjata obadva tabora: kultura je nepotrebna tako ljudstvu kakor narodu! —

Kaj je kultura? Kateri pojem izraža ta beseda, ki je nam

vsem tako domača in hkrati tako strašno tuja? Literatura, umetnost, znanost — to je le zunanji izraz, je le dokument narodove kulture, je dokument narodovega duševnega in materialnega *blagostanja*. Naša slovenska kultura, kakor je na današnji stopnji, je rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od začetka zavednega narodovega življenja do danes. — Zgodovina narodove kulture in zgodovina naroda samega, je zgodovina njegovega političnega, družabnega in gospodarskega razvoja.

Še pred nedavnim časom je bilo sploh nespametno govoriti o slovenski *narodni* kulturi. Zgodovina slovenskega naroda je zgodovina tlačana, hlapca, ki je služil na vekov veke in ki se je tako korenito navadil služiti, da mu je prešlo suženjstvo v mesó in kri. Stoletja je služil politično in družabno tistemu gospodarju, ki mu je bil najbližji; stoletja je romal v noči in mraku njegov zaslužnjeni duh po cesti, ki vodi v Rim. Prvo veselo znamenje mladovzklile kulture se je pokazalo v reformacijski dobi. V drugi polovici šestnajstega stoletja sta Primož Trubar in Jurij Dalmatin postavila prvi in veličasten spomenik slovenski kulturi. Omejena in nerazumna je trditev, da je bilo tisto veliko gibanje samo in edino *versko* gibanje, da ni torej pomenilo za slovenski narod nič drugega, kakor malo-pomemben korak iz ene cerkve v drugo, iz enega duševnega suženjstva v drugo. V tem kakor v vseh znamenitih kulturnih bojih si je dalo duška mogočno, v masi ljudstva dremajoče hrepenenje po svobodi. Verski reformatorji so bili buditelji tega hrepenenja, so bili njegovi voditelji proti cilju. V tem boju proti tradiciji suženjstva so se *prvi* poslužili orožja literature in so tako napisali *prvi* dokument kulture slovenske; prvi

dokument hrepenenja po svobodi, po višjem duševnem in telesnem blagostanju.

In ker so to storili, jih je doletela usoda velike večine kulturnih delavcev: izgnani iz domovine so poginili v temi, njih delo pa je uničila rimska cerkev z ognjem in mečem ... Slovenski narod se je pogreznil v hujše tlačanstvo, upognil je hrbet pod težjim jarmom ...

Drugo veliko kulturno gibanje so bili kmečki punti v šestnajstem in sedemnajstem stoletju. Vsaka ped svobode, ki si jo pribori ljudstvo, je korak naprej v kulturi. Tisti obupani, v svojem obupu do blaznosti pogumni kmetje, ki so požigali graščine in ki so se upirali cesarski vojski s kosami, cepci in vilami, tisti kmetje, ki so obešali valpte in gnali graščake pred plug, niso bili manjši delavci na polju slovenske kulture, nego Trubar in Dalmatin. — Matija Gubec, ki so ga posadili v Zagrebu na razbeljen tron ter mu dali na glavo razbeljeno krono in mu potisnili v roko razbeljeno žezlo, zasluži v vékomen spomin tron od bronca na Markovem trgu in krono od zlatá. — Trubar in Dalmatin sta zapisala v knjigo spomenik slavnega svojega dela, puntarski kmetje so ga zapisali v kamenito slovensko zemljo s svojo vročo krvjó ...

Zakaj doletela jih je tista usoda, ki je usoda velike večine kulturnih delavcev: poginili so v sramoti, njih delo pa so pokončali z ognjem in mečem ...

Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulture, ne izgine za vekomaj, ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati, ne meč! — S krvjó tistih naših delavcev prvorojencev je bila pognojena njiva vse naše poznejše kul-

ture. In kadar bo žetev dozorela, kadar bodo kosé pripravljene, se bomo spominjali mučenikov!

Sto let in dalje je ležal na tleh slovenski narod, suženj tujinske gospode. Vživel se je pod suženjstvo kakor konj pod komat. Tako se je vdal in ponižal, da si ni mogel misliti več ne sebe ne svojega soseda brez valpta z bičem v roki. Zelo pravična in resnična je tista lepa Trdinova povest o Petru in Pavlu ... (Da bi ta suženjska slov. zemlja oskrunila podplat svobodnemu človeku!) Vzdramil se je narod šele pod vplivom sveže sape, ki je dihala s Francoskega, tudi slovenskemu narodu se je zableščalo v očeh, ko je vzplamenela v Parizu luč vélike francoske revolucije ... in Vodnik je navdušen pozdravljaj žezlo Napoleonovo ... No, ta prepород je bil kakor hipno prebujenje, ko se človek strese in se mu zalesketajo oči ... Napoleon je šel — in če je bilo ljudstvo tepeno z bičem, je bilo tepeno zdaj s škorpionji.

Kako se je godilo Slovincem od Napoleona do Franca Jožefa, popisuje dr. Lončar v svoji brošuri: Politično življenje Slovencev:

»Obupenje bil socialni, kulturni in politični položaj Slovencev v predmarčni dobi. Domače plemstvo so bili izgubili popolnoma; kar je bilo plemstva, je bilo odtujeno narodu in je delalo za nemške, laške in madžarske koristi. S slovenskimi žulji je bogatelo na škodo slovenstvu. Tudi meščanstvo je bilo neslovensko po duhu in deloma tudi po krvi. Mali trgovci in obrtniki, o katerih bi se lahko reklo, da ni doma meščanov, kadar gredó kmetje na polje', so bili odvisni od tuje gospode in tujih uradnikov in so se jim zato prilagodovali v mišljenju in vedenju ... Kmet ni bil svoboden, temveč

podložen svojemu graščaku. Trli sta ga tlaka in desetina kakor tudi veliki davki ... Tlačanstvo pa je slabo vplivalo na moralo slovenskega naroda, ki mu je vzgojilo servilizem, hlapčevsko ponižnost pred gospodo, kar je umevno, ako se je med graščinskimi uradniki nahajal oskrbnik, ki se je bahal: ‚Jaz sem četrta božja oseba na zemlji!‘ —«

Že v drugi polovici teh žalostnih časov je živel in pisal največji slovenski pesnik, Prešeren. V kakšnih političnih in družabnih razmerah je živel, kako je živel, izginil in poginil on sam in njegov najožji prijateljski krog, to je prvo in strašno znamenje nove dobe. Prešeren je živel kakor proletarec in se je hotel obesiti, predno ga je rešila smrt; Andrej Smolè, idealen človek, je živel viharno življenje in je klavrno umrl; Čop se je utopil.

Življenje, nehanje in smrt teh ljudi je žaloigra, ki jo bo treba še napisati in ki odpira duri nastežaj v preteklost našega naroda in v njegovo prihodnost do naših dni.

Zakaj nikoli poprej kakor v Prešernovi dobi se ni tako jasno odprlo brezno med narodom in ljudstvom. Prešeren je bil velik pesnik in ljudstvo ga ni več razumelo; njegove pesmi, iz srca pete, so zvene in izzvene brez odmeva — ljudstvo jih ni slišalo. Ljudstvo ni več poznalo tistih, ki so darovali na njegovem oltarju svoje telo in svojo dušo. Začela se je dolga vrsta tragedij, grozna vrsta, ki ni zaključena do današnjih dni. Vsa strma cesta naše kulture je orošena in pognojena s solzami in s krvjó.

Vsi tisti naši veliki in pravični pesniki, umetniki in znanstveniki, ki so s pošteno mislijo in močno voljo zidali dalje in višje na zgradbi naše kulture — vsi so plačali svoje početje s

svojo srečo in s svojim življenjem. V narodu, ki so ga ljubili, so bili tujci, v najboljšem slučaju nepoznani, v navadnem slučaju zasmehovani in zaničevani. Ne z zlatimi, s krvavimi črkami je pisana knjiga slovenske kulture.

Zakaj se je tako godilo in zakaj se je moralo tako goditi — o tem jutri! —

II

Cenjeni poslušalci!

Kakor so mi povedali nekateri drugače zelo razumni in prekanjeni ljudje, sem govoril včeraj na tak način, da me ljudstvo ni razumelo. To je naravnost prekletstvo, ki leži na meni. Prišel sem, da bi svečano protestiral proti temu, da mi slovenski kulturni delavci ne delamo za ljudstvo, da nas ljudstvo ne razume — in glej, zdaj že spet protesta ni razumelo. To je res velika žalost in bridkost in verjemite mi, da sem se razjokal, ko sem tisto slišal in bral ... Zatorej vas prosim, cenjeni poslušalci: če je med vami kak diplomiran in učen narodnjak, ki bi mojih besed ne razumel, naj se oglasi in blagohotno mu bom razložil, kar bo treba ...

In ker je ravno prilika tako lepa, naj omenim še neko čisto posebno kuriozno stvar, ki me je doletela v Trstu. Neki narodnjak je govoril in pisal, da jaz ne razumem tržaških razmer in da Tržačani ne razumejo kranjskih — da bi bilo potemtakem boljše, če bi jaz ostal v Ljubljani (Ljubljančani bi spet rekli, da naj ostanem na Dunaju) — kar se pravi po domače: kakšen hudič pa te je klical sem, pojdi, od koder si prišel. — V enem oziru je imel tisti narodnjak prav, da ne poznam tržaških razmer. Nisem namreč vedel doslej, da so

tržaški narodnjaki vrgli Zedinjeno Slovenijo v morje adrijsko in da imamo zdaj spet sedem slovenskih provincij. Jaz ponižni slovenski pisatelj in vseslovenski socialist sem si mislil, da sem povsod domá, kamor postavim svojo nogo v slovenski domovini. Zdaj vidim, da so narodnjaki ukrenili drugače, in jemljem to stvar na znanje. Kar se pa nas socialnih demokratov tiče, izjavljam, da ostanemo vseslovenski, kakor smo bili, in da se držimo trdno svoje narodne avtonomije, ki ne bo obsegala samo tržaško okolico, temveč vso Slovenijo od Adrije do Drave! —

Sinoči sem govoril o narodu in o ljudstvu, o strašni usodi naše duševne kulture in o bedi naših kulturnih delavcev. Dovolite, da nadaljujem o tej žalostni stvari!

Ni dolgo tega, da sem videl delavce, ki niso ne strokovno, ne politično organizirani. Sedeli so v gostih gručah, ženske in moški, v umazani, zatohli krčmi; pred vsakim parom steklenica žganja. Nikoli še nisem videl tako izpitih, upalih obrazov — izpitih in upalih od težkega dela, od slabega življenja in od žganja. Peli so narodne pesmi — hripavo kričanje brez melodije in brez besed ... Ko sem jih gledal in poslušal, mi je bilo slabo — slabo ne od zatohlega vzduha, ki je puhtel iz krčme kakor iz apnenice, tudi ne od alkoholnega smradú — temveč slabo od srama in srda.

V srdi in sramu sem pomislil: kaj niso celo ti ljudjé, ti neizobraženi, neorganizirani, ki jih je dostojni kulturni narod z zaničevanjem zavrgel in ki jih imenuje poživinjene — kaj niso celó ti ljudjé kulturni delavci? Kaj ne sloni vsa kultura na njih izmučenih plečih, kakor je slonela nekoč grška kultura na plečih helotov, rimska kultura na plečih vsenarodnih sužnjevi? Kaj ni *delo* teh zaničevanih, nepoznanih tisti temelj, na

katerem zidamo svoje kulture babilonski stolp, ki se skoro dotika že oblakov? ... Oblakov se dotika babilonski stolp naše kulture in tisti, ki ga nosijo na svojih trudnih plečih, ga ne vidijo, ker so njih motne oči uprte v tlà! ...

Še sem slišal njih divje, nerazločno kričanje in sem povedil glavo in sem šel osramočen po svoji poti ...

Par dni pozneje sem prišel v prijazno ljubljansko rodbino in pogostili so me s čajem. Stanovanje je bilo urejeno po nenavadnem, čisto umetniškem okusu. Tam sem videl pohištvo, zbrano in izbrano s skrbno, čutečo roko in zreliimi očmi, tako da so se starodavne dragocenosti: umetelno rezljane kranjske skrinje, omare, stari stoli, majolike iz različnih časov in krajev, pozlačeni pasovi in z zlatom vezene avbe stare slovenske noše, da so se vse te stvari prijetno in naravno družile z izdelki nove obrtne umetnosti.

Prijetna je bila izba in še prijetnejši so bili ljudje v tej izbi. Na mladih obrazih, v veselo smejočih se očeh, v lahkih kretanjah — samo živo življenje! Nič preteklosti, nič spominov, ne obžalovanja, ne strahu; vedri pogled veselo uprt v veselo prihodnost!

Govoril sem z njimi; že njih čisti glas je razodeval duševno in srčno inteligenco. Kar je lepega rodila naša kultura, jim je bilo znano in drago, jim je prešlo v um in srce. Z lahkoto in brezskrbnostjo otroka so potrgali zlate sadove, ki jih je obrodilo drevo naše kulture, to drevo, ki je vzraslo iz zemlje, pognojene s trdom in trupli naših kulturnih delavcev ...

Ko sem stopil na cesto, sem se spomnil na tiste pijane, izpite in izmučene ljudi ... Bog vedi, če ni bilo naključje tako hudobno, da je baš kulturno delo tistih pri živem telesu mrt-

vih, zakopanih ljudi napravilo tako čudno pot, da se je spremenilo na poslednjem svojem koncu v prijazen smehljaz lepe, nedolžne Melite ...

In spomnil sem se na mladoletne, prezgodaj ostarele, v prašne cunje oblečene, trudne delavke — ki se rodé in delajo in se zgrudijo v prezgodnji grob, — ki so živele in niso videle življenja. Bog vedi, če ni hotelo hudobno naključje, da je delo in življenje ene izmed tistih kulturnih delavk napravilo tako čudno pot, da se je na svojem poslednjem cilju spremenilo v svetel pogled črnooke nedolžne Anke ...

Kultura je šla, kakor ne more biti drugače, v svojem razvoju vzporedno s političnim in socialnim razvojem. V političnem in državnem življenju se je uveljavila moč meščanstva, v socialnem življenju je zavladal kapitalizem neomejeno. In vsa kultura, kolikor se pojavlja v svojih zunanjih znamenjih, je postala meščanska in kapitalistična ali bolje rečeno, je stopila v službo meščanstva in kapitalizma. Velika masa ljudstva je bila s svojim delom producent kulture, ne pa njen konsument ... Kitajski kuliji kopljejo v Transwaalu diamante, nosijo pa jih dame v New Yorku; delavke v Belgiji izdelujejo dragocene in umetne čipke, nosijo pa jih demimondke v Parizu ... Dragotin Kette je dopolnil Prešerna in je pisal nesmrtné verze; on je umrl mladoleten v velikem uboštvi, dragoceno sti njegovih verzov pa ljudstvo ne pozná, polastil se jih je tisti mali del meščanske mladine, ki je umetnosti željan ...

Kakor si je osvojila moderna kapitalistična družba ljudske roké in ljudsko delo, zato ker se je polastila produktivnih sredstev, tako in natanko tako si je usužnjila tudi *umne* delav-

ce. Pisatelj, umetnik, znanstvenik je prav tak hlapec in suženj meščanske družbe, kakor tvorniški, železniški, rudniški delavec. Duševno blagostanje, duševna kultura se ne dá misliti brez materialnega blagostanja, brez materialne kulture. Kdor si je osvojil sredstva za proizvodnjo materialne kulture, tisti si je osvojil že tudi hkrati duševno kulturo ter si jo je najel za deklo in hišno ... Kakor služi naporno telesno delo milijonov in milijonov le nezatni manjšini v blagor in udobnost, tako služi duševno delo prav tisti nezatni manjšini v veselje in razvedrilo ...

Konkreten slučaj: Graščak stanuje v lepi vili, pol ure od mesta. Načrt za vilo je napravil umetnik arhitekt, zidali so jo delavci zidarji, poslikal jo je slikar umetnik, kipe je postavil kipar, vrt je obdelal vrtnar. Ko so delavci in umetniki opravili svoje delo, so šli po svojih potih, graščak pa je prišel in se je naselil tam tako po domače, kakor da je bil vilo sezidal in olepšal sam in kakor da je njegov pravični in zasluženi dom ... Pod večer se obleče v črno obleko, ki mu jo je napravil krojač, poprej še povžije malo večerjo, ki mu jo je pripravil kuhar, nató sede v voz, ki so ga napravili tvorniški delavci in ki ga vodi voznik, ter se pelje v gledališče, da posluša dramo ali opero, ki jo je ustvaril umetnik gospodu graščaku v čast in razvedrilo in ki jo proizvajajo dramatični umetniki ali operni pevci; za njim v loži sedi livriran služabnik, da ploska ali žvižga namesto svojega lenega gospodarja, in naposled séde gospod graščak morda še v restavracijo, večerja tam vdrugeč in bere morda navsezadnje še humorističen feljton, ki sem ga zapisal jaz gospodu graščaku v boljše prebavljanje ...

To je plastičen slučaj, ampak zdi se mi, da razodeva vso smešnost in hkrati vso krivico ustroja kapitalistične družbe.

Seveda pravi graščak ves srdit in užaljen: Saj so plačani vsi po vrsti: arhitekt, zidar, slikar, kipar, vrtnar, krojač, voznik, tvorniški delavec, vsi do pisatelja, ki je spisal dramo, do komponista, ki je opero uglasbil, vsi do zadnjih štatistov na odru ... in morda celo Cankar ni pisal svojega feljtona zastonj ...

Vsekakor: Edinole prekanjeni Ribničan je pripravil svojega konja tako daleč, da se je navadil živeti brez hrane; ampak komaj se je tega navadil, je poginil ...

Delavec in umetnik stojita v službi kapitala, hranita ga in množita z močjo svojih rok in svojega uma, kopičita neprestano in zmerom višje materialno in duševno kulturo ... V njih rokah, v njih umu šele je postal kapital živ, so postala produktivna sredstva delujoča ... Kapitalist sprejemlje bogati blagoslov, sedi v restavraciji in prebavlja ...

Za slovenski narod je bil ta razvoj kulture še veliko večja nesreča nego za vse druge narode. Pri nas se je razvijalo meščanstvo zelo počasi; saj še ni dolgo tega, da je bila večja polovica našega meščanstva tujerodna, slovenskemu življu in slovenski narodni kulturi že od začetka sovražna. Kar je tako imenovanega slovenskega meščanskega sloja, je po svoji veliki večini še jako mlad in je izšel naravnost iz kmetskega in delavskega ljudstva.

Čudno je in preišljevanja vredno, da ta mladost in to ljudsko pokolenje našega meščanstva ni na korist ne meščanstvu samemu, ne ljudstvu, in najmanj še kulturi.

V drugih narodih si je ohranilo ali pa vsaj pridobilo, ali pa tudi samo oponaša in hlini ljubezen do duševne kulture in razumevanje zanjo ter igra tisto ulogo, ki so jo igrali v prejšnjih vekih bogati aristokratje in škofje, blagodarni zaščitniki

in obenem kruti gospodarji duševne kulture in njenih delavcev.

Naše meščanstvo pa je po svojem velikem delu podobno okornemu mesarju, ki ni znal ne brati ne pisati, ki nikoli ni slišal ne peti ne zvoniti o kaki umetnosti ali znanosti in ki nenadoma zadene v loteriji véliki dobitok. Zdaj je gospod. Kupi si kočijo z dvema paroma konj, natakne si cilinder postrani na glavo, na vsaki izmed deseterih debelih prstov si natakne po troje prstanov z briljanti, vozari se po korzu in kliče ljudstvu: Odkrijte se, jaz sem aristokrat!...

Neki ugleden, osebno pošten in izobražen politik je povedal zadnjič javno v Ljubljani: Jaz sem buržoá, mi smo buržoázna stranka. In on sam, ki je to izjavil, je sin ubogega kmeta in od daleč se mu pozná, da nosi še zmerom čevlje na kveder.

Poznam veliko drugih, ki bi za noben denar ne sedli za isto mizo, kjer sedé delavci v delavski obleki ... v Ljubljani jih je veliko, tudi v Trstu se jih morda ne manjka. Saj sem že videl mladega gospoda, ki ga je bilo sram, da je šla po cesti njegova mati z njim, ker je bila po kmečko oblečena; šel je en korak pred njo in se je delal, kakor da je ne pozná.

Ti naši parveniji, ti naši mesarji s cilindrom postrani so buržoazijci samo po zunanosti, so samo po zunanosti aristokratje. Edine čednosti drugorodnih buržoazijcev in aristokratov, da čuvajo, pomagajo množiti duševno kulturo, ali da jo vsaj uživajo, te čednosti v naši buržoaziji ni. Poznam v Ljubljani gospoda, ki je aristokrat od nog do glave, velik narodnjak in navdušen za vseh stotero narodnih svetinj, ali koliko jih že je. Voljen je v različne potrebne in nepotrebne odbore, predseduje skoro vsak večer tej ali oni potrebni ali

nepotrebni seji — kratka, stebèr slovenskega naroda, eden izmed najimenitnejših in najzaslužnejših stebrov ... Pa ga prašam: Ali ste brali to ali to? — Ne. Novejše slov.literature principialno ne berem. — Ali ste bili v razstavi? — Ne, v razstave principialno ne hodim! — Ne, dram principialno ne hodim poslušat! — Glejte, ta principialni narodnjak je tipus teh slovenskih navdušenih narodnjakov. Na vseh koncih in krajih kriči o kulturi, razžaljen je, če odreka kdo slovenskemu narodu kulturo, sam pa ne gane zanjo niti mezinca, on je in hoče ostati principialno zabit! —

Silno tenka je plast tiste naše buržoazije, ki si je ohranila ali pridobila smisel za duševno kulturo. Tako tenka je tá plast, da sama iz svoje moči ne more več vzdržati podjetja, ki se mu pravi slovenska duševna kultura. Odjemalci izdelkov kulturnih delavcev so dandanašnji po večini samo še mlada dekleta iz premožnejših hiš, učiteljice in gimnazijci. Buržoazija je pustila svojo duševno kulturo na cedilu, ne plača več svojih delavcev in slovenska duševna kultura je napovedala bankrot.

Strašen je ta bankrot, strašnejši in za narod sramotnejši, kakor če bi falirale vse slovenske banke od prve do zadnje. Strašen in sramoten je ta bankrot in traja že dolga desetletja; brezposelni delavci tavajo kakor berači od ogla do ogla, iz kraja v kraj.

Daleč je še dan, ko bo ozdravljeno in razširjeno to propalo podjetje slovenske duševne kulture; ozdravilo in razširilo pa ga bo slovensko *ljudstvo!* —

Principialni rodoljub in narodnjak vpraša z navdušenim svojim glasom:

Zakaj pa vi pesniki ne požete za ljudstvo, zakaj vi slikarji ne slikate za ljudstvo, zakaj vi učenjaki ne pišete za ljudstvo?

Kolika hinavščina v tem vprašanju in kolika neumnost!

Človeška družba, kakršna je dandanes, je kratila delovnemu ljudstvu vsako izobrazbo, ga je oropala vsake višje duševne kulture, zakaj rabila je njegovo moč na polju, v tvornicah, na železnici, v rudnikih. Tako je z rokami sužnjev, z delom sužnjev postavila temelj kulture, gmotno blagostanje. Nató je udinjala in usužnjila kulturne delavce, da so na tem temelju gradili krasno zgradbo umetnosti in znanosti ... Zdaj pa, ko bi bil čas plačila, ko je zgradba že skoraj dograjena, pride falirana družba in vpraša: Kdo pa vas je najel? Zakaj pa ne delate za ljudstvo? Jaz ne rabim te vaše umetnosti, nisem je naročil! Delajte za ljudstvo! Ti, Zupančič, skoči na železnico in beri tam kurjaču svoje sonete! Ti, Lajovic, vleci svoj klavir v rudnik in komponiraj rudarjem simfonijo! Ti, Grošelj, pojdi v predilnico in razlagaj delavkam Darwinovo teorijo! In ti, ljubi moj Cankar, pojdi čitat svoje novele ljubljanskim barabam! —

Kulturne delavce je *primoral* razvoj človeške družbe, da so se odtujili masi ljudstva; *primoral* jih je dosedanji razvoj duševne kulture, da so zidali naprej, kjer so njih predniki začeli. In ker se je današnja kapitalistična družba polastila v svoj prid *vsakega* dela, tako telesnega kakor duševnega, ker je ta družba *odrekala* ljudstvu vsako kulturo, kakor mu še dandanes odreka v mnogih krajih umetnost branja in pisanja — se ni *moglo* zgoditi drugače, kakor da so se kulturni delavci zmerom bolj in bolj oddaljevali ljudstvu. Ljudstvu so bili odtujeni,

tista družba pa, ki jim je odtujila ljudstvo, jih je zdaj tudi sama pustila na cedilu. Na cedilu jih je pustila in se jim smeje v obraz: Zakaj pa ne delate za ljudstvo?

Tako živé služabniki bankrotne slovenske duševne kulture dandanes strašno življenje brezposelnega fabriškega delavca.

Kako so životarili naši pesniki in umetniki od Prešerna pa do najnovejših časov, vam je znano. Beda pa je zmerom večja. Zakaj teh dandanašnji tako nepotrebnih kulturnih delavcev je zmerom več, odjemalcev pa ni, ker je podjetje bankrotno ... Časih sem že pisal o usodi in življenju umetnikov, ampak ljudje so mi komaj napol verjeli in so mislili, da pripovedujem romantične bajke. Toda niti besedica ni pretirana, niti besedica ni izmišljena — resnica sama je tako kruta in grda, da jo je težko opisati in da ni potreba zraven prav nobene fantazije. Morda vam je znana zgodovina *ljubljske cukrarne*. (Življenje tam, Kette in Murn.)

Razstava pri Miethkeju (Groharjevo stradanje).

Tratnik v Monakovem (za skodelico kave — pokrajina).

Smrekarjeva karta iz Monakovega.

Naše življenje na Dunaju — v Studentenheimu.

Zupančičevo Čez plan — polno slave, malo cigaret.

Moja knjiga — ki jo je škof sežgal — moja stanovanja — bolj humoristično.

Znanstveniki ne dobé ne založnika ne tiskarja. — Saj to ni za ljudstvo!

Zdaj pa je vprašanje: kje je izhod iz tega bankrota, iz te brezposelnosti? Na to vprašanje nam je nehoté in nevedé prav

lepo in natanko odgovoril tisti principialni narodnjak, ko je zasmehovaje vprašal: Zakaj pa ne pišete za ljudstvo?

Lepo in pravično nam je odgovoril, povedal je tisto, kar smo že mi zdavnaj čutili in hoteli v svojem srcu: zgodi naj se, kakor se mora zgoditi: z *ljudstvom*, k *ljudstvu*. Kadar pogine — in Bog daj, da bi se kmalu zgodilo — ta gnila, z vsemi hudimi in naglavnimi grehi obložena družba, takrat ne smé poginiti z njó, kar so zgradili v njenem okrutnem suženjstvu naši kulturni delavci. Takrat se bo pokazalo, da so naši kulturni delavci v suženjstvu krivične in nepoštene družbe delali za *ljudstvo*; da bo *ljudstvo*, kadar postavi svojo težko nogo na tilnik temu zlaganemu narodu in zlaganemu narodnjaštvu, da bo *ljudstvo* trgalo sadove s tistega drevesa, ki so ga kulturni tlačani za svoje nehvaležne gospodarje sadili ter ga gnojili s svojo srčno krvjó! — Vse kar so delali in kar so ustvarili, vse, za kar so trpeli in umrli naši delavci — od Trubarja in Dalmatina, od Matija Gubca in puntarskih kmetov — do Prešerna in Ketteja in do vseh tistih, ki trpé in delajo v sramotopolni sedanjosti — vse tisto bo nekoč svobodna last svobodnega ljudstva! —

Takih besed se ustraši principialno navdušeni narodnjak. Prestraši se in pravi: Saj sem jaz tudi za ljudstvo! To pravi posebno takrat, kadar so volitve blizu. Zakaj principialno navdušeni narodnjaki imajo to čudno manijo, da neznansko radi zastopajo ljudstvo, kjerkoli, kadarkoli in kakorkoli. — Saj sem jaz tudi za ljudstvo! —

Na vseh concih in krajih mu leze izpod suknje strah pred ljudstvom in zaničevanje do ljudstva. Nekih starih zaprašnih tradicij, ki jih imenuje narodne svetinje, se drži kakor

klòp; ljudstvo mu je še zmerom nekaj takega, kar sedí ali stojí pred njim, zakliče trikrat »živio« ter izgine nató kakor kafra — do prihodnjih volitev. Njemu ni ljudstvo drugega nič, kakor trobojna zastava, ki roma križem cele Slovenije po različnih narodnih semnjih, zato da listi potem lahko pišejo: »Prišli so tudi naši vrlí Tržačani.« — Komaj pa se ljudstvo nekoliko vzdrami, komaj začne misliti, da trobojnica ni ne edina ne poglavitna reč, temveč da pride najprej telesni blagor in potem šele narodna slovesnost — že je narodnjak razžaljen, kriči in obrekuje to svoje ljudstvo, ki se je tako nenadoma in nepričakovano izvilo iz trobojne zastave in ta koreniti narodnjak bi videl najrajši, če bi se tisto slovensko ljudstvo, ki se mu ne ljubi več »živio« klicati kakemu vodenemu programu, ker ima drugih skrbi preveč — če bi vse tisto ljudstvo dezer-tiralo v Ameriko, ali makár na luno. — Ob vsaki besedi, ob vsaki kretnji, ob vsakem dejanju pokaže ocilindreni narodnjak, da mu je ljudstvo zoprno, da se ga naravnost bojí. Ob vsaki svoji besedi, v vsakem svojem volilnem programu in oklicu pokaže, da ima rad — *ne ljudstvo*, temveč ljudsko *ponižnost*. Dokler je ljudstvo ponižno, dokler veruje v prazne fraze, dokler nosi zastavo križem domovine in stavi slavoloke in mlaje ocilindrenim in ofrakanim malikom — dotlej je ljudstvo *narod*, dotlej se imenuje naše *dobro, zavedno ljudstvo*. — Komaj se zaveda svoje *moči* in svoje *pravice* — tedaj je nankrat *zapeljano* ljudstvo, zbegano ljudstvo, z eno besedo: *ljudstvo* — in narodnjak se razžaljen obrne od njega ... Zakaj to je najpopolnejša razlaga: navdušen narodnjak je za ljudske pravice, ne pa za ljudsko *pravico*. Ljudska pravica je samo *ena* — pravic pa je zelo veliko in imajo najrazličnejša imena; v Trstu jim pravijo svetinje. Za te svetinje — jaz bi res rad en-

krat videl kakšne so — se navdušujejo narodnjaki; tisto edino, veliko, poslednjo pravico sovražijo, ker se je bojé; in kadar nam priborí socialna revolucija to veliko poslednjo pravico, nam bo priborila z njó tudi mogočno ljudsko kulturo in takrat ne bo več prostora ne za tiste sicer vsega spoštovanja vredne svetinje, ne za narod in ne za njegove solzave narodnjake! —

Naj se tem prisiljenim in vsiljenim prijateljem ljudstva še tako natanko dokaže, kako puhlo je njih narodnjaštvo in da pomeni ravno nekaj nasprotnega, nego pa ljubezen do ljudstva — nazadnje vprašajo popolnoma nedolžno: Kako da nisem prijatelj ljudstva? Saj sem! — Taki so, kakor kranjski klerikalec, ki je pravkar poljubil župniku roko in se na to začudil: Jaz da sem klerikalec? Kaj pa je to, klerikalizem? ...

(Zgodba o kmetih.)

Kakšno sovraštvo do ljudstva? Kaj je to, sovraštvo do ljudstva? Jaz sem prijatelj ljudstva! — Prijatelj je — sinoči pa mu je kanalja kožuh vzal!

Ni še dolgo tega, kar sem spoznal človeka, ki živi med delavci že petnajst let. Ko je prišel médnje, so ljudjé pljuvali nanj, gospod župnik sam se je toliko ponižal, da mu je pljunil v usta — stran, brezverec, antikrist! — Ko je začel delavce poučevati, da jih je najprej šele privedel do *spoznanja* krivice, katere sužnji so, — ni dobil prostora v celem kraju, skrivati se je moral s svojimi prijatelji o mraku na kakem travniku ali na polju. Kamor se je prikazal, se je prikazalo brž tudi par žandarmov. In ni se zgodilo redkokdaj, da je premišljeval o svojem kulturnem delu med štirimi stenami ter živel na državne stroške. Tudi se mu je pripetilo, da je moral naskri-

vaj pobegniti iz domovine v svobodno Švico — seveda se je čez par mesecev povrnil ter nadaljeval svoje delo. Danes, po petnajstih letih so tisti delavci strokovno in politično organizirani, stojé v kulturnem oziru visoko nad mnogoterimi diplomiranimi narodnjaki; po žganju ne smrdí več tam, petje ni več brez melodije in brez besed — samo ne verjamem, če bi tiste besede ugajale narodnjakom; njih knjižnica je bogata in knjige niso nerazrezane, temveč doživel sem veselje, da so rabljene in posvaljkane take knjige, o katerih pravijo narodnjaki, da niso pisane za ljudstvo ... Tam in takrat sem videl, kaj je resnično, pogumno, vztrajno kulturno delo, ki se ne prestraši ničesar, ki nikoli ne omahuje, nikoli ne obupuje. Ob tem velikem delu se mi je zazdelo moje lastno delo zelo malenkostno in zelo malo koristno. Zakaj spoznal sem, kod vodi in kam drži edina pot do rešitve ljudstva iz tlačanstva, do rešitve kulture iz današnjega bankrota, do rešitve kulturnih delavcev iz sramotne brezposelnosti, iz zaničevanja in ponižanja! —

Edina pot je boj ljudstva, brezobziren boj, dokler ne pade poslednja barikada, dokler ni dosežen poslednji cilj! Boj za popolno socialno in politično osvobojenje — zakaj brez socialne in politične svobode je nemogoča kulturna svoboda. Dokler bo ljudstvo suženj družbe, suženj tega anonimnega naroda — dotlej bo tlačanila, dotlej bo brezpravna in ponižana tudi duševna kultura. Boj za osvobojenje ljudstva je kulturnen boj — in kdor ta boj obrekuje, kdor mu podstavlja nečiste cilje, je sovražnik ljudstva in sovražnik kulture.

Očiščenje in pomlajenje

Prijatelji Tržaçani!

Preden vam spregovorim o velikih in važnih stvareh, ki so v živi zvezi z življenjem našega slovenskega naroda in z življenjem nas vseh, vam sporočim, Tržaçani, pozdrave iz Ljubljane! Nekoč je rekel ljubljanski župan doktor Ivan Tavčar lepo in resnično: »Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča!« Brez pljuč srce ne bo utripalo, brez srca ne bodo pljuča dihala! Brez Trsta, brez morja bi bila svobodna, samostojna, demokratična Jugoslavija nemogoča, bi bila mrtva že ob rojstvu, pokopana za vekomaj. Kdor pride iz Ljubljane k vam, čuti, da pride domov, da stoji na domačih tleh, da govori s sebi enakimi, ki ga razumejo, ki sočustvujejo z njim in so z njim enih misli. Pozdravljeni!

I

Prijatelji! Kadar preboli človek težko bolezen, kadar se vzdrami iz silne preizkušnje, iz temne blodnje, takrat ni več tisti, ki je bil poprej. Oni prejšnji, ki je živel pred boleznijo, mu je čisto drug človek, mu je skoraj tujec. Prerojenemu, iz trpljenja, iz groznice in blodenj vzdrاملjenemu se zdi, da je vse njegovo prejšnje bitje in nehanje nekje v daljni daljavi za njim, da je vmes celo dolgo, veliko in strašno življenje. Čuti pa obenem, da ni bila *brezkoristna* ta preizkušnja z vsemi nje-

nimi brezmejnimi grozotami, da je bila preizkušnja potrebna zato, da so njegove razbolele oči ugledale veselo zarjo jutra in pomladi, da so oči njegove duše ugledale zarjo novega, po globljenega spoznanja. Najprej spoznanja zmot in grehov preteklosti, nato spoznanja poti, ki vodi iz jutra v dan, iz sedanjosti v bodočnost.

Silen je vihar, ki buči preko trpeče zemlje, preko človeštva, tega ubogega, v krčih in vročici poblaznelega. Vihar ruši mesta in vasi, pustoši dežele, da so gole in puste kakor beraška dlan, vzdignil je valove morja, da treskajo ob najvišje bregove, poplavlja pokrajine, kjer je nekoč dihala bogato življenje. Ali ta vihar ne podira le mogočnih hrastov, temveč ne prizanese niti ne ponižnim bilkam na senožeti, niti ne drob-nemu, komaj iz popja vzkililemu cvetju na mladikah. Tisoči in tisoči mladih, življenja *vrednih* bitij padajo pred našimi očmi v prezgodnji grob. S silnim korakom hodi smrt po okrvavljeni zemlji in žanje brez misli in usmiljenja. Zdaj je resnica, kar je govoril pesnik-prerok pred mnogimi leti:

»Grobovi tulijo ...
šume in tulijo razpokani
kot nenasitna žrela, zevajoča
v polnočni mrak ... Kaj hočete od nas?
Imeli smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast,
imeli smo jih — dali smo jih vam —
kaj hočete, grobovi, še od nas?«

Ali ne samo v strelskih jarkih — ne samo tam žanje smrt!
Obilo in preobilo žetev je našla tudi v tihih domovih, med

štirimi stenami. Tam umirajo tisoči za neizprosno boleznijo, ki se imenuje bridkost in skrb in — *glad*.

Kljub vsemu, kljub temu brezdanjemu morju krvi in morju solz — kljub vsemu ni predrznost, če pravim, da je in ostane resnično, kar sem bil nekoč napisal:

»*Nobena solza ni potočena zastonj, nobena kaplja krvi ni prelita zastonj!*«

In še nadalje:

»*Svetlejši iz noči zasije dan
življenje mlado vre iz starih ran
in iz trohnobe se rodi vstajenje!*«

Kajti kolikor tisočev jih je padlo na bojiščih, kolikor tisočev jih je umrlo doma od vsega hudega: — ostalo jih bo še dovolj, da se zgodi, o čemer sem trdno in verno prepričan: na tem ogromnem pokopališču, na teh od solz in krvi bogato pognojnih tleh si bodo zgradili sinovi in vnuki svetlejši, lepši dom, ki si ga bodo uredili po *svoji*, iz trpljenja vzkipele volji, po *svojem*, v novih spoznanjih dozorelem razumu!

To moje prepričanje, to moje zvesto zaupanje v veselejšo našo bodočnost ni prazna beseda, ni gola želja! Utemeljeno je v vsem, kar vidim in slišim, da le stopim na cesto. Nespametne so govornice o razuzdanosti, podivjanosti in posurovelosti; nespametne so in krivične. Ker vse, kar se godi žalostnega, je le zatohla noč pred zarjo, ki je blizu! Jaz vidim oči, ki so gledale grozot grozoto in so zdaj zamišljene, temne in uderte; vidim lica, razjedena in izgledana od bolečin. Ali iz globočine teh razpaljenih oči, ki so gledale smrti v obraz, sije kakor luč iz teme novo spoznanje življenja in smrti; s teh zagorelih, izgledanih lic odseva moška zrelost, pogum in moč.

Nedorasli prepevajoči otroci so šli, da se pobratijo s smrtjo; vrnili so se dorasli, v ognju in peklu preizkušeni možje; niso se vračali prepevaje, temveč zamišljeni vase in v svet in v bodočnost; očiščeni so se vrnili iz jeklene kopeli. In prav tako se je zgodilo z vsakim posameznikom onih drugih, ki so bili ostali v zapuščenih in osirotelih domovih, in ki so gledali in okusili krivico za krivico, trpeli nasilje na telesu in duši. Vsak zase — izvzamem le tiste, ki nimajo ne srca, ne duše, temveč le usta in denarnico — vsak zase se je pričel zavedati zmot in zablod preteklosti, se je s skrbjo in strahom, toda hkrati z vero in upanjem zagledal v prihodnost, začel si meriti novo pot — sebi, otrokom in vnukom.

To je očiščenje in pomlajenje.

II

Kar velja za posameznika med nami, velja za narode, velja za struje in stranke v narodih, velja za celotno vesoljno človeštvo.

Kakor posamezni človek, je stranka *živo bitje*, ne mrtev kamen. Raste in razvija se z narodom, iz katerega se je bila porodila; življenje naroda je *njeno* življenje, trpljenje naroda *njeno* trpljenje, moč naroda — *njena* moč. Ako se tega ne zaveda, ali noče zavedati, se sama izlušči iz naroda, je tujka v domači hiši; in sodba ji je pisana!

Pri nas na Slovenskem se je v teh težkih časih izvršil v življenju strank velik in pomemben preobrat. Kakor ni šla vojna mimo nobenega človeka brez sledu, tako ni šla brez sledu mimo *živih* strank, ki so se z narodom *zrasle*, da so kri njegove krvi, da sopejo življenje njegovega življenja. Posamez-

ni se — kakor bolnik, ki je po dolgi bolezni okrevalec — razgleda po svoji preteklosti, se zamisli v prihodnost in ji snuje cilje. Nič drugače ni s strankami: dramijo se iz mrtvila preteklih dni, iščejo si novih poti v prihodnost.

Najmočnejša stranka naša, »Slovenska ljudska stranka« je bila dvoje desetletij za ves zunanji svet glasnica slovenskega naroda; kar je ta stranka mislila, hotela in zahtevala, to je mislil, hotel in zahteval slovenski narod — tako se jim je zdelo namreč na takoimenovanih merodajnih mestih. V svojem jedru in imenu je bila to stranka kmetov, malih obrtnikov in tistih delavcev, ki niso mogli ali niso smeli zaupati v socialno demokracijo, v njena načela in njeno taktiko. V tej močni stranki se je že pred vojno oznanjal razdor, ki je tekom vojne očitno izbruhnil. Večina se je postavila na odločno demokratično in narodno stališče ter s posnemanja vredno energijo in doslednostjo vodi to svojo politiko. Manjšina sestoji iz konservativcev, katerih, kakor vse njih nehanje kaže, ni vojna ničesar naučila; v narodnem oziru so indiferentni, v socialnem pa dediči starih liberalcev. Svež duh pomlajenja je zavel v tej stranki in prosta zavest mladosti ji daje moč v delu ter zaupanje v dosego velikih ciljev, ki si jih je bila postavila.

Enako je začutila potrebo pomlajenja »narodno-napredna stranka«, ta stranka našega malomeščanstva, uradništva, večine učiteljstva in velikega dela slovenske inteligence. Prekrstila se je iz »narodno-napredne stranke« v »slovensko *demokratsko* stranko«. Prihodnost, morda že bližnja, bo pokazala, kaj in koliko je na tem demokratizmu, če ne ostane samo v imenu in na papirju in če se bo stranka zares hotela in *mogla* otresti svojih starih liberalnih nazorov, ki so bili pred vojno vsaj v socialnem oziru naravnost predpotopni.

Tudi v »Jugoslovanski socialno demokratični stranki« se je v času vojne pojavilo gibanje — ki pa je poganjalo svoje kali tudi že dolgo pred vojno — in ki stremi po očiščenju in pomlajenju stranke. Mnogi pristaši stranke se delajo slepe in gluhe, ne priznavajo tega gibanja in ga taje, toda dejstva, ki je jasno pred našimi očmi, se ne da utajiti, dejstva namreč, da se je stranka razcepila v dvoje struj, ki ju po starem vzorcu imenujejo »starine« in »mladine«.

Socialistično misel so prinesli slovenskemu delavstvu strokovno in nekoliko tudi politično izobraženi delavci, ki so se v dolgih letih bivanja in dela v nemški tujini naučili temeljnih naukov marksizma, spoznali ogromno korist organizacije ter se prepojili s čisto materialističnim mišljenjem. Teh prvih boriteljev za osvobodjenje slovenskega delavstva izpod kapitalističnega jarma nepozabljiva zasluga je, da se je delavstvo pričelo dramiti, začelo se organizirati ter se s silo svoje organizacije povzdignilo iz suženjstva do človeškega, res skromnega, pa vendarle človeškega življenja. To je bilo veliko, bilo pa je obenem vse. Politično prebujenje delavstva v socialistični smeri se je omejilo na par »šlagerjev«, na par fraz, kar mimogrede pobranih iz Marksa in Engelsa. In še teh »šlagerjev« in fraz delavci povečinoma niso prav razumeli. Ostalo je za dolga leta pri strokovnih in gospodarskih organizacijah, o kaki politični socialnodemokratični stranki sploh ni moglo biti govora. In tudi pozneje se v tem oziru ni posebno veliko spremenilo, kljub vztrajnemu in požrtvovalnemu delu Etbina Kristana in nekaterih maloštevilnih njegovih sovrstnikov. Socialna demokracija na Slovenskem je tudi po slabotnih začetkih svoje politične organizacije ostala, kar je bila: zveza strokovnih organizacij in v idejnih načelih nekakšna verska

sekta. Stranka ni videla naroda, narod ni videl stranke. Na čisto osamljenih, daleč ločenih krajih slovenske domovine so se v svoje organizacije zbirali industrijski delavci, ki so se brigali za svojo pravično *krušno* stvar in se niso zanimali za *prav nič drugega*. — To nikakor ni obsodba teh socialistov iz polpretekle dobe, nasprotno: iz vsega svojega srca, iz svojega toplega prepričanja so dali vso svojo moč, ves svoj intelekt podjarmljenemu, zasužnjenemu delavcu; in prav nič ni čudno, če jim je bila *v tistih časih* poglavitna in pravzaprav *edina* skrb, da potom organizacije pribore delavcu boljši kos kruha. In delavec bo za zmerom hvaležen tem svojim prvim evangelistom, ki so brez pomisleka tvegali zanj preganjanje in svobodo.

Pred kakimi petnajstimi leti so začeli prihajati v socialistični tabor mladi slovenski inteligentje, posebno tisti, ki so prišli iz Prage, iz Masarykove šole. — Ker je pošteno in potrebno, da govori človek naravnost in brez pridržka, moram povedati, da delavstvo spočetka teh inteligentov ni pozdravilo preveč prijazno, jih ni sprejelo z odprtimi rokami. Nekakšna nezaupnost je bila v delavcu do ljudi, ki so bili takorekoč — res takorekoč! — gosposko oblečeni in ki so govorili književno slovenščino. Sam sem bil priča, ko je delavec, rudar ogledoval roko govornika-inteligenta ter z nemalim ogorčenjem konstatiral, da je roka bela in brez žuljev.

Inteligentje so vedeli, da delavstvo ne potrebuje *edinole telesnega* kruha. Vedeli so nadalje, da bo jugoslovanska socialnodemokratska stranka mrtva veja na drevesu naroda, če se zarije enkrat za vselej samo v svoje krajevne strokovne organizacije. In vedeli so, da je pot z Dunaja v Ljubljano nekaj drugega, kot pot iz Ottakringa v Oberhollabrunn. To se pra-

vi: temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last *vseh* narodov; toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si more začrtati le vsak narod zase, po svoji osebnosti, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah. Kar velja za Charlottenburg in za Dunaj, še nikakor ni potreba, da bi veljalo za Trbovlje in za Idrijo. — Prvi naši bojevniki za socialistično idejo so bili kakor preroki iz tuje dežele; podobni so bili človeku, ki bi kratkomalo presadil palmo na Kras ter si prav nič ne ogledal kraja in tal. Strokovno, organizacijsko in miselno naobrazbo, ki so si jo bili pridobili v tujini, so brez pomisleka uveljavili doma. Delali so na domačih tleh, v svojih mislih pa so živeli v bogato razvitih nemških industrijskih pokrajinah. Po rodu in kolikor toliko tudi po jeziku so bili Slovenci, po svoji vzgoji in svojem mišljenju pa pristni Nemci. Še dandanašnji se žalibog le premnogokrat primeri — zlasti na Štajerskem in na Koroškem — da socialistično organiziran delavec misli, da, ker je socialist, mora biti obenem tudi nemškutar. Iz takih razmer se je rodila naravna posledica: strokovne in gospodarske organizacije so bile močne, socialnodemokratska stranka pa je bila *politično* skoraj popolnoma brezpomembna. Tuja je bila ogromni večini naroda, naroda kmetov in malomeščanov, naroda — proletarcev.

Mladi inteligentje v stranki so iskali poti iz tega mrtvila, iz te neznosne osamelosti. Videli so jasno, da mora stranka živeti. Uvideli so, da okostenelost v dogmah, zamaknjenost v davno preteklost pomeni *smrt* — smrt za človeka, za stranko, za narod. Najživejše in najbolestnejše so to občutili zdaj, v času vojne, ko se je po vsem svetu razlegal klic po samoodločevanju narodov, po demokratizaciji narodnih držav in po utelešenju socialističnih idej. Kaj je storila stranka v tem

usodnem času, ko se države rušijo in narodi vstajajo? Prav ničesar ni storila! Stisnila se je v kot svojih strokovnih organizacij in je godrnjaje gledala, kaj delajo drugi. Če se sklicuje na zaspano ljubljansko, tako imenovano tivolsko resolucijo iz leta 1909., moram kar naravnost povedati, da se za tisto resolucijo prav nihče in nikoli ni zmenil, najmanj pa organizirano delavstvo. Stavim, da ne dobim nikjer, tudi v Trstu ne, delavca, ki bi poznal besedilo tiste resolucije, mi mogel razložiti njen smisel ter mi povedati, kaj da pravzaprav hoče. Sploh pa je odgovor na tako sklicevanje zelo lehak: *govôri* človek, *govôri* stranka, *govôri* narod, *kadar je čas!* In *zdaj* je čas! — Mladi socialisti so grenko občutili, da *zdaj*, ko je ves narod v plamenu, ko se bliža ura — ali njegove pogube, ali njegovega vstajenja — da *zdaj* stoji njih stranka leno in mirno ob strani. Mislili so, da bi prav stranka novih ciljev in mladih idej, prav socialnodemokratska stranka *prva* stopila na fronto, da bi *ona* bila poklicana voditeljica in glasnica v boju za narodovo odrešenje in vstajenje. Mislili so: če so nam druge stranke s toliko lahkoto in deloma po naši lastni krivdi vzele kmeta in malomeščana — naj stopi na plan krepko organizirano slovensko delavstvo, ki je vajeno preizkušenj in trpljenja, vajeno *bojev*, in je *vztrajno* v bojih. Tako so mislili mladi socialisti in zmotili so se! Stranka je zamrmrala v svojem glasilu in mrmra še zmerom, da je treba najpoprej demokrati-zacije in socializacije avstrijske monarhije ter Evrope z okolicco vred, *potem* šele da se bo dalo govoriti o jugoslovanski državi. To je, po mojih mislih, zelo čudna logika; kakor bi kdo rekel: »Najprej moram imeti lepo urejeno in osnaženo sobo, potem šele si zgradim hišo!« Mladi socialisti pa mislijo, in mislijo po pravici, da je treba *najprej* dóma, nato si ga bomo

uredili *po svoje* Krepko organizirana socialnodemokratska stranka si bo v tem domu znala priboriti svojo veljavo, si bo znala izvojevati svoje cilje! — Zdi se mi, da imajo mladi socialisti popolnoma prav in da bo iz njih stremljenja in dela izšla stranka očiščena in pomlajena, kar bo neprecenljive vrednosti za ves slovenski narod.

III

Ker narod potrebuje v teh težkih časih vse svoje sile, kliče vse in vsakogar! Če kdaj, v teh časih je potreba, da si zvesto pogledamo iz obraza v obraz, da si sežemo v roke, se strnemo v eno vrsto. — Strahopetec je, kdor zdaj trepeče, da bi se mu ob takem zbližanju morda ne odkrhnila ta ali ona mrvica njegovih strankarskih načel in njegovega svetovnega naziranja. Prijatelji, zdaj gre za življenje in smrt! Jaz upam v življenje! In takrat, kadar si uresničimo to pravo življenje, takrat si bomo zopet pogledali v oči in se povprašamo: »Kdo si? Kako misliš ti? Ali si mi brat ali nebrat?« — Zdjaj pa je vrsta ena, je prapor en sam!

Tisti, ki je visoko vzdignil ta naš prapor — Janez Evangelist Krek — je legel v prezgodnji grob. Ali kakor je bilo plodno njegovo življenje, tako je bila plodna celo njegova smrt. Stare povesti pravijo: »Vojskovodja je padel, armada pa je zmagala v njegovem imenu in pod njegovim praporom!« — Nikdar se še ni naš slovenski narod tako visoko, tako sijajno razmahnil, kakor v teh zadnjih dveh letih vojne. Dokazal je vsemu svetu, da je zrel za svobodo, zrel za lasten svoj dom. Priznam odkrito, da sem v prvih mesecih vojne trepetal za ta narod, ki ga ljubim, kolikor človek ljubiti more. Rekel sem si

v plahem srcu: »Ta peščica dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metežu izginila, bo poteptana, truplo njeno bo vrženo v morje!« — Ni me sram tiste plahosti; saj vem, da jih je bilo mnogo, ki so mislili, kakor jaz. Kmalu že pa sem videl znamenja, videl jih v svojo srčno radost in obenem v svojo sramoto, da tega naroda, ki ga ljubim — nisem poznal. Ne poznal odporne moči njegove, ne politične zrelosti njegove, ne njegove samozavesti. Tako so nas tujci in potujčenci delali majhne in slabe, da smo nazadnje že sami verovali v to svojo neznatnost in nemoč! Izkazalo pa se je, da nas ta silni vihar ni potisnil k tlom, temveč da nam je opral duše in srca, nas pomladil, nas vzdignil kvišku! Spominjam se na osnutek za spomenik Janu Husu, češkemu narodnemu svetniku. Na podstavku so bile vklesane besede: »Iz močvirja se je vzdignil!« In iz močvirja se vzdigne žarka visoka postava svetnika mučenca. — Na dom svoj novozgrajeni bomo Slovenci napisali: »Iz močvirja se je vzdignil!« — Iz ponižanja, iz hlapčevstva, iz sramote in bede se bo vzdignil naš narod v novo, svetlo življenje, očiščen in pomlajen, vreden član v družini narodov, očiščenih in pomlajenih.

IV

Jaz verujem v to družino svobodnih narodov. Jaz verujem, da bo iz te brezprimerne preizkušnje izšlo *prerajeno* človeštvo! Bil bi hinavec in lažnivec, če bi se imenoval socialista, pa bi v globočini svoje duše ne *veroval* v svoje ideale! *Nič se ne bojmo*, nič se ne strašimo dnevnega trpljenja, ne zakrivajmo oči pred grozotami časa — pogumno jim glejmo v lice! Ne samo človek, ne samo narod, tudi človeštvo se bo vzdignilo iz moč-

virja, očiščeno in pomlajeno! V to verujmo, v to zaupajmo — in lažje nam bo trpljenje! Kristus je zmagal, ko je bil na križ razpet; človeštvo je moralo brezmejno trpeti, da si je zaslužilo *prerojenje in vstajenje!*

Slovenci in Jugoslovani

Preden razložim svoje skromne misli o tako imenovanem jugoslovanskem vprašanju, kolikor se nas Slovencev tiče, moram nekaj povedati, kar bi bilo drugače samo ob sebi razumljivo, kar pa je dandanašnji treba še posebej poudariti. Izjavljam namreč, da ne govorim v imenu nobene stranke, še manj pa seveda v imenu celokupnega naroda, temveč čisto ponižno samo v svojem imenu. Ta izjava je bila potrebna za tegadelj, ker sem v teh zadnjih tednih in mesecih opazil, kako govore v imenu celokupnega naroda oblastni ljudje, ki si jih ta narod prav gotovo ni bil izbral za svoje besednike. Morda se bo malokdo strinjal z menoj, toda vsakdo ima pravico ter celo dolžnost, da pove, kar misli. To je sicer v naših krajih in posebno dandanašnji nekoliko nevarno. Človek lahko riskira, da ga naženo s kolom in blatom, o čemer bi znal zapeti bridko pesem dr. Rostohar iz Prage. Toda o tej aferi pozneje. —

Zmage balkanskih držav so na mah potisnile jugoslovanski problem v ospredje evropskega zanimanja. Evropa se je pravzaprav še zavedela, da ta problem res eksistira. Oznanili so ga svetu srbski in bolgarski topovi. Žalostno je, da je bilo tega oznanjenja treba. Mi Slovenci se odkritosrčno veselimo ob sijajnem razmahu svojih južnih bratov. Ali to veselje nam greni misel, da so ob tem razmahu tekle cele reke mlade, sočne krvi. Srd mora obvladati vsakega pametno in

pošteno mislečega človeka, če pomisli, da bi tega strašnega prelivanja krvi ne bilo potreba, ako bi bila Evropa s svojo mi-zerno diplomacijo tisto, kar pravi, da je, kar pa nikoli ni bila in kar žalibog najbrž tudi nikoli ne bo — namreč zaščitnica kulture in civilizacije. Od berlinskega kongresa sem, torej dalje nego trideset let, je Evropa redila in pasla na stroške svojih narodov cel trop postopajočih grofov in baronov, da so premišljevali o položaju na balkanskem polotoku. Če bi bili premišljevali še nadaljnjih trideset let, bi bilo ostalo najbrž vse pri starem. Srbom in Bolgarom se je zdelo tako reševanje njih življenjskega vprašanja malo predolgo in predolgočasno, zato so ga kratkomalo sami rešili pri Lozengradu in pri Kumanovem.

Kakor vam je znano iz dnevnih časopisov, ni bila taka rešitev balkanskega problema kar nič po volji evropski diplomaciji, posebno pa ne avstrijski. Diplomacija živi od problemov in če se problemi kar tako in brez nje rešujejo, kaj naj potem še počno naši zelo dragi Berchtoldi? Videli smo in še gledamo, kako se je besno razpenilo vse, kar leze in gre po dunajskem Ballplatzu in njegovi okolici. Kdor bi gledal to reč iz daljave, bi se mu zdela odurna in smešna obenem. Avstrijska diplomacija je bila doslej podobna stari, brezzobi, godrnjavi babnici, ki sedi v zapečku in vrtil rožni venec v rokah. Naenkrat pa je ta babnica pobesnela, planila je iz zapečka ter maha s svojim rožnim vencem naokoli, v začudenje in zasmev vsem sosedom. Za nas Slovence pa to nikakor ni samo odurna in smešna komedija; preveč krvavo smo udeleženi, da bi se mogli smejati. Če kdo doslej ni vedel, je mogel spoznati zdaj, da nismo samo Slovenci, še manj pa samo Avstrijci, temveč da smo ud velike družine, ki stanuje od Julijskih

Alp do Egejskega morja. Ko je počil na Balkanu prvi strel, se je oglasil njegov odmev v naši najzadnji zakotni vasi. Ljudje, ki se svoj živi dan niso brigali za politiko, so s sočutečim srcem, ne samo z zanimanjem gledali na to veliko dramo. In v nas vseh se je zbudilo nekaj, kar je zelo podobno hrepene-nju jetnika. Vzбудilo pa se je v nas še nekaj drugega, vse bolj pomembnega in dragocenega — iskra tiste moči, samozave-sti in sile življenja, ki se je bila razmahnila na jugu, je planila tudi na slovenska tla. Slabič je videl, da je brat močan in začel je zaupati vase in v svojo prihodnost. Kako čudno se to za-upanje časih izraža, bom povedal malo pozneje. —

Ko so topovi oznanili jugoslovansko veliko noč, se je spom-nila tudi naša ljuba oficialna Avstrija na jugoslovanski pro-blem in ga je začela po svoje reševati. Naprej je na Kranj-skem, Štajerskem in v Dalmaciji zaprla nekaj ljudi zaradi veleizdaje, nato je dala na dunajskem Grabnu pretepti par srbskih študentov, naposled pa je Srbiji in Črni gori napove-dala papirno vojsko. Na ta način je jugoslovanski problem rešen za grofa Berchtolda, za druge navadne ljudi pa je ostal prav tako nerešen in kompliciran, kakor je bil. — Za človeka z narurno kmečko pametjo, ki bi prav nič ne vedel, kaj je diplomacija, kaj politika in kaj državni pravdnik, bi ne bil jugoslovanski problem kar nič kompliciran in bi sploh noben problem ne bil. Tak človek bi rekel: »Če mislijo ti štirje naro-di, da so si sorodni in da bi najlažje in najboljše živeli, če bi bili združeni, naj se zgodi po njih želji, naj si v božjem ime-nu zgrade zvezno republiko jugoslovansko! Koristen za ve-soljno človeštvo je samo narod, ki je zadovoljen in ki ima po-goje in prostora, da uveljavi vso svojo moč!« — Saj sem rekel:

tako bi govoril človek, ki se svoj živi dan ni pečal z evropsko politiko, z avstrijsko še posebno ne. — Tak človek z naravno kmečko pametjo pa bi moral obsoditi in zavreči ves sedanji ustroj človeške družbe, zato ker je bil že vnaprej obsodil in zavrgel njega žalostne posledice, takoimenovane mednarodne probleme.

Ta najnaravnejša rešitev jugoslovanskega vprašanja se nam vsem zdi doslej še utopija in je morda res. Ovire so tako silne in mnogoštevilne, da se nam zde popolnoma nepremagljive. Utopije pa imajo že od nekdanj to čudno lastnost, da se po navadi uresničijo. Okoli leta 1850. je Heinrich Heine, ki gotovo ni bil neumen človek, imenoval združeno Nemčijo »zimsko bajko«. Veliki mislec, filozof in zgodovinar Max Stirner se je leta 1856. krvavo norčeval iz študentov idealistov, ki so sanjali o Veliki Nemčiji. Petnajst let pozneje so v Versailles kronali Viljema I. za nemškega cesarja. S to primero sem hotel le reči, da z utopijami previdno ravnajmo. Ali ker sem že pri zgodovinskih spominih, naj omenim še nekaj. Ravno prej sem še zabavljaj na oficalno Avstrijo in njeno diplomacijo, zdaj pa bi jo najrajši prosil odpuščanja. Zgodovina nas namreč uči, da je bila neumnost avstr. diplomacije zmerom največji blagoslov za evropske narode. Če bi avstrijskih diplomatov ne bilo, bi se bilo rojstvo Velike Nemčije in Velike Italije najbrž hudo zakasnilo. Tudi zdaj je že z vso gorečnostjo na delu in morda se ji sčasoma res posreči, da utelesi jugoslovansko utopijo. Vse se vrši prav po naukih Heglove dialektike, kadar doseže neumnost svoj višek, se prevrne v modrost. Če bi sedel na Dunaju namesto grofa Berchtolda kak angleški državnik, bi bil po prvi srbski zmagi prisilil avstrijske in ogrske mogotce, da bi dali Jugoslovanom tostran črno-

rumenega plotu tiste pravice, ki jim gredo. Iz Zagreba bi napodil Cuvaja kakor garjevega psa, v Bosni bi parlament smel biti parlament tudi takrat, kadar ne parira. Dalmatinci bi smeli razobesiti pisanega platna, kolikor jim drago, na Slovenskem pa bi še ne smel biti veleizdajalec vsak natrkan darcar, če po jugoslovansko kihne. Tako bi ravnal angleški državnik in bi mislil, da je moder. Avstrijskoogrski državniki pa ravnajo narobe in so zato še modrejši. Najzvestejše, priznane in v ognju preizkušene patriote, namreč Slovence in Hrvate, pehajo z vso silo v iredento. Človek je že tako ustvarjen, da v temi nezavedno, instinktivno pogleda tja, od koder prihaja luč. Mati Avstrija bi storila pametno, če bi prinesla v hišo nekaj luči, da bi otroci ne gledali skozi okno. Ali — da ostanem pri tej primeri — namesto da bi tako storila, se žene in trudi, da bi upihnila še tisto luč, ki sije zunaj, ter podi otroke od okna.

Ni dolgo temu, kar je na Dunaju predaval o balkanskem problemu neki gobezdavi nemški žurnalist iz Berlina, Maksimilian Harden po imenu. Ta mož piše sicer sila skisano nemščino, pa je slaven, zato ker je pred davmi leti izpraznil z Bismarckom steklenico vina. Tega moža je šel poslušat grof Berchtold v družbi drugih diplomatov in visokih glav. In Harden je rekel, da Nemčija in Avstrija ne smeta pustiti, da bi se zgradila slovanska trdnjava na jugu, ob Adrijanskem in Egejskem morju. Te besede so bile pač nesramne, kajti Jugoslovane je bila postavila ob Adrijo zgodovina brez dovoljenja Hardena in Berchtolda; ali kakor so bile nesramne, povedale niso nič novega, temveč razodele le bistvo in vsebino vse avstrijske jugoslovanske politike: Oficialni Avstriji, eksponentu nemškega imperializma, so Jugoslovani enostavno

napoti. Izseliti kar v Kanado ali v Južno Ameriko jih ravno ne more vseh do zadnjega, zato pa ovira njih politični, gospodarski in kulturni razvoj, kjer more in kolikor je v njeni moči. Sicer izgleda nekam čudno, da sovraži država velik del svojih lastnih državljanov; ali vendarle se to čudo vrši. V Bosni parlament brez pravic, na Hrvaškem Cuvajev absolutizem, v Dalmaciji veleizdajniški procesi, na Slovenskem nasilna germanizacija — to je jugoslovanska politika oficialne Avstrije.

Ideali grofa Berchtolda pa seveda niso naši ideali. Že prej sem dovolj jasno povedal, kateri da je tisti daljni cilj, ki nam vsem živi v srcih, ki je naturen in ki se bo torej končno kljub vsemu in vsem tudi uresničil, kakor se prej ali slej uresniči vse, kar ukazuje narurni razvoj. Daljni cilj sem rekel; zakaj ovire, ki so na poti do njegovega utelešenja, so danes vsaj na videz nepremagljive. Jugoslovanska plemena so razdrobljena v petero držav in pol. V avstroogrski monarhiji sami smo takorekoč razsekani na drobne kosce. Politični stiki med temi kosci so malodane onemogočeni. Lahko bi rekel, da je v političnem oziru, vključno *enemu* žezlu in *eni* himni Zagreb skoraj dalj od Ljubljane, nego Pariz ali Madrid. Treba bo silnega napa in dolgega potrpljenja, da se uravna, kar sta izkrivenčila zgodovina in pa zlohota politika. V zadnjih letih smo začeli iskati potov, da pridemo do političnih stikov vsaj med onimi kosi jugoslovanstva, ki so obsojeni na življenje v monarhiji. Po mojih mislih smo zares našli pot, ki je za zdaj edino možna in primerna — to pot namreč, da se seznanjajo in zbližujejo sorodne politične stranke v posameznih deželah. Slov. soc.-demokratska stranka je pred 4 leti sklicala v Ljubljano jugoslov. konferenco, katere so se udeležili zastopniki jugoslovanskih bratskih strank — samo Bolgara, če se prav spo-

minjam, ni bilo nobenega. Kar se je tam govorilo in sklepallo, zame ni toliko važno, kakor že samo dejstvo, da so zastopniki delavstva vseh jugoslovanskih narodov začutili potrebo medsebojnega razgovora. Neprijetno mi je bilo edinole, da se stranka ni omejila na strankine in politične zadeve, temveč, da je mimogrede sklepala tudi o čisto kulturnih in celo jezikovnih vprašanjih. Prepričan sem, da prihodnja konferenca te napake ne bo ponovila. — Razen socialnodemokratske stranke je stopila preko slovenske meje tudi S. L. S. Storila pa je to na zelo ozkosrčen način. Morda so njeni voditelji ob tej priliki sami občutili, kako fatalno je, če ima konfesija važno besedo v politiki. Dejansko je ta stranka uveljavila svoje jugoslovanstvo s tem, da se je združila, naravnost spojila s starčevičansko stranko v Banovini. S tem, da si je bila naprtla zaprašeni pravaški program, si je sama postavila mejo, preko katere ne more nikamor. — Narodno-napredna stranka ima že od nekdanje ozke stike s hrvaškosrbsko koalicijo, ali ti stiki so večidel samo žurnalistiški. Predlagan in nameravan je bil sestanek zastopnikov naprednih jugoslovanskih strank v monarhiji, pa do tega doslej še ni prišlo.

Vse to stremljenje po sporazumu in zbližanju med posameznimi političnimi strankami četverih jugoslovanskih narodov se mi zdi naravno, potrebno in razveseljivo. Kmalu bi bil ponosen, da si v tej stvari največ in skoro edino prizadevajo Slovenci, naj se že prištevajo tej ali oni stranki. Toda v tem hvalevrednem prizadevanju se je pojavilo še nekaj drugega, kar ni prav nič naravno, prav nič potrebno, še najmanj pa razveseljivo. To je poglavje, ki je žalostno in smešno, ali žalostno precej bolj.

Kakor ste videli, sem smatral jugoslovanski problem za to,

kar je: namreč za izključno političen *problem*. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. To je vse! Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli — jaz, ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil. Nevarno je dandanašnji take resnice očitno povedati. Zadnjič je mlad znanstvenik, dr. Rostohar, napisal v svojem listu »Napredna Misel« jako pаметen članek. Razložil je, kako da je neokusno in umazano, kako se vsa slovenska javnost obupno obeša za renegatsko surko Stanka Vraza; nadalje je še namignil, da bi bilo dobro, če bi se spomnili, da na slovanskem jugu nimamo samo Lozengrada in Kumanovega, temveč, takorekoč in brez zame, tudi Maribor, Ljubljano in Trst. Navsezadnje pa jo je Rostohar — in v tem se je skazal pravega in pristnega Slovenca — *polomil*. V svojem pravičnem srdcu zoper gobezdave in protikulturne aposteljne vrazovanja je namreč šel ter je mimogrede pozdravil Berchtolda in njegove Albance. Morda se Rostohar že kesa, da je to storil; zato mu bodi odpuščeno. Grof Berchtold je brez težave prestal že toliko klofut, da mu en sam Rostoharjev kompliment tudi ne bo škodoval.

V jedru svojega članka pa je imel dr. Rostohar popolnoma prav; in izpregovoril je zelo ob pravem času. Kaj je bila glavna

vsebina in misel njegovih izvajanj? Povedati hočem to malo manj okorno in malo bolj naravnost, kakor pa je znal povedati nesrečni dr. Rostohar:

Poglavitna naloga, ki je prisojena nam Slovencem ob reševanju jugoslovanskega problema, je tale: uveljavimo svoje jugoslovanstvo za zdaj le v toliko, da se vsi skupaj, kolikor nas je, naučimo na izust stari srbohrvaški rek: — »Uzdaj se u se i u svoje kljuse!« Toliko bodo priznali gotovo tudi najbolj hripavi ilirci: ako pride kdaj do političnega združenja jugoslovanskih narodov — in ne samo moja vroča želja je, temveč tudi moje trdno prepričanje, da do tega združenja res pride — tedaj se to ne more izvršiti drugače, kakor da se združijo enakopravni in enakovredni narodi. Že sama ta enostavna misel nam kaže polje, kjer moramo orati in sejati ne le zase, temveč za vse jugoslovanstvo. To pa je naše lepo domače slovensko polje. Pod avstrijskim valptom, v svoji ječi in revščini in mnogoštevilnih nadlogah smo povzdignili svojo kulturo tako visoko, da je kras in veselje. To je izraz narodne moči, ki ne zaostaja prav nič za tisto močjo, ki se je pojavila pred Lozengradom in pri Kumanovem. Glejmo, da bomo v sebi zdravi, močni in vsaj duševno bogati (če že ne drugače), tako da nekoč ne pridemo k bratom prosit miloščine, temveč, da jim prinesemo darov; ali pa še bolje — da si pridejo bratje sami po te darove, preden bi jih mi ponujali.

Naši do omedlevice navdušeni ilirci pa niso pozabili samo na slovensko kulturo (slovenskega jezika itak nikoli niso znali), ne samo na Trubarja, Prešerna in Levstika, temveč pozabili so navsezadnje kar sami nase, na svoje ime in na svojo domovino. Pravega ilirca je sram, da stanuje v Ljubljani, ne pa v Šabcu ali vsaj v Varaždinu. (»Slovan« — njegove kritike

— slike — jezik — »Slovenec« — »pohrvatiti nobene škode« — »Dan«, — »izdajalec, kdor zagovarja avtonomijo« — »Matica«.)

To, kar ilirci počenjajo, je že delirij. Hvala Bogu, da teh ilircev ni veliko — skoraj na prste bi jih lahko naštel. Meni se ne dá očitati, kar so očitali Rostoharju, da ne pridem med ljudi, med ljudstvo. Še prav zelo pridem med ljudstvo: in če bi hotel povedati, kaj si misli preprost človek o jugoslovanstvu, kakor si ga ilirci mislijo, bi moral biti grob. O kakšni ilirski navdušenosti pa v slovenskem narodu še govora ne more biti — to veste prav dobro vi sami in neumno bi se mi zdelo, če bi se lagali drug drugemu v obraz.

Ostane še stvar, ob kateri človek ne ve, če bi se zasmel, ali razjokal. To je jugoslovansko jezikovno vprašanje, ki ga niso bili postavili avstrijski diplomatje, mojstri v neumnosti, temveč navdušeni ljudje, ki nobenega jezika ne znajo. Posledice tega vprašanja že trdo občutimo — naši listi pišejo tako zanikrno slovenščino, da se zgražajo ob nji že upokojeni poštni uradniki. Jaz spoštujem radikalnost, ki je bila od nekdanj lepa čednost mladine. Ali če ta radikalnost zahteva, da pade slovenščina, samo zato, ker sta padla Odrin in Bitolj, tedaj hvaležno odklanjamo to radikalnost. — Zadnjič me je srečal na cesti znanec: »Odrin je pal!« — »Je že prav, že prav, ampak srečke umetniške loterije še vendarle niso razprodane!«

To je: premalo gledamo nase, premalo mislimo nase! Ljudje so zdaj med nami — saj jih lahko vsak dan slišite — ki bi nas najrajši kar prodali — kar dali vbogajme. Imenuj se dan-danes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških,

temveč od ilirskih šovinistov. Časih sem mislil — (»Zedinjena Slovenija«) — (»Dan«) — soc. dem. program.

Meni pa se le zdi, da ostanemo pri tej svoji stari in narurni misli, vkljub vsem radikalnonarodnim strahopetcem. Strahopetci, res, to je prava beseda. Zakaj še pred par dnevi sem bral izpod peresa takega oblastnega ilirca članek, ki odklanja naš stari narodni program, zedinjeno Slovenijo, iz edinega razloga, ker bi tega programa uresničenje ne bilo po volji Nemcem! Takemu radikalnemu učenjaku postavimo kar spomenik!

Najbolj gnusni, res — gnusni! — pa se mi zde tisti ljudje, ki čisto brez vzroka in povoda spravljajo v zvezo s političnim jugoslovanskim vprašanjem še slovenski jezik. Kar ponujajo ga, kar mečejo ga čez mejo, še ne vprašajo, kdo bi več zanj dal. Jaz še nisem videl Hrvata, ki bi prišel ponujat k nam svojo hrvaščino. Pri nas pa je drugače! (»Slovenec«, — »Matica«!) Tako smo siti svoje kulture, da nam je že odveč in da bi jo najrajši kar vrgli čez plot. (Kulturni škandal!) —

Rekel sem, kaj da je najbolj potrebno in edino koristno, če hočemo doseči svoj slovenski kulturni in jugoslovanski politični cilj. Naj dela vsak, kakor mu je dano; jaz sem delal.

Anton Aškerc in njegova doba

Lepo je in pravično, da je tržaško slovensko delavstvo priredilo slavje v spomin enemu največjih mož, kar jih je kdaj rodila slovenska mati. Vendar pa se mi ne zdi primerno, da bi, kakor je drugače ob takih prilikah navada, bral kak frazast slavospev, ki ne pomeni nič in ki je komaj za uho prijeten. Temveč boljše se mi zdi, če poskusim vam podati vsaj približno verno sliko pesnika samega, njegovega dela in pa dobe, v kateri je živel. Ako torej ne bo zvenela vsaka beseda kakor golo oboževanje, tedaj nikar ne mislite, da ne cenim pesnika tako visoko, kakor ga vi cenite in kakor ga bodo cenili poznejši rodovi, ampak pomislite rajši, da so bili, so in bodo vsi slavospevi zlagani in hinavski, zakaj nikoli in nikjer niso živeli med nami čisti bogovi, temveč ljudje od mesa in krvi, z vsemi tistimi čednostmi in grehi, ki je zanje odgovoren čas, v katerem so živeli, in pa razmere, v katerih so zoreli in dozoreli.

Letošnje poletje je umrl v Ljubljani slovenski pesnik Anton Aškerc. Umrl je v deželni bolnici, skoro popolnoma osamljen in zapuščen. Tako osamljen, da nekatere zanimive posameznosti o njegovih zadnjih urah še sedaj niso dognane in pojasnjene. Nekateri n. pr. trdijo, da mu je bilo razpelo vsiljeno v roke, drugi spet pravijo, da ga je zahteval sam, ali pa vsaj, da ga je rade volje sprejel. Mogoče je res, da je v predsmrtni onemoglosti in bolečini sam posegel po njem; zaželel si je pač

v svojem trpljenju tolažbe in najbolj čudno ni, če je videl in našel to tolažbo v podobi križanega Kristusa; tako sta storila pred njim tudi naša mlada in nesrečna pesnika Dragotin Kette in Murn-Aleksandrov.

Še tik pred pesnikovo nenadno smrtjo in celo še nekaj ur po njegovi smrti je vse kazalo, da ga pokopljejo na tihem, brez cvetja in petja, tako kakor so leto poprej nesli k zadnjemu počitku enega največjih slovenskih umetnikov, Ivana Groharja, ki ga je spremilo do groba le par zvestih, resnično pravih prijateljev. Anton Aškerc pa še teh osebnih prijateljev ni imel. Šele v zadnjem hipu, pod pritiskom posameznih ljudi in pa časopisja, se je Ljubljana vzdramila ter je napravila mrtvemu pesniku zares veličasten sprevod, kakor se je spodobil zanj. Komaj pa so še dobro utihnili nadgrobní govori, se je začelo javljati nekaj tako odurnega, nizkotnega in umazanega, da je bilo celo za naše kraje in razmere nekoliko preveč. Naši ljubi Ljubljančani so namreč slekli svoja žalna oblačila ter so hitro in popolnoma pozabili, da so pokopali *pesnika*. Naš politični strankarski boj na Kranjskem je sam ob sebi nekaj narurnega in potrebnega, ali zadobil je tako neverjetno umazane oblike, da niti grobovi pesnikov niso več varni pred blatom, ki brizga od vseh strani in na vse strani. Stvar se je takole vršila: na svetu, in tudi na Slovenskem žive posebne vrste ljudje, ki se imenujejo svobodomislece. Iz same gorečnosti za svobodno misel so napravili iz nje kar novo cerkev in novo vero, samo da so zamenili znamenje svetega križa z znamenjem svete mačehe. In razlika je tudi še v tem, da je cerkev Svobodne misli dolgočasna, pusta, brez poezije in brez poleta. Ti svobodomisleci pa so iznašli, da je bil tudi Anton Aškerc svobodomiseln in da je najbrž celo nosil na ovrat-

nici sveto mačeho, kar pa še ni natanko dokazano. In takoj so začeli tej svobodomiselnosti graditi spomenik do zvezd in čez, tako da je bila njegova prava in zaslužena *pesniška* slava komaj še krtina. Jaz sem pa mnenja, da ni prav nobena posebna zasluga, če je človek svobodomislec, prav tako majhna zasluga, kakor če je žid ali mohamedanec. In po mojem mnenju tudi ni prav nobena zasluga, če kdo brani in zagovarja svoje svetovno naziranje, temveč je naravna in enostavna dolžnost vsakogar, ki neče biti ne strahopetec ne koristolovec. Časih je to težavno, ampak toliko težavno vendarle ne kakor obrniti ogledalo narobe, da bi človek sam svojega obraza več ne videl. — Kranjski svobodomislec in kranjski katoličani pa so bili ob Aškerčevi smrti vse drugačnega mnenja. Kajti tudi kranjskim katoličanom je bil *svobodomislec* Aškerc važnejši od *pesnika* Aškerca in začeli so pljuvati na njegov grob, kakor da bi imeli pred seboj samega živega Ribnikarja. Krstili so ga za »tovariša Ferrerjevega, za portugalskega republikanca, ki cerkve ruši ter nedolžne menihe in nune ob belem dnevu na meh odira, za anarhista in puntarja«. — Na ta način smo dobili od ene strani svetnika-mučenca, od druge pa krvavega rablja; samo Aškerca ni bilo nikjer več. Nečedni boj ob komaj zaprtem grobu se je že nekoliko polegel in čas je, mislim, da si napravimo pravo in verno podobo pesnikovo, ki so jo bile zabrisale nepoklicane roke. —

Ob Aškerčevem nastopu — skoraj trideset let bo že tega — je vladala v slovenski poeziji in sploh v slovenski književnosti velika suša in revščina. Če bi sodili vso slovensko kulturo le po književnosti, kar bi bilo zelo napak, bi bila tista leta, nekako od 1880-1890, tako brezplodna kakor kraško kamenje.

Učenci Josipa Stritarja, ki je poznal in spoštoval samo zunanjo obliko, so kovali plehke in prazne verze; da se je le rimalo — rimalo po ribniško, pa so bili verzi in bila je pesem. Vse je bilo gladko, sladko, zlizano kakor nedeljska frizura. Imen teh pesnikov ni potreba naštevati, saj so že itak pozabljena, tudi imena tistih, ki še žive in še pišejo. Le dvojce pravih pesnikov je takrat živel: Pagliaruzzi-Krilan in Fran Gestrin, ki sta oba umrla neslavljen in nečeščena, najbrž zato, ker sta bila res pesnika. — Tudi Simon Gregorčič je še živel in je še pel, toda koj po prvi knjigi je njegova moč pešala, tako hitro pešala, da je bil kmalu samo še svoj plitek in površen posnemalec, da navsezadnje ni znal niti več slovenske slovnice in ni stal nič više nego kak Cimperman ali Jesenko, ali Funtek ali Gangl. — V to cukrenost in vodenost je naravnost s pestjo udaril *Anton Aškerc*. Celo desetletje, preden je izdal svojo prvo knjigo — in to je bilo 1. 1891. — se je podpisaval z imenom Gorazd. Že to ime samo je zvenelo vse drugače nego pa imena različnih tedanjih Solzeslavov, Tugomirov in Milivojev. V Gorazdu ni bilo nič tiste skisane in zlagane, vase zaljubljene in sebe objokujoče solzavosti, ki je prepevala mile nagrobnice nesrečni ljubezni, preminulemu hrošču in mrtvi žabi. Če se je Gorazdu hotelo, da napiše verz, je hotel obenem tudi nekaj povedati, in sicer tako povedati, da je držalo. Skoraj je imel človek občutek, da je samozavestno zapisano pod vsako pesmijo: »Tako je bilo, pa nič drugače!« Trdo in težko udari vsaka beseda, še pretrdo in pretežko. Podobe so jasne, enostavne, brez pisanih olepšav, brez besedičenja — prijel bi jih človek; vse je kakor od kamna, solidno, resno in moško. Popolno, naravnost demonstrativno nasprotje mehkości in zgovornosti Gregorčiča.

In mi vsi — takrat smo bili mladeniči — mi vsi, ki smo ga ljubili in občudovali, mi vsi smo nekako nezavedno občutili: »Tako more govoriti le močan in samosvoj mož, ki gleda v svet z razumnimi in pogumnimi očmi in ki tudi vidi ter spozna, kar je gledal! Tako govori mož, ki čuti človeško, globoko in nežno, pa svojih čustev ne razblebeče v svet s ploho lepih in praznih besedi, temveč povsem enostavno in naravno razloži, kako da je in kaj da si mišli!« — Najlepši spomenik za tisto prvo dobo Aškerčevo, za tisti njegov najsijajnejši pesniški in idejni razmah, je vrsta balad o kmečkih puntih na Slovenskem: »Stara pravda«. Če bi bil Aškerc v svojem življenju edinole te pesmi napisal in drugega nič, bi ostalo njegovo ime za vekomaj neizbrisno v zgodovini slovenske književnosti. Mnogo imamo povesti in romanov iz tistih junaških časov, ko se je slovensko kmečko ljudstvo, izmučeno in izsesano do poslednje kaplje krvi, z močjo obupa uprlo svojim posvetnim in duhovnim gospodarjem. Ali nihče ni te strašne tragedije tako živo naslikal kakor Aškerc v svojih baladah o »stari pravdi«. Le par podob, le par potez in vsa doba z vsem svojim krvavim, viharnim življenjem, z vsemi svojimi strahotami je pred nami tako jasna, da vidimo graščake in puntarje kar z živimi očmi.

Že ob teh in takih pesmih se je pokazalo — in to je nas mlade najbolj vabilo in vleklo k Aškercu — kako pesnik goreče in globoko čuti z vsemi nesrečnimi, zatiranimi in ogoljufanimi in kako od srca sovraži vse tiste temne sile, ki tlačijo človeštvo k tlom. In on, Anton Aškerc, je bil med slovenskimi pesniki prvi, ki je odkril prečudno dejstvo, da ne živita na slovenskem svetu samo slovenski malomeščan in slovenski kmet, temveč poleg teh dveh tudi slovenski *delavec*. Do

Aškerčevih časov je stala vsa slovenska književnost pod znamenjem kamižole in irhastih hlač. Ako bi kdo hotel takrat narisati nagajivo podobo slovenskega naroda, kakor si ga je mislila takratna slovenska književnost, bi narisal ponižnega kmetiča, kako globoko sklonjen in s klobukom v roki pozdravlja svojega župnika. Tako podobo slovenskega naroda imamo še v spisih Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Ivana Tavčarja in vseh drugih, ki so pozneje postali evangelisti kranjskega malomeščanskega liberalizma. Življenje, trpljenje in stremljenje *delavca* je bilo *pred* Aškercem nekaj navadnega, priskutnega, nepoetičnega. Šele Aškerc je videl poezijo tudi v grozoti, v bedi in bridkosti — tja je šel iskat poezijo, kamor med Slovenci še nihče pred njim. Aškerc ni bil socialist — in takrat, po vseh pogojih svoje vzgoje, svojega razvijanja in svoje okolice, tudi ni mogel biti. Ali videl je, kar je bilo treba videti človeku in treba videti pesniku. In tudi zato ostane njegovo ime za zmerom v naših srcih!

Tudi še v poznejših in zlasti v zadnjih svojih delih se je vračal Aškerc rad v dobo reformacij in kmečkih puntov; tudi še pozneje je zmerom čutil z vsemi ponižanimi in zatiranimi. Ali beseda njegova ni imela več tistih moči in tistega življenja kakor prejšnje čase, njegova umetniška sila je kar vidno hiralala in pešala in mi, njegovi resnični prijatelji in odkritosrčni častilci, kar verjeti nismo mogli, da je to še tisti veliki pesnik, ki je napisal »Balade in romance« in ki smo ga tako ljubili ter se tako navduševali zanj, kakor se morejo navduševati samo mladeniči, ki še verujejo v ideale.

Tukaj je prilika, da izpregovorim o tistem čudnem pojavu, ki ga vidimo skoraj na vseh slovenskih pesnikih. Po prvem silnem razmahu peruti omagujejo, dokler naposled popolno-

ma ne omagajo ter se ne vzdignejo več od tal. To se je zgodilo najbolj očitno pri Gregorčiču in kmalu zatem pri Aškercu. Pri tem poslednjem se je razblinjenje in propadanje naravnost na dlani videlo, ker je zmerom hitreje in v zmerom krajših presledkih kopicil knjigo na knjigo, vsaka do roba polna verzov. Da se v zadnjih letih ni več poznal in da ni videl z jasnim očesom ne sebe ne svojega časa ne svojih del, so pripomogli v izdatni meri tisti ničvredni in hinavski kritiki, ki so mu ob vsaki novi knjigi prepevali po časopisih donebesno glorio, zato da so se po ljubljanskih krčmah in kavarnah s toliko lažjo vestjo norčevali iz njega. On pa je bil človek samosvoj, tuj ljudem, vase zakrknjen in zelo samozavesten. Iskal ni nikogar, vezal se ni na nikogar in, kolikor jaz vem, vsaj v zadnjih letih ni imel niti enega odkritosrčnega in zvestega *osebnega* prijatelja. Kdorkoli si je predrznil napisati neugodno sodbo o katerem njegovem delu, ga je smatral za svojega sovražnika, kritiko samo pa za grd pamflet.

O tem ni vedel, da smo bili zvesti prijatelji edinole mi, ki smo z žalostjo v srcu gledali to propadanje njegovih sil in njegovega samospoznanja. Lažnivost in hinavščina, ki gospodarita že od nekdaj vsemu našemu javnemu življenju, sta vneto pomagali, zatemniti slavo Aškerčevega imena. — Ali kljub temu: vsak človek je v dnu svojega srca nečimrn in tudi Aškerc je bil človek, do vzeten za hvalo in čast; tisto čednost, ki ji pravijo skromnost, so iznašli hinavci. Neverjetno je, da bi moglo samo tisto lažnivo hvalisanje pripraviti takega pesnika, kakor je bil Aškerc, ob vsako samospoznanje. Vzroki morajo biti še vse drugi in globlji. Tukaj pa se pričinja beseda o zelo kočljivem vprašanju, namreč o vprašanju prega-

njanja in mučeništva, ki sta ga baje morala trpeti Gregorčič in Aškerc.

V tistih časih, ko je Gregorčičeva sila in slava že pojemala in ko se je oglasil Anton Aškerc, se je rojevalo na Slovenskem čisto novo gibanje, ki so ga kmalu krstili za »mahničijanstvo«. Tedanji profesor na goriškem bogoslovnem seminarju in sedanji škof na Krku, dr. Anton Mahnič, je izdajal v Gorici časopis z imenom »Rimski katolik«. V tem časopisu je z vso tisto doslednostjo in neizprosno, ki jo da človeku trdna vera v večno resničnost in veljavnost njegovega prepričanja, oznanjal najstrožji, popolnoma in zavedno brezobzirni rimski katolicizem. Doslednost, vera vase in v svoje svetovno naziranje pa imponira vselej in zmerom, omamlja in vabi k sebi. Zato je imel Mahnič jako lahko stališče. Krvavo se je norčeval iz svojih nasprotnikov, slovenskih svobodomislecev, ki mu niso znali odgovarjati drugače nego s pustimi zabavljicami. In te puste zabavljice je v svojem dobrem humorju še vestno registriral, celo po abecednem redu! — Vladalo je takrat, posebno v razletju 1890 do 1894 — tisto ubogo in klavrno slogaštvo, ki bi v svoji komodni idealnosti najrajši vpilo »živio« naprej in nazaj in na vse strani. O kakih temeljnih političnih in kulturnih nazorih se ni dalo govoriti. Limonada je bila popolna in zgodila se je navsezadnje ta gorostasnost, da so se nameravali pobratiti na Kranjskem verni katoličani in brezverni katoličani. V to limonado pa je pljunil Anton Mahnič. Vsako svetovno naziranje — in to je pač tudi katolicizem — mora biti enotno in celotno in ne sme trpeti nobenih koncesij, nobenih ozirov, nobenega omahovanja. Ali »da« ali »ne«, tako se mora postaviti beseda. Sovražniku boj,

polovičarstvu pa zaničevanje. In tako je Mahnič vsem svojim temperamentom navalil na vse, kar na Slovenskem ni bilo katoliškega, in kajpak tudi na vse, kar je bilo premalo katoliško. Naravno je, da tudi literaturi ni prizanesel. A jasno je brez prerekanja, da je bil Gregorčič premalo katoliški — saj je objokaval svoj črni plašč — Aškerc pa dokazuje z vsako pesmijo, da sploh nikoli ni bil katolik.

Svobodomisleci bi izključili iz svoje srede človeka, ki bi z rožnim vencem v roki hodil za procesijo. Če je bil Aškerc *mož*, je *moral* sleči svoj črni plašč in ni smel šele čakati, da bi ga kdo *silil* v to. Če bi katoliška cerkev prizanašala Gregorčiču in Aškercu, ki sta bila vendarle duhovnika, torej njena plačana zastopnika in služabnika, bi bila podobna trgovcu, ki prizanaša uslužbencu, o katerem dobro ve, da mu dela škodo in odjemalce odganja. O kakšnem *preganjanju* tukaj ne more biti govora in res je potrebno, da se te neslane legende o mučeništvu Gregorčiča in Aškerca že enkrat na laž postavijo. Bil je boj! In poznejši rodovi bodo dobro vedeli, da v tem boju Aškerc ni bil ne mučenik ne premaganec, temveč *zmagovalec*. Njegovo ime bo živelo in le po zaslugi njegove pesniške slave bo živelo še zraven tudi Mahničevo ime. — Vendar pa je Mahnič s svojim brezobzirnim divjanjem mnogo škodoval — ne Aškercu osebno, pač pa slovenski poeziji.

Aškerc se je namreč začutil poklicanega propagatorja svobodomiselnih idej ter bojevnika zoper katolicizem. Tako se mi zdi, da v zadnjih letih ni videl sploh nič drugega več pred seboj nego Mahniča in njegove učence. To pa je bil po mojih mislih poglavitni vzrok njegovega hiranja kot *pesnik*. Ni mu bilo več ne do lepe oblike ne do živih plastičnih podob, temveč samo še do liberalne tendence. Jasno pa je, da plitka in

prazna slovenska svobodomiselnost ne more dati poeziji krvi in življenja; prej bi bilo pričakovati, da zraste pšenica iz kamna. — — —

Uvodoma sem omenil, da je napravila Ljubljana Aškercu veličasten pogreb. To je res. Ali za pogrebom se je vila dolga procesija Svobodne misli, tiste Svobodne misli, ki ima na vesti zadnje Aškerčeve knjige. Koliko je bilo odkritosrčne žalosti, ne vem. Le toliko vem, da je v nas, ki praznujemo nocoj spomin velikega pesnika, veliko več spoštovanja in ljubezni do njega, kakor pa je bilo spoštovanja in ljubezni v tistih, ki so mu še za živih dni zlagano hvalo prepevali. Slovenskemu delavstvu in sploh vsakemu Slovincu, ki občuti in uživa pravo poezijo, ostane slava Aškerčevega imena kljub vsem in vsemu za zmerom nedotaknjena, živa in čista!

Trubar in Trubarjeve slavnosti

Letos dne 8. junija bomo slavili štiristoletnico rojstva Primoža Trubarja, vodnika slovenske reformacije v šestnajstem stoletju, stvarnika slovenskega pismenega jezika, začetnika slovenske literature. S Trubarjem slavimo sploh enega največjih mož, kar jih pozna tako prazna in tako žalostna zgodovina slovenskega naroda.

Trubar je bil otrok svojega časa, produkt tedanjih razmer v slovenskih deželah; ni stal kakor drevo v puščavi, temveč je bil samo besednik svojega naroda, glas časa, njegovih zahtev in njegovih želja. Še vselej, kadar je doba v svojem razvoju dospela do preloma, do izbruha novega časa, si je našel potrební dan potrebnega moža in potrebno besedo. Na Slovenskem je ob tistem času velikih ljudi in velikih dejanj govoril *Primož Trubar*, in govorili so njegovi tovariši. Če hočemo pa poznati Trubarja, je treba, da poznamo tla, iz katerih se je rodila slovenska reformacija, tisto mogočno in globoko ljudsko gibanje, ki je oznanjalo novo in lepo življenje za ves slovenski narod.

Reformacijsko gibanje po slovenskih deželah je nastalo ter se tako čudno hitro širilo iz popolnoma enakih vzrokov kakor na Nemškem in Češkem. Ljudstvo je vzdihovalo pod strašnim jarmom duhovne in posvetne gospode. Do kosti je bilo izsesano in izžeto, živelo je komaj še človeško življenje. Poleg tega pa je bilo še obsojeno, da je stalo neprestano na

straži ter branilo proti Turkom svoj dom in z njim varnost vseh zahodnih dežel.

Če bere človek zgodovino tistih časov, se mu zdi popolnoma razumljivo, da se je slovensko ljudstvo v svojem obupu vdalo najbolj črnemu praznoverstvu, čigar žalostni sledovi še do današnjega dne niso izginili.

Prijatelja ni imelo ljudstvo nobenega, upanja nobenega, kvečjemu v sveta nebesa. Edini narodni zaščitniki, besedniki njegovi bi bili po pravici morali biti v tedanjih časih duhovniki. Ampak prav tista duhovščina je ležala na ljudstvu kakor ogromen polip in mu je s tisočeriimi usti sesala zadnjo kri.

V kmečkih puntih šestnajstega stoletja niso uporni kmetje napadali samo graščin, temveč tudi samostane, župnišča in cerkve, zakaj kriva škofovska palica jih je tepla prav tako neusmiljeno kakor valptov bič. Kakšna je bila naša duhovščina v stoletju reformacije in kmečkih puntov, pripoveduje Dimitz v »Zgodovini kranjske dežele«:

»Večji del Kranjske je bil takrat pod oglejskim patriarhatom. Sedež tega patriarhata so prenesli pozneje v laški Videm. Tam so vladale, kakor takrat sploh na Laškem in Nemškem, škandalozne razmere v katoliški cerkvi. Dva sta poglobitna znaka teh razmer: verska brezbržnost in pa grozovita posvetna razuzdanost katoliške duhovščine.

Patriarh je dajal svojim pobožnim ovčicam po Primorskem in Kranjskem mesto poštenih pastirjev samopašne malopridneže, ki so imeli tri poglobitne lastnosti: razuzdanost, lakomnost in nasilnost. Duhovnik ni užival na svoji fari nobenega vpliva; poleg tega je bil popolnoma navaden človek, kar se je pokazalo posebno tedaj, ko je bilo treba nastopiti proti Trubarju in njegovim predikantom. Katoliški duhovniki so mo-

rali molčati samo zato, ker govoriti niso znali. Neveden, sebičen, razuzdan človek, brez vsakega ugleda, ni mogel nastopiti pred ljudstvom proti njegovim govornikom, kakor so bili protestantski predikantje ... «

Trubar sam piše o tridentinskem koncilu: »Nič niso sklenili; škofje niso edini in ne delajo tam nič, nego da banketirajo ter nečistost uganjajo. Babilonsko rimsko vlačugo je treba pred svetom razkrinkati ter osramotiti.« Na drugem mestu pravi: »Pa če bi bilo menihov še več, niso za nobeno rabo, ker niso od Boga, temveč od hudiča, kakor je naslikan na nekih starih mašnih bukvah v Gorici.« — Službe so se kupovale, ali pa z nasilnostjo pridobivale.

Kako so ljudstvo odirali, o tem pripoveduje Dimitz:

»Kranjski stanovi so se leta 1518. pritoževali cesarju Maksu nad svojo duhovščino. Tožijo, da se ne ozira na posvetno oblast pri oddaji visokih služb in cerkvenih posestev; da prodajajo župnišča, ker duhovščine ni doma. Tistim, ki ne žive na svoji fari, naj se fara odvzame. Nadalje govore stanovi o odedušanju duhovščine. Od moža zahteva duhovnik na smrtni postelji vola, od žene pa kravo, tudi če ni v hlevu potem nobene živine več — ali pa denar; in če se jim ne ugodí, ne pokopljejo mrliča v blagoslovljeno zemljo.

Jemljejo denar za odpuščanje pa tudi za dovoljenje grehov. Lahko se prelomi zakon za gotov denar; tudi ubijalcu je za gotov denar greh odpuščen. Sploh, kdor župnikom in navadnim duhovnikom denar da, je kmalu odrešen grehov pa tudi denarja. Nadalje sede duhovniki očitno s svojimi priležnicami, kakor da bi bile njih zakonske žene, lišpajo se z nepotrebni in zanje nepristojnimi oblačili ter na svatbah in žegnanih sede na prvem mestu. Zatorej naj odslej nosijo te duhov-

niške služabnice zaradi razlikovanja *rumeno znamenje* (kakor so jih takrat nosili judje).«

In tako gredo pritožbe v dolgi vrsti dalje. Pomagale seveda niso nič in ob prvem nastopu Trubarjevem je bilo vse tako kakor leta 1518.

Na eni strani tedaj pohotnost, podkupljivost in nasilnost katoliške duhovščine; na drugi strani praznoverstvo ter grozna revščina ljudstva. Prelom je bil neizogiben, moral je izbruhniti boj.

V mnogih župnijah ni bilo župnika — živel je veselo ali v Ljubljani ali v Trstu ter rabil svoje dohodke po svobodni volji. Nekateri župniki so nastavljali na farah namestnike, pa so zahtevali od njih tako visok davek, da jo je ubogi namestnik rajši popihal, nego da bi redil svojega rejenega dušnega brata. Časih so si nakupili duhovniki kar po več mastnih far hkrati, videli pa niso nikoli nobene. Zakaj bolj je bilo koristno zanje, da je veroval kmet v coprnice in hudiča nego v evangelij.

Po vsem tem je naravno, da si je reformacija pridobila tal.

O brzem napredovanju reformacije piše Tomaž Hren papežu Pavlu sledeče: »Leta 1597., ko sem prevzel svojo škofijo, je bilo v Ljubljani devet ali več luteranskih pridigarjev (po leg tistih, ki so v šoli poučevali) in so zapeljavali to ljudstvo tako, da se je komaj dvajsetina prebivalstva priznavala h katoličanstvu!«

Ko je leta 1598. ravno isti škof svetoval nadvojvodinji Mariji, da naj prepove protestantom vstop v mestni svet, se je na škofovo bridkost izkazalo, da je premalo katolikov, da bi mogli voditi mestne posle, in tako se je moralo pustiti v notranjem svetu četvero, v zunanjem pa šestero protestantov.

Škof Hren sam se bridko pritožuje, da je bilo ob tistem

času na Kranjskem 95% prebivalstva luteranskega. Seveda on pretirava, morda zato, da bi svoje protireformacijske in protikulturne zasluge pokazal v svetlejši luči; toliko je pa gotovo, da je vse kulturno delo na Slovenskem dobivalo takrat svojo moč in vsebino iz protestantskega dela naroda. Kar se je delalo za duševni in socialni napredek, je bilo edinole delo protestantov; o kakšnem kulturnem življenju in nehanju na katoliški strani ne more biti govora, kajti katoliško je ostalo vse tisto, kar je bilo nevednega ali strahopetnega.

Z napredkom reformacije se vzdigne visoko kakor nikoli poprej in kakor ne pozneje dolgih dvesto let kulturno življenje slovenskega naroda. Ko pa je ob koncu 16. in začetku 17. stoletja z ognjem in mečem divjal po deželi zmagujoči katolicizem, je izginil vsak sled mlade naše kulture in narod je bil pahnjjen nazaj v najbolj črno temo.

Kakšna je bila kulturna višina katolicizma pred reformacijo in po nji, o tem nam piše Trubar sam leta 1562. v predgovoru k svojemu slovenskemu prevodu novega testameta:

»Slovensko ljudstvo je dobro, pošteno, zvesto, odkritosrčno, gostoljubno in blago ..., ampak vse prehudo in preveč *prazno*, kajti to dobrosrčno ljudstvo stavi vse na Boga, na Devico Marijo in na svetnike. Le mnogo maš bi poslušalo in ustanavljalo, za procesijami in k darovanjem hodilo, roženkrance molilo, sveče prižigalo. Vse bi spravilo s križevim potom, z blagoslovljeno vodo, s soljo, s palmovo mladiko, s kajenjem in škropljenjem, z dolgim romanjem in zidanjem cerkva. Na ta način bi rado odvrnilo vse nezgode in kazni božje, različne bolezni, draginjo, vojsko in hudo uro. Na tak način bi nadalje še izganjalo hudiča iz oblakov, preganjalo ga s polja, iz hleva, od hiše in postelje; zadobilo bi s tem dobro

letino, veliko veselja, vina, živine, mir pred Turkom in dolgo življenje. Celo še mrtvim iz vic proti nebesom pomagalo in večno življenje zadobilo. In če je morda kdo iz hiše bolan, obljubita bolnik ali pa oče ali mati, ali kdo drug namesto bolnika, da bo Devici Mariji ali pa kakšnemu drugemu svetniku v tej ali oni cerkvi doprinesel velik dar, tako n. pr. kravo, vola, tele, ovco, nekaj funtov voska ali pa vrednost v gotovem denarju ali pa tudi bolnikovo najlepšo obleko, ali pa navsezadnje dolgo romanje. Zavoljo tega romajo prav velikokrat v Rim, v Lurd, k Šentvolbenku, na Bavarsko in vsakih sedem let kar v Cahe na Nemško.

Poleg svojih farnih cerkva so zidali in še zidajo po vseh selih, po hribih in dolinah, po gozdih in lazih velike cerkve. Časih kar po dve skupaj, tako da je v mnogih farah po štiri-indvajset in več cerkva in kapelic. Pa zidajo še zmerom dan za dnem.

In to babjeversko nepotrebno zidanje uganjajo le na povelje in ukaz lahkomišljenih, norih in brezčastnih ljudi, ki pravijo in lažejo, da se jim je v sanjah prikazala Devica Marija ali pa kak drug svetnik ali svetnica. Nekateri se vržejo na tla ob belem dnevu pred ljudmi, kakor da bi bili božjastni; in po dolgem brcanju in pretvarjanju začno kvasiti, da jih je zagnala na tla Devica Marija ali katera druga svetnica; da je z njimi govorila ter jim zapovedala, da naj na tem ali onem hribu, v tej ali oni dolini ali v gozdu postavijo cerkev, da naj romajo tja s križi in banderi molit in darovat in mašo poslušat. In če bi tega ne storili, da bo Marija ali tista svetnica, ki se je prikazala, vse žito na polju in vse vino v vinogradu s točo pobila, ter da bo poslala tako strahovito kugo nad ljudi in živino, da bo komaj tretjina pri življenju ostala.«

Trubar piše dalje: »Lansko poletje (leta 156l.) se je prikazala v Gornjem gradu na južnem Štajerskem, štiri milje od Ljubljane, neka mlada nečistnica. Ta ima roke na hrbtu sklenjene, pobeša glavo in obraz ter vsakemu in vsem pripoveduje, da Devica Marija ne mara več stanovati v cerkvi na Gori pri Gorici in Solkanu (katero cerkev so šele pred dvajsetimi leti začeli zidati na ukaz neke coprnice, ki je menda že kot devica troje otrok zapečkala) in zato da ne mara, ker pograbi jo farji najlepše plašče, obleke in najlepše pajčolane, darovane Devici Mariji, ter jih dajo potem svojim kuharicam. Nadalje, da požgo darovani vosek in darovane sveče pri kvartanju, popivanju, preklinjanju in psovanju; ti pijanci da pokradejo tudi denar Marijin ter ga zapravijo brez potrebe. Zato hoče imeti drugo cerkev, namreč pri Gornjem gradu.

Na tako njeno besedovanje in pa ker so ljudje na kraju, ki ga je pokazala, videli ponoči veliko število svetlih luči (... ki jih je bila sama nastavila in prižgala), so ti nalagani in nespartmetni kmetje na taistem griču postavili leseno kapelo ter poklicali čredo farjev, da so tam na oltarnem kamnu mašo brali.

Farji so radi tja prišli ter se ukvarjali o tej novi cerkvi, zakaj taka nova božja pota nesejo — kakor sami pravijo — pošten denar za mašo in dobro meso za kuhinjo.

Na to novo kapelo so pa napisali: ‚Tega svetega kraja niso ljudje odkrili, temveč izbran, pokazan in razsvetljen je bil od najboljšega in najvišjega Boga na čudežen način po ognju, luči in plamenih ognja; zato je imenovan ta kraj po našem odrešeniku Jezusu Kristusu in njegovi materi Devici Mariji.‘

Kratko rečeno: tista malopridna, nečedna babnica s svojimi Baalovimi farji je s svojim lažnivim kvasanjem toliko napravila, da je na praznik Marijinega vnebovzjetja avgusta me-

seca 1561 prišlo k tisti kapeli več tisoč slovenskih kmetov in kmetic. S seboj so pripeljali veliko in drobno živino, obleke, denar, vosek, sveče, sir, volno, predivo in drugih reči, ki so jih darovali Devici Mariji za njeno novo hišo.

In to ubogo nespametno ljudstvo so razdelili tam v petero velikih gruč in vsaki gruči je pridigal hkrati po en far. En far se je bil nad kmeti strašno razkačil in jih je zmerjal z bestijami, ker si niso bili čevljev sezuli, kajti, je rekel, da stoje na posvečenem prostoru. Marija Devica da je hodila tam itd.

O takih in enakih babjevernih in norih bogoslužjenjih bi lahko napisal celo knjigo. Kaj takega bi bili stari, pobožni in učeni škofje ne dovolili, temveč kratko malo tako babjeverstvo in krivoverstvo prekleli ter odpravili ... «

Vse kakor danes! ... Kaj se je pač spremenilo v teh tristo letih?

Kaj ni ravno te dni romala velika množica ljudi iz slovenskih krajev v Lurd? Kaj ni vraže- in praznoverstvo še tako razširjeno po naši domovini, da ravno na tem babjeverstvu sloni največja slovenska politična stranka?

Kar je veljalo pred tristo leti, velja tudi danes; edini resni sovražnik srednjeveške teme, ki še dandanašnji kakor môra leži nad našo slovensko domovino, je izobrazba, je knjiga. To je spoznal Trubar takoj ob začetku svojega boja. Kako velikanskega dela se je lotil Trubar s pisanjem prve slovenske knjige, je lahko razumeti. Književnega slovenskega jezika takrat sploh ni bilo. V nekem pismu bridko toži Trubar, za koliko pojmov in stvari da ne ve slovenske besede. Naravno! Pred njim so se brigali katoliški duhovniki za vse drugo nego za izobrazbo ljudstva. Ko je škof Hren s pomočjo države pokončal vse, kar je lepega in zdravega rodila reformacija, so

duhovniki grmeli proti šolam, češ da bi ljudje brezverske knjige brali, če bi se brati naučili. Ta strah je razumljiv, ljudje bi brali, drugih knjig pa takrat sploh ni bilo nego tako imenovane krivoverske.

Žalski župnik je še leta 1750., torej ravno dvesto let po rojstvu prve slovenske knjige, rotil duhovnike, da naj se ne brigajo za pisanje in branje, temveč da naj uče mladino zgolj krščanski nauk, kajti, pravi, luteranov bi sploh ne bilo, če bi se ljudje brati in pisati ne učili.

Leta 1582. je izdal Trubar ves Novi testament svetega pisma in tam piše v predgovoru: »Vsem je znano, da pred štiridesetimi leti (1550 prva knjiga) ni bilo nobenega pisma, še manj pa knjige v našem slovenskem jeziku, zakaj mislili so, da sta slovenski in ogrski jezik tako groba in barbarska, da se jih ne more ne pisati ne brati.« Nato pripoveduje, kako imenitno da se je razvila protestantska literatura v slovenskem jeziku, ter pravi: »Teh knjig ne bero samo v mestih, kjer imajo šole, temveč bero jih tudi z velikim poželenjem in veseljem po vaseh kmetje in njih otroci kljub papeževi prepovedi ... iz knjige se toliko nauče, da znajo svoje nauke tudi sami proti papistom zagovarjati in braniti.«

Seveda je bilo treba veliko truda, navdušenosti in naravnost nadčloveške nesebičnosti, da je to mlado drevo slovenske kulture obrodilo sad. Trubar sam je časih, posebno od začetka, obupal. Vse je ležalo večidel na njegovih ramah; na svoje sodelavce se v mnogih slučajih ni mogel zanašati, nekateri so mu naravnost ovire delali. Tako n. pr. ljubljanski protestant Klombner, ki ga je naravnost obrekoval in črnil pri baronu Ungnadu, zaščitniku in podporniku slovenske knjige. Trubar je pisal nekoč svojemu hrvaškemu sodelavcu Šte-

fanu Konzulu, da ne hrvatske ne cirilske ne slovenske knjige ne gredo, kakor bi bilo treba, ter da bodo iz njih škrcniclje delali in ribe vanje zavijali. To se je pozneje seveda spremenilo in knjige so se čudovito hitro razširjale po vsem Slovenskem.

Protireformatorji s škofom Hrenom na čelu so rabili dolgo časa in obilo truda, da so do korenine uničili delo Trubarja in njegovih sobojevnikov.

Trubarjevo življenje je bilo polno neprestanega dela in boja. Rojen na Raščici na Dolenjskem 8. junija 1508. Kot trinajstleten učenec pride na Reko (1521), od tam v Solnograd in na Dunaj. Kruh si je služil s petjem. Tam se seznanil s Petrom Bonomom, poznejšim škofom tržaškim, h kateremu je prišel v Trst leta 1527. Sprejel ga je kot dobrega pevca, posvetil ga je za duhovnika ter mu dal leta 1530. kaplanijo v Celju. Pozneje je prišel v Laški trg in od tam v Loko pri Radečah na Dolenjskem.

Medtem je začelo posezati reformacijsko gibanje tudi v slovenske pokrajine. Posebno v Trstu in v Ljubljani so se začeli zbirati in oglašati prvi protestantje.

Že leta 1530, ko je bil Trubar v Celju, je deželni glavar kranjski, Ivan Kacijanar, izdal razglas proti protestantom. Leto nato je prišel Trubar v Ljubljano kot slaven pridigar proti izprijenosti v cerkvi in proti celibatu, dokler mu ni škof Ravbar prepovedal pridige v stolni cerkvi. Kranjski stanovi so mu nato dali špitalsko cerkev na razpolago. Tam je pridigal do leta 1540. Njegovi nauki so imeli tak vpliv, da je boljši del duhovščine začel prestopati na stran reformacije.

Leta 1540. pa je bil Trubar na kraljevo povelje izgnan iz Ljubljane, dve leti pozneje pa ga je škof Kacijanar spet poklical iz Loke v Ljubljano. Leta 1544. pa je postal ljubljanski škof

Urban Tekstor, prijatelj Ignaca Loyole, ustanovitelja jezuitskega reda, vendar sta tam pridigala Trubar in protestant Paul Wiener, ki se je bil že oženil. Ampak ko so se začeli ženiti tudi drugi duhovniki in ko je škof — ki ga skoro nikoli ni bilo v Ljubljani — zvedel, da obhaja Trubar v obojni podobi (vino in kruh) — očitni znak luteranstva — je izdal leta 1547. ukaz, da naj primejo in zapro vse glavne protestante; tudi Trubar je bil med temi. Nekatere so res zaprli, Trubar pa je bil na svoji fari Št. Jernej na Dolenjskem (takrat je bilo redko, da je župnik pogledal na svojo faro) in je od tam skrivaj odšel v Trst. Tukaj je v mestu in okolici slovensko pridigal. V Ljubljani so preiskali njegovo hišo in vse knjige sežgali.

Leta 1548 se je vsled prošnje kranjskih deželnih stanov vrnil v Ljubljano. Mesta so bila povečini protestantska, začelo pa se je že gibati ljudstvo po deželi — in takrat je postalo gibanje res splošno in narodno.

Kralj Ferdinand je začel ob tistem času preganjati voditelje protestantov. Trubar je moral bežati na Nemško, kjer je dobil službo pridigarja v Rothenburgu. Nekaj predikantov je pač še ostalo v domovini, toda vodilnega duha ni bilo. — *In sedaj se je zgodilo največje in najpomembnejše delo slovenske reformacije*, eno izmed največjih del sploh v zgodovini slovenskega naroda. Trubar ni mogel govoriti svojemu ljudstvu, zato je pisal — pisal mu je v tistem zaničevanem jeziku zaničevanega ljudstva, o katerem se je sploh sodilo, da ni za pismeno rabo.

Leta 1550. je bil naš jezik povzdignjen med književne jezike, izšla je prva slovenska knjiga, izšla je daleč v tujini v nemškem Tübingenu; pisana je z nemškimi črkami, podpisan pa ni ne pisatelj ne tiskar. Trubar se je imenoval na nji »Philopa-

tridus Illyricus« (ilirski domoljub), tiskar pa Jernej Škrjanc s Sedmograškega.

Trubar se je bil medtem oženil; leta 1552. se je preselil v Kempten. Započeto delo je nadaljeval z vso svojo energijo. Nič ni pomagalo, da je škof Tekstor sam šel pridigovat po kranjskih mestih. Ves boljši del duhovščine je prestopil k protestantizmu. Tej se je polagoma pridružilo tudi plemstvo, ki se je še dobro spominjalo zadnjih kmečkih puntov in je torej vsako večje ljudsko gibanje gledalo z nezaupljivimi očmi, posebno še zato, ker so kmetje ob zadnjem puntu leta 1525. poleg drugega zahtevali tudi, da naj se odpravi davek na odpuške in nova desetina ter da naj občine svobodno volijo svoje župnike.

Ko je kranjsko plemstvo istega leta poslalo svoje zastopnike v Augsburg na državni zbor, se je še pritoževalo, »da so v deželi velike zmešnjave, ki so jih največ zakrivili predikantje, ker da govore na prižnicah napačne stvari, katere bolj zavajajo k puntu, nemiru in brezverju nego k edinosti ... « Iz te pritožbe se vidi jasno, da je versko in socialno gibanje v šestnajstem stoletju v tesni zvezi med seboj, ker je oboje izraslo iz istih, nadvse žalostnih ekonomičnih, političnih in etičnih razmer, iz bede, nezadovoljnosti in nevednosti ljudstva ter iz skrajne izprijenosti vladajočih stanov.

Leta 1555. je izšla druga knjiga, ki je bila že z latinico tiskana, nato pa je v kratkih presledkih izšlo več drugih knjig druga za drugo. Denarno je podpiral Trubarja baron Ungnad v Urachu, dobil pa je bil medtem tudi že duševne sodelavce, ki so mu pomagali izdajati slovenske in hrvaške knjige; seveda so ga časih bolj ovirali, nego podpirali, ker je bilo med njimi

tudi nemirnih slavohlepnih ljudi, ki so hoteli z glavo skozi zid, medtem ko je Trubar sam mirno, odločno in trezno delal.

Na prošnjo kranjskih stanov se je Trubar leta 1561. vrnil v domovino. Sprejet je bil z veliko navdušenostjo; nastopil je takoj službo v Ljubljani. Pridigal je tam in po deželi. Predikantov je bilo na Slovenskem že veliko število, med njimi najbolj znana imena slovenske reformacije: Jurij Dalmatin, Ad. Bohorič, Seb. Krelj, Jurij Juričičin mnogo drugih. Ljubljanski škof Peter, ki je imel to dobro navado, da se za svojo škofijo ni brigal, je nekje od daleč iz Gornjega grada dal prašati Trubarja, kako se predrzne pridigovati v njegovi škofiji. Trubar je odgovoril, da so ga poklicali deželni stanovi.

Zaradi tiskarne se je pa moral kmalu vrniti na Nemško. Že leta 1562. je izdal novo knjigo. Ko je v tiskarni vse uredil, je prišel zopet v svojo domovino. Zdaj pa je škof Peter od cesarja zahteval, da naj ukaže Trubarja takoj zapreti; ampak previdni škof je rekel, da naj se ne imenuje njega kot tožnika, »ker če bo Trubar pregnan iz dežele, da mu bodo ljudje vse menihe in farje pobili«. Cesar je res ukazal vse glavne reformatorje zapreti. Toda Ljubljančani so se postavili za Trubarja in tako je kljub cesarjevemu povelju in škofovi jezi ostal kot pridigar v Ljubljani.

Reformacija ni dala slovenskemu narodu samo knjižni jezik, dala mu je tudi šolo. L. 1563. so odprli v Ljubljani gimnazijo, poleg tega pa so še nastale šole po drugih večjih krajih. Sredi dela je Trubarja spet zalotil cesarjev ukaz, da naj se zapre.

Ljubljančani so mu svetovali, naj se ne pokori, ker da ga bodo branili. Trubar pa ni zaupal, bal se je, da bi ga nenadoma ne napadli; zato je šel na Goriško, pa je pridigoval v Go-

rici in v tržaški okolici. Leta 1565. se je spet vrnil na Nemško ter se naslednje leto preselil v Derendingen pri Tübingenu, kjer je lahko od blizu vodil slovensko in hrvatsko tiskarno. Le še enkrat je prišel v domovino, namreč leta 1567., nato je ni videl nikoli več. Vodil je v Derendingenu slovensko tiskarno in izdajanje slovenskih knjig. Leta 1582. se je Trubar, takrat 74 let star, v predgovoru v eni svojih zadnjih knjig poslovil od svojega ljudstva z besedami: »*Vaš stari zvesti pastir Trubar od Slovencev slovo jemlje.*«

Dne 29. junija 1586. je Trubar umrl v tujini. Prijatelji so ga v veliki množici spremili do poslednjega doma ter mu postavili nagrobni spomenik.

Kmalu po smrti Trubarjevi je zadivjala po slovenskih deželah katoliška furija. Ljudstvo samo ni imelo več toliko sile, da bi se bilo uspešno branilo Rimu in Dunaju. Turški naval, ponesrečeni kmečki punti, posebno ko so bili 1. 1573. poraženi in pobiti v veliki bitki pri Brežicah, splošna beda in obupnost — vse to je pomagalo škofu Hrenu in njegovim biričem in v kratkih letih je bila zatrta in uničena plemenita kal novega, resnično *slovenskega* narodnega življenja.

Slovenskim deželam je poveljeval od l. 1596. graški nadvojvoda Ferdinand, ki je poklical jezuite v Ljubljano. Eno leto pozneje je zasedel škofijsko stolico v Ljubljani Tomaž Hren, na čigar imenu in spominu leži večno prekletstvo. S svojimi biriči je vdiral v protestantovske cerkve, razbijal protestantovske oltarje, požigal cele vozove protestantovskih knjig. Celo mrličje protestantovske je skrunil — njih trupla je dal pometati v Ljubljanico. Na ljubljanskem trgu je zgorelo leta 1600. osem, leto pozneje troje voz protestantovskih knjig. Tudi po drugih slovenskih mestih so goreli ti žalostni kresovi

— hujši, za narod pogubnejši nego tiste grmade, na katerih so po ukazu svete rimske katoliške cerkve goreli posamezni plemeniti in pogumni spoznavalci. Na teh grmadah je gorel človek — duh je ostal in delo je ostalo. Hrenovi kresovi pa so uničevali kulturo in življenje celega naroda, uničevali so duha in delo.

V začetku 17. stoletja so poslednji predikantje zapustili slovensko domovino. Glavni voditelji — Trubar, Dalmatin, Juričič — so bili že zdavnaj mrtvi; med poslednjimi, ki so šli v tujino, je bil Trubarjev sin Felicijan. In bilo je kakor črno znamenje — s pobeglim sinom je zapustil poteptano Slovenijo tudi duh očeta Primoža Trubarja.

Tako se letos ne spominjamo samo Trubarja in reformacije, temveč tudi Hrena, njegovih biričev in njih slavnih del. Štiristoletnica Trubarjevega rojstva je hkrati tristoletnica smrti mlade slovenske kulture — nasilne smrti ali boljje umora, ki ga je izvršil nad njo škof Hren po naročilu rimske cerkve.

Ta dvojni spomin slavimo v letu, ko se dan za dnem jasno izkazuje, da je naš narod še dandanašnji veliko bolj narod škofa Hrena nego pa narod Trubarjev ... Na žalost je treba povedati: celo med tistimi, ki bodo letos slavili Trubarjev spomin, med tistimi, ki bodo na večjo Trubarjevo čast in slavo prirejali veselice, plesne venčke ter stavili spomenike — celo med tistimi jih bo veliko in jih bo največ takih, ki bi, da so živeli ob Hrenovih časih, hodili za jezuitsko procesijo ter stali ob Hrenovih kresovih.

Danes, štiristo let po Trubarjevem rojstvu in tristo let po Hrenovih hudodelstvih — kje je še odpor proti oholosti in nasilstvu rimske cerkve? Ravno poslednje dni nam cerkev

spet naglas demonstrira, da namerava spraviti vso Avstrijo in kulturo vseh avstrijskih narodov pod jezuitski klobuk. Ljudske šole so že davno pod križem in môlkom, zdaj so napadli univerze. Nevarnost, da jadramo s polnim vetrom nazaj v sedemnajsto stoletje, je očitna; tako imenovano napredno meščanstvo pa se ne gane, kvečjemu le časih milo zajavka ter prosi milosti in kompromisa.

Naše slovensko naprednjaštvo, kolikor ga je še, bo letos slavilo Trubarja — letos, v tistem letu, ko sklepa z Rimom in njegovimi služabniki gnile kompromise na vseh koncih in krajih.

Nalogo boja za osvobojenje izpod vsakega duševnega in telesnega jarma je prevzelo že zdavnaj ljudstvo samo.

Le ono je dedič in zvesti varuh vseh naših revolucionarnih tradicij, le v njem živi vroča želja, mogočna volja po svobodi. Drugačen bo v prihodnosti ljudstva boj za svobodo; višji in daljši bodo cilji tega boja, nego so bili pred štiristo leti. Ampak naši bojevniki iz davnih časov bodo gledali ta boj, spoznali bodo v borilcih svoje sinove in dediče. Spominjajmo se preteklosti, mislimo na prihodnost ...

Mogočen plamen iz davnine šviga —
vekove preletel je koprné,
in plamen naš se druži z njim, se dviga,
in plamen naš pogumno dalje gre,
ker neprekinjena drži veriga
iz zarje v zarjo in od dne do dne ...
In v nove zarje nam hlepe oči —
tako naj ljudstvo Trubarja slavi!

Kako sem postal socialist

Bilo je v tisti blaženi petošolski dobi, ko je srce polno pesmi, glava polna upanja na sijajno prihodnost. Godilo se mi je nadvse slabo, večkrat sem bil lačen nego sit; kakor se pač godi študentu iz delavske družine. Ali nadlog nisem občutil, še prav zavedal se jih nisem. Ne samo, da nisem poznal življenja krog sebe, niti svojega življenja nisem poznal. Edino in vse na svetu mi je bila poezija; bližji od očeta, delavca, mi je bil rajni Klopstock; in bolj nego vse materine skrbi in bolečine me je zanimal en sam Prešernov sonet.

Za politiko se nisem menil. Kolikor sem od daleč slišal o nji, mi je bila ogabna kakor tista spolzka, črnožolta žival, ki se lena in smrdeča plazi po tleh in ki ji pravimo močerad. Takrat (1890-1894) se je prelivalo po Slovenskem tisto vzdihujoče slogaštvo, ki je pogasilo v našem malomeščanstvu še ono malo samozavesti, kar je kdaj bilo, in ki je že tako jetični slovenski liberalizem spravilo čisto na bergle. Bil sem mlad. Omleto pa obraja mlad človek samo na krožniku, v politiki nikakor ne. Demokratične klerikalne stranke v tistih časih še ni bilo; doktor Krek je šele vzgajal njene apostole. O socializmu nisem vedel ničesar, o socialni demokraciji pa le toliko, da je nekakšna politična sekta, ki je takorekoč izobčena iz cerkve in države in ki jo stražijo od vseh strani policisti in državni pravdniki. Tudi mi je bilo znano ime »nekega kro-

jača«, o katerem so spodobni ljudje sodili, da je norec, ali razbojnik, ali pa oboje hkrati. To je bil Železnikar.

Delavcu in celo mladoletnemu vajencu se bo čudno zdelo, kako da petnajstleten človek, ki je drugače brihten in za silo izobražen, ne vé ničesar o tako važni stvari, kakor je ustroj človeške družbe in sploh ničesar ne o tistem življenju, ki ga tudi samega krvavo bije. Ali ta genljiva nevednost ni le posledica, temveč je predpisana poglobitna zapoved, je duh in vsebina avstrijske šolske vzgoje. In ne le na vseh šolskih vratih, temveč tudi na vseh mejnikih Avstrije bi moral biti z velikimi črkami napisan strogi ukaz: »Roke na klop!« Kolikor avstrijski študent pridobi modrosti, si jo mora takorekoč spotoma in naskrivaj pobrati na cesti; domača vzgoja mu je dá malo, šolska pa nič. Trdim celó, da šole, s kakršnimi nas je bil avstrijski Bog udaril, ovirajo duševni razvoj človeka, da mu, rekel bi, zaplankajo razum, ker ga stiskajo ter ponavadi sčasoma res potisnejo v eno samo tesno strugo. C. kr. šole so bile že prvotno ustanovljene za posel, da vzgajajo c. kr. uradnike; ne vzgojé pa niti takih ne, temveč le C. kr. pisalne stroje. Mladenič napravi maturo, je do vrha nabasan z različnim »znanjem«, a bolj od lune in zvezd mu je tuj tisti svet, v katerem živi in na katerega je navezan z vsemi nitmi svojega bitja in nehanja. Med nami živé ljudjé, ki so bili izvrstno opravili svoje takoimenovane »študije« in ki jih spoštljivo prištevamo cvetu izobraženstva; ali vprašaj jih o stvareh, katerih se niso bili »iz glave« naučili, pa se boš razjokal od smeha in bridkosti. Ko sem bil dovršil realko, so mi bile pač znane rodbinske razmere cesarja Nerona, poznal pa nisem politične zgodovine slovenskega naroda; vedel sem, kakšen da je bil razvoj

agrarne zakonodaje v rimljanski republiki, nisem pa vedel, kakšen da je volilni red za kranjske občine.

V onih časih, kakor sem omenil, je doktor Krek učil svoje apostole. Tudi meni je prvi povedal, da so na svetu stvari, o katerih se šolski modrosti ne sanja. Nekoč, v trdi zimi sem gazil sneg na cesti iz Ljubljane proti Vrhniki. Tam nekje na Brezovici me je dohitel s svojimi sanmi ugleden rodoljub in naprednjak ter me je povabil, da naj prisedem. Med vožnjo mi je pravil o neki knjigi, ki se ji je reklo »Črne bukve kmečkega stanú« in ki jo je bil napisal doktor Krek. Rodoljub je bil take misli, da je knjiga dobro pisana, ali da je na vso moč nevarna in puntarska in da bi preprostega človeka lahko pohujšala. Koj sem jo iztaknil in sem jo bral. Ob tem branju pa se je pokazala vsa žalostna pomanjkljivost moje šolske učenosti. Stvari, ki bi jih bister kmet z lahkoto razumel, sem moral brati po dvakrat, da so mi bile vsaj za silo jasne. Toliko sem navsezadnje občutil, da nekaj na svetu ni v redu; ali ta nedoločni, nekako zamolkli občutek je bil že od nekdaj v meni, že od zgodnje mladosti!

Krivica, ki jo doživi otrok, pa če je bila zadela njega samega, ali če jo je bil ugledal po naključju na cesti, če je bila storjena vedoma, ali ponevedoma, se zaseka v mlado srce ter ostane tam za zmerom neizbrisljiva, napravi otroka zgodaj zrelega in zgodaj trpkega, odpira mu siloma oči, da vidi prve nerazločne sence tistih strahot, ki se mu kasneje razodenejo v vsej okrutni goloti. Gledal sem take vsakdanje krivice, tudi na svojem telesu sem jih občutil mnogo in preveč. Vedel sem res, da je v njih nekaj zopernaturnega in zoperčloveškega, ali razložiti si nisem mogel, odkod ta zopernaturnost. Vse, kar sem videl in okusil krivičnosti, bede, zlobe, hinavstva, vse

trdo in divje življenje me je navdajalo edinole z bolestjo in studom. Namesto da bi ogledaval in raziskaval, sem se zatekel v poezijo, o kateri sem takrat mislil, da je izluščena iz »grdega vsakdanjega življenja« in da plava nad njim v meglenosončnih višavah. Življenje me je teplo do krvi, jaz pa sem pilil gladke rime. Storil sem kakor kraljevič Marko, ki je mirno praznil svoj bokal, ko ga je bil črni Arapin z buzdovanom po plečih.

Kratko razdobje mojih prvih dunajskih let (nekako od 1896. do 1900. l.) je stalo za takoimenovano inteligentno mladino slovensko skoraj izključno v znamenju literature, literarnih bojev in preprirov. Listi, ki dandanašnji niti na kratko ne oznanijo novih knjig, so takrat prinašali dolge članke o čisto literarnih vprašanjih; in ljudje so take članke celó brali. Vse to po mojih mislih ni bilo edinole beg iz puste vsakdanjosti v lepšo poezijo, temveč je bilo izraz splošne nezadovoljnosti z javnim življenjem, izraz mržnje do tega življenja, ki tudi zares ni zaslužio drugega, nego mržnje in studa v obili meri. Nekam se je ta grenka nezadovoljnost morala izliti, nekje si je morala najti strugo; in našla si jo je v literaturi. Odtod tedanjih pismenih bojev brezobzirnost, ki se ni ustrašila niti osebne žalitve, niti očitne krivice.

Boji tistih let so književnosti sami donesli obilo koristi, vzdignili so jo iz mrtvila do nepričakovane višine ter jo oplo dili z mnogimi novimi semeni. Veliko pa jih je bilo med tedanjo študentovsko mladino, ki v umetnosti in v lepi knjigi niso našli vsega zadoščenja, katerega so bili tam iskali. Občutili so, da je na svetu nekaj stvari, ki so važnejše od poezije. In zaslutili so, da je treba spoznati tiste sile, ki gnetejo življenje posameznika, naroda in človeštva, ne pa se jim vdati na sle-

po ter sanjati o zvezdah. Nekateri iz najmlajšega rodú so v svojem odporu zoper gospostvo literature segli tako daleč, da so jo sploh in kratkomalo zavrgli, tajili visoki njen pomen za kulturno moč narodovo ter jo obsodili za škodljivo uspavanško mladine. Še letos je nekdo očitno in zaresno napisal, da pridejo časi, ko te mehkužne solzavosti, ki ji pravimo slovenska literatura, »noben pes več ne bo povohal«.

Že od nekdanj so študentje »politizirali«, ali dotehdob le bolj na nedolžno sorto. Bili so takorekoč »navdušeni živioklici«; posebno ob počitnicah. Narodno-napredna stranka, zastopnica slovenskega malomeščanstva, je že dolgo smrdela po trohnobi in je smrdela zmerom bolj. To naše malomeščanstvo ni stalo kulturno nikoli posebno visoko, politično je bilo nezrelo, zbegano in brez ciljev, gospodarsko pa je v zadnjih desetletjih strahotno propadalo. Mladina je občutila, da »tako ne gre«. In mlada garda napredne stranke se je očitno spuntala. Samosvoja in samozavestna se je polastila politike; ter jo je seveda kar koj polomila, prav po mladeniško. Cilj vsega nehanja te mladine je bil, da osveži staro napredno stranko, jo poglobí, oplodí z novimi idejami ter da jo iz čitalnic, iz plesnih dvoran in iz gostilniških »ekstracimrov« presadi v široki narod sam. Zaradi poti, kako bi se to vstajenje napravilo, je bilo veliko prerekanja in modrovanja, nastalo je brez števila struj in strujic, ki so se med seboj neusmiljeno bičale. Vem natanko, da so bili ti mladi ljudje, razen par štrebarjev, plemeniti idealisti, ki so zares želeli svojemu narodu vse najboljše. Ali sama plemenitost v misli in volji ne zaleže, kjer ni drugih, trdnejših temeljev, kjer vsled pomanjkljive šolske in domače vzgoje ni obilo znanja, izkustva pa nič. Vse početje te mladine ni bilo spet nič drugega, nego malo krep-

kejši živioklic, ki se je časih glasil kakor klic »na korajžo«. Navsezadnje se je zgodilo, kar se zgodi vselej in povsod: idealisti so ostali v ozadju in so utihnili, štrebarji pa so potrgali sadove, kolikor jih je pač bilo. Napredna meščanska stranka se ni ne poglobila, ne pomladila; narobe: razdrobila se je v sebi, posurovela je ter šla nevzdržema svojo usojeno pot navzdol.

Živel sem takrat v šestnajstem okraju dunajskem, ki je ves podoben eni sami ogromni delavnici. Ta okraj ni samo trdnjava socialne demokracije, temveč obenem dom uboštva in jetike. Tam sem gledal dan za dnem stvari, ki bi morale tudi duševno plitkega in v srcu revnega človeka siliti k premišljevanju. Krivičnost družabnega »reda« se je kar na cesti razkazovala in razmahovala v vsi svoji brezsrarnni goloti. Pozimi, v mrazu in snegu, so metali na ulico družine brezposelnih delavcev in »samosvojih«, stradajočih malih obrtnikov. Videl sem človeka, ki je bil brez zavesti obležal na tlaku; mislili so, da je žganja pijan; ko so poklicali rešilni voz, je zdravnik dognal, da se razcapani jetičnik ni bil zgrudil vsled pijanosti, temveč vsled gladú. Ali še na cesto mi ni bilo treba stopiti, če sem hotel gledati bedo in skrb in krivico. Stanoval sem pri šivilji, ki je izdelovala kravate za moške; delala ni le sama, vpreženi so bili tudi njeni otroci, koj ko so prišli iz šole pa vse do noči. Zaslužila je po petindvajset do trideset krajcarjev za tucat kravat. Če pa je bil trgovec čemerren, ker je slabo spal, je odtegnil, kolikor je hotel, zato ker je bilo lačnih delavk na izbiro. In kljub vsemu je za silo še izhajala — pozimi; toda poleti, ko ni bilo dela, je romalo v zastavnico, kar je moglo romati; najprej ponižni »luksus« delavke, prstani in uhani, naposled pa obleka in perilo kos za kosom. To družino so

smatrali sosedje za »boljšo«, najbrž zato, ker je vsaki dan obedovala, ker se je spodobno oblačila in ker ni bila jetična.

Strahote, ki jih človek v vsakdanjem življenju vidi in sam doživi in ki budé sočutje mehkih duš, so le tisočera znamenja ene same težke bolezni. Človeška družba, ki zavedno ali nezavedno čuti svojo bolezen, katera je obenem njen greh, pozikua posamezna ta znamenja zabrisati, jih ublažiti ali celo odstraniti. Vse ne pomaga nič; bolezen ostane in telo gnije dalje. Uredba družbe, tista uredba, ki je dodelila vse bogastvo zemlje in vse sadove človeškega uma kapitalu brez imena ter mu zasušnjila človeštvo, je izvirek vsega hudega; in posamezna krivica, ki se pokaže očém na cesti, je nenadoma čisto malenkostna, navidez skoraj slučajna in zadobí svoj pravi pomen šele v zvezi s celotno, vesoljno krivico. To spoznanje je utrdilo in poglobilo tisto zamolklo, grenko nezadovoljnost, ki je bila od nekdej v meni. — Povedal sem že, da se mi je tedaj komaj sanjalo o socialni demokraciji. Poznal sem jo iz pisanja meščanskih dnevnikov, torej prav nič drugače, kakor jo večina takoimenovane »intelligence« še dandanašnji pozna in sodi. Verjeti sem moral, da socialna demokracija na debelo in vsaki dan posebej izdaja »narod« — katerikoli »narod«, ali pa kar vse skupaj; da zapeljuje ubogega delavca v brezdomovinstvo in brezverstvo ter ga moralno kvari; da mu obeta paradiž na zemlji, o katerem sama vé, da je nedosegljiv; da se voditelji socialne demokracije pasejo in redé ob delavskih žuljih; in kolikor je vse še takih molitvic, ki jih molijo kakor vsakdanji očenaš in ki bi se dale vse skupaj spraviti v kratke in jedrnate besede rajnega dunajskega kralja Luegerja: »Die Leute, die am ersten Mai in den Prater ziehn, sind lauter Lumpen!« — Nikoli nisem imel veliko zaupanja do pa-

meti in poštenosti meščanskih dnevnikov; do pameti še posebno ne. Zaupanje je bilo še hujše omajano, ko sem dospel sčasoma do prav zanimivega izkustva. Razložil sem namreč kmalu že od daleč organiziranega delavca od »divjaka«; ne po rdečem nageljnu, po krvavi kravati, ali po znamenju v gumbnici, temveč že po hoji, po obleki, po obrazu, po vsem vedenju. Morda ni živel nič lažje od drugih, morda je bil tudi sam že okusil, kaj da se pravi brezposelnost in beda; vse na njem je razodevalo ponos in samozavest, vero vāse in v prihodnost; torej same čednosti, ki jih je v Slovencih preklicano malo, v slovenskem meščanstvu pa čisto nič.

Sedel sem nekoč v dunajski kavarni in sem bral »Neue Freie Presse«. Ta list ni samo glasilo dunajskih nemško govorečih židov, temveč tudi glasilo avstrijske inteligence vseh narodnosti in vseh vér. Uvodni članki, ki jih v palestinsko pojčem slogu piše gospod Moriz Benedikt, so avstrijski evangelij. Tisti dan je pisal gospod Benedikt o nekem štrajku, ob katerem je prišlo do tepeža in krvi, ter je nazadnje ves užaljen vzkliknil: »Das sind die Argumente aus der SchwarzspanierstraÙe!« Šel sem koj iz kavarne pogledat, kaj da se godi v tisti SchwarzspanierstraÙe in kakšni posebni argumenti da rastejo tam. Ugledal sem prav doli ob tlaku dolgo vrsto oken, ki so gledala na cesto iz nekake zelo prostorne kletí; tam spodaj je takrat živila »Arbeiter-Zeitung«, osrednje glasilo avstrijske socialne demokracije.

Spoznal sem res prav kmalu, da so argumenti iz SchwarzspanierstraÙe vse drugačni od onih iz Fichtegasse, kjer je do-
moval Moriz Benedikt. Prav kmalu pa sem tudi občutil, kar sem še krepkejše občutil pozneje, ko sem bral znanstvene knjige o socializmu: da ne berem novega, tujega evangelija,

temveč da sem bil vse to spoznanje že ob mukah in dvomih sam v sebi doživel; ter da sta mi znanost in zgodovina le dobrega dokazali, kar mi je bilo povedalo življenje samo.

Tako sem prav nakratko in le v poglavitnih črtah narisal pot, ki jo napravi »šolan« človek do socialne demokracije. Mislim namreč, da se tudi drugim ni godilo veliko drugače nego meni. Preplezati mu je treba trudoma devetkrat devet plotov, ki mu jih stavijo stare, priučene in posvečene fraze, dokler mu trpkost življenja, stud do »narodne«, »napredne« in »krščanske« politike ter naposled znanstveno spoznanje ne pokažejo tistih ciljev, ki so vredni njegovega razuma in njegovega srca. Tako politično prepričanje in tako svetovno naziranje, ki si ga je priboril človek sam, mu je nadvse dragoceno in mu ga ne more vzeti nobena sila na svetu. —

Predmestje

Letošnjega marca je minilo šestdeset let, ko so hiteli dunajski študentje v predmestja — klicat delavce na pomoč, na barikade jih klicat. Tedaj se je zgodilo, kakor tisočkrat v zgodovini: črno predmestje se je prevalilo v gosposko mesto, da je prelilo kri za osvobojenje človeštva.

Šestdeset let je minilo. Sinovi tistih študentov so dandanes dvorni svetniki. O revoluciji se jim ne sanja več; in če se jim sanja, se vzdramijo potni od strahu. Boje se tistega predmestja, ki so ga njih očetje klicali na barikade. Boje se ga in gonijo proti njemu Metternichove policiste in Windischgraetzove huzarje. Vsi: tisti, ki so v talarju, in tisti, ki so v fraku; združena falanga proti predmestju.

Klavrna, trepetajoča falanga! —

Mesto samo, to gosposko mesto, je zmerom manjše, zmerom ožje in zmerom nižje. Neploden, peščen otok stoji sredi jezera; kos za kosom mu trgajo valovi iz prestarega telesa, kos za kosom se pogreza; jezero raste, peni se kvišku. Predmestje se širi v neskončnost, objelo je mesto z železnimi rokami.

Leta 1848. so hiteli dunajski študentje klicat delavce, črno vojsko. Samo šestdeset let je minilo, ljudje božji! Zdaj glejte: leta 1905., na dan tistega slavnega 28. novembra, je marširalo preko dunajskega Ringa dvesto tisoč delavcev v dvanajststročnih vrstah; črna, tiha procesija — pet dolgih ur. Ne be-

sede ni bilo, ne vzklika. Tako se vzdigne nema silna senca na obzorju; znamenje časov, ki so blizu. Besed ni bilo treba; mirno je stopil delavec v mesto in si je vzel pravico, ki jo je hotel. Preden pa je minila procesija, se je tole zgodilo: v gostih gručah so stali študentje pred univerzo na visoki rampi. In, kakor je šega dvornih svetnikov, so žvižgali šele poslednjim redkim vrstam, šele trudnim zakasnelcem; ampak zakasnelci, kolikor trudni, so planili na rampo. In, kakor je pač šega dvornih svetnikov, so študentje pobegnili v hišo in zaklenila so se visoka železna vrata za njimi.

Takrat me je bilo sram, da sem bil po svojem ovratniku in po svoji obleki bolj podoben študentu kakor zidarju.

Leta 1848. so klicali študentje delavce; delavci so prihiteli ter so prelili svojo kri, zato, da so študentje postali dvorni svetniki. Leta 1905. so delavci stopili na barikado; študentje in dvorni svetniki so za zaklenjenimi vrati žvižgali in trepetali. In vendar je minilo samo šestdeset let.

V tej kratki dobi je živelo človeštvo hitreje nego kdaj poprej. Vse, kar je zdravega, kvišku hrepenečega, se je izlilo v predmestje; predmestje je postalo zibelka prihodnosti.

Nekoč je neprebujeno, v suženjstvu molčeče predmestje poslušalo klic mesta; pa pride čas in je blizu, ko bo dremajoče, v sanjah trepetajoče mesto slišalo klic predmestja.

»Preštejte nas, preglejte nas!«

Črna vojska, ki se je nekoč po ozkih ulicah valila v mesto, je danes nepregledna, vseobsežna. Mogočne reke se spajajo od dežele do dežele, prelivajo se iz jezera v jezero. Zdaj, ko je pomlad, ko je upanje najvišje, moč najmlajša, zdaj se ozrite, zdaj preglejte z bleščečimi očmi to silno morje predmestja; zato, da bo vzkipela v srcu zmagoslavna misel:

Kaj preteklosti bridkost! Kaj dneva trud in skrb! Tako mirno in mogočno, kakor sonce v vesoljnosti, gre naša pot — predmestje je prihodnost.

Dunajsko pismo

Dragi sodrugi!
Naznanjam Vam, da se mi še nikoli ni tako dobro go-
dilo kakor zdaj. Ne rečem, da je manj nadlog in izkušnjav,
nego jih je bilo prej; tudi draginja je velika; ampak moja do-
bra volja izvira odtod, da že par mesecev ne berem sloven-
skih časopisov. Kadar pride zlohlotni natakár s papirnim ku-
pom pod pazduho in me povabi: »Slovenische Blätter gefäl-
lig?« — iztegnem obedve roki ter ga zavrnem ogorčen: »Po-
beri se, izkušnjavec, izpred mojih oči!« — Tako hranim čas,
dobro voljo in čisto vest.

In profitiram še nekaj drugega. Ko sem zaklenil ušesa vsakdanjim novicam iz Udmata in Barja, sem v mirnem raz-
položenju pogledal na svojo ljubeznivo domovino in glejte:
imela je čisto drugačen obraz! Kar je bilo majhno, se je razbli-
nilo, kakor kup blata pod škornjem; in kar se mi je zdelo ne-
koč veliko, je zlezlo nenadoma tako popolnoma váse, da vi-
dim komaj še sled ... Kako mogočno se je bila v maju razmáh-
nila ljubljanska svobodomiselnost! Zdaj se oziram zastonj, ne
vidim je, izginila je, še sam Diogen bi je ne našel. Umrla je;
njen duh (kolikor ga je imela) hodi zdaj po Dunaju z mólkom
v roki; zadnjikrat sem ga videl v nedeljo, ko se je napotil s
procesijo v Marijacelje ... Popolnoma narobe pa je stvar s kle-
rikalnim demokratizmom in s klerikalno svobodomiselnost-
jo! Ko sem bil v domovini, sem mislil, da teh reči nikjer ni

napródaj, temveč da sta Lueger in Ebenhoch v primeri s Sušteršičem in Krekom prava aposteljna svobode, enakosti in bratstva! O kratkovidna neprevidnost, o neprevidna kratkovidnost! Vstal je na Dunaju doktor Krek, in komaj je izpregovoril mogočno besedo, je bil do pike podoben Robespieru! Falot, Robespierre, opeharil si pobožne kamniške kmete za mandat! Oblekel si talar, okoli vrata kolar — sakrament, to je bila ideja! Ob prihodnjih volitvah se obrijem in storim kakor on! ... No, Robespierre je govoril, poleg njega pa se je muzalo petnajstero gospodov; celó Gostinčar, ki ni razumel, se je muzal. Zakaj reč je bila taka: Robespierre je dobro vedel, da Ludvik Šestnajsti še živi in da bo še dolgo živel. Če bi bila nevarnost za življenje njegovo, bi ne bil govoril Robespierre, temveč — Šuklje ... Še bolj po domače povedano: dokler demokratizem ni nevaren in dokler kaj nese stranki in prijateljem — slava demokratizmu!

»Und der *Demos* absolut,
wenn er unsern Willen tut!«

Dotlej namreč, dokler se kaže »demos« v črni podobi petstoternih farovžev ...

Vse bi bilo dobro z menoj in lepo bi živel v tej šumeči dunajski puščavi, če bi ne bilo ljudi, ki prihajajo iz domovine, in celó takih, ki beró slovenske časopise. Prinašajo mi novice, ki so morda stare, morda malovažne, ampak zame puščavnika vendarle novice.

Tako je prišel zadnjič človek, ki mi je povedal, da je »gospodarska stranka« plačala svojo cého ter se napotila iz ljubljanske kavarne v Ribnico. Prestrašil sem se kakor malokdaj v življenju. Pa če se ne vrne več? Pa če se izgubi na potu? In

sem izpraševal, koder sem hodil: »Ali se je že vrnila? Ali se ji nič ni zgodilo?« Zakaj moje srce je blago in vsega usmiljenja polno. Povejte mi, sodrugi, in mi pišite: Ali se ji nič ni zgodilo? In ali ni morda zabredla kam ter visi zdaj na visokem drevesu tam v ribniških krajih in se ozira po ravni cesti in kliče na pomagáj?

Toda prišel je nekdo drug in mi je povedal še strašnejšo novico. Rodoljubi organizirajo narodno delavstvo! V Trstu ga organizirajo, tam je planil iz črne skale studenec, ki poplavi kmalu vso prostrano domovino. O Martin Skočir, o zaslužni rodoljub, o zvezda hejslovanska, kako si vstal iz groba in kdaj? Strahoma strmim na tvoje delovanje in v duhu že gledam podobo prihodnosti: Regent se je spreobrnil in hodi po tržaških ulicah v sokolskem ornatu z ovenčano trobojnico v rokah; Petejan je iz same ponižnosti postal natakár v »Narodnem domu«, Jernejčič pa se je obesil, ker sta ga prehitela Regent in Petejan. Nova vojska narodnega delavstva je rešila Trst iz rok krutega sovraga, na Piazzii Caserma pa stoji signor Mandich in kliče s stentorskim glasom: »Slovenia fara da se — evviva Ribariccio! ... « Ljudstvo je navdušeno, celó v starem mestu; tam leži v črni luknji družina brezposelnega delavca in umira od lakote: ampak v poslednjem trenutku se vzdigne oče, nagokostnik, in vzdigne roko: »Predno umrjemo, otroci, še enkrat: Živio, Rybař, živio, Mandič!« Družina zapoje »Slovenec sem« ter umrje v sladki zavesti, da ji napiše »Edinost« genljiv nekrolog ...

Ampak prišla je k meni še tretja nadloga in mi je razodela, da je govoril doktor Krek proti — podraženju živil. Svojim volilcem? Ne, tobačnim delavcem! Zdaj hodim po Dunaju — o, sodrugi, da bi videli moj žalostni obraz! — in premišljujem

brez nehanja: ali je bil govornik hinavec, ali so bili poslušalci blagoslovljeni butci? Vse se mi zdi, da je oboje resnica; toda ker v svoji pohlevnosti ne maram reševati na svojo roko nobenega vprašanja, vas prosim, da mi pišete tudi o tem ...

Z najlepšim pozdravom.

Ivan Cankar

Prvomajski govor

Dragi prijatelji!
Kakor lani, praznujemo tudi letos praznik prvega maja v znamenju *boja*. In kakor lansko leto, tako praznujemo prvi maj tudi letos v veselem upanju na *zmago*. V upanju pa tudi v *strahu* je slavilo avstrijsko delavstvo lansko leto svoj delavski praznik. Usoda splošne in enake volilne pravice *še ni* bila odločena, *še* so delali sovražniki delavstva in njegove pravice na vso moč in na vse kriplje, da ohranijo *staro krivico*. Ampak delavstvo je stalo na straži, delavstvo ni popustilo, delavstvo ni hotelo, da bi bila *zastonj* in brez sadú tekla kri toliko hrabrih bojnikov, da bi bilo *zastonj* vse trpljenje, *zastonj* vse preganjanje. Čas je prišel, ljudstvo je hotelo *žeti*, kar je sejalo, hotelo je *žeti*, kar je gnojilo s svojo srčno krvjó. In res — boj ni bil *zastonj*, trdno upanje v končno *zmago* se je izpolnilo. Za kar se je borilo delavsko ljudstvo s svojo lastno močjó, za kar se je borilo *popolnoma osamljeno, od vseh zapuščeno, obrekovano in preganjano* — to je naposled *doseglo!* Doseglo je prvo pravico, brez katere je nemogoč vsak nadaljnji boj — sezidalo si je *temelj*, na katerem bomo zidali *naprej*, zidali z vso močjó, z vso krepko, neupognjeno in neupogljivo *voljo*, dokler ne bo postavljena in dozidana ponosna stavba naših pravic, pravic delovnega, izrabljenega, zaslužjenega ljudstva!

Tudi letos praznujemo svoj praznik v znamenju *boja*. Po

dolgem, večdesetletnem naporu smo dosegli *orožje* za vsak nadaljnji boj — in prvokrat imamo priložnost, da *porabimo* to orožje. — In glejte zdaj naše *nasprotnike!* Glejte tiste ljudi in tiste stranke, ki so leta in leta z vso srditostjo nasprotovali enaki volilni pravici, glejte tiste, ki so krivi, da je na Dunaju, v Pragi, v Trstu in v mnogih drugih mestih tekla delavska kri! — Po tistem orožju, ki si ga je delavstvo priborilo samo iz svoje moči, po tistem orožju, o katerem so prej tarnali in jokali, da je nesreča in smrt za vso Avstrijo, za slovenski narod pa še posebej, po tistem orožju so posegli zdaj tako ročno in hitro, da se človek čudi tem ostarelim, osivelim, zaprašnim strankam, ki spadajo že zdavnaj v zapeček! — — Kratili so delavstvu in vsemu delavskemu ljudstvu njegovo najprvo, najnavadnejšo, najpotrebnejšo pravico, tisto pravico, ki jo ima ljudstvo že v vseh drugih državah — in zdaj, ko si je ljudstvo *samo iz svoje moči* priborilo to pravico, ko jo je naravnost *izsílilo* — zdaj prihajajo in mu hočejo ugrabiti, hočejo mu ukrasti to pravico na drugačen način, na premeten in prekanjen način! — Sovražniki ljudstva so se naenkrat spreobrnili, preoblekli so suktnjo, nateknili drug klobuk, obuli druge čevlje — in zdaj stojé pred vami popolnoma spremenjeni! Iz sovražnikov so postali prijatelji, iz Savlov Pavli, iz bogatinov berači, iz graščakov bajtarji, iz tintastih advokatov kmetje in iz penzioniranih hofratov ubogi rudarji! — Dragi poslušavci, toliko ljudskih prijateljev, kakor jih zdaj hodi po slovenski domovini, še nikoli ni videla zemlja in jih nikoli ne bo! Odrekli so nam najpotrebnejši politični kruh, zdaj pa, ko ste si ga sami vzeli, zdaj bi radi jedli z vami! Nikoli niso bila vrata v hišo slov. ljudstva tako na stežaj odprta kakor so zdaj, ob času volitev. Najrazličnejši ljudje, najrazličnejše stranke si

dajejo kljuko in se ponujajo ljudstvu, ki ga doslej niso poznale. Ampak ljudstvo bo 14. maja tem nepovabljenim gostom, tem zlaganim patriotom pokazalo vrata, da pojdejo, odkoder so prišli! —

II

Seveda prihajajo s tako dragocenimi darovi in se vedejo tako ponižno, kakor sveti trije kralji pred Kristusom ... Zlata veliko, kadila tudi, mire pa nič. Gašper polno mavho zlatih obljub ... tako recimo bo Povše zabranil pot v Ameriko, železnice bo ustavil in morje popil. Melhior kadila — kadé zdaj ljudstvu vsi po vrsti, objemajo delavca in kmeta, pa naj bo še tako slabo oblečen ... Mira, to grenko zelišče, to bo prinesel Baltažar šele pozneje, šele po volitvah ... Takrat bo ljudstvo, če bo tako nespametno, da bo verjelo in zaupalo tem svojim zlaganim svetim trem kraljem, takrat bo požiralo v polnih požirkih to grenko miro, ki mu jo doslej še skrivajo Baltažarji — Povšeti. —

III

Ampak ti čudežni trije kralji, ti krivi ljudski preroki, ti preoblečeni poštenjakarji ne prihajajo samo slepít, lagát in hinavščino uganjat — temveč prihajajo tudi z obrekovanjem, z natolcevanjem in častikrajo!

Ti premeteni klerikalni patroni vedó natanko, odkod jim pretí nevarnost, vedó natanko, da je njih edini resni sovražnik socialna demokracija. In proti socialni demokraciji se

obrača vse sovraštvo, vse obrekovanje, se obračajo vse laži hinavskih strank, v prvi vrsti seveda klerikalne stranke.

IV

Samo za mezdne delavce — *Stranka vseh trpinov*, vseh tistih, ki delajo in ki stradajo ob svojem delu. Stranke bogatinov in revežev

Graščakovo življenje.

V

Mi smo slovenska stranka — Slovenski narod — narod tlačanov.

Kmečki punti.

VI

Brezverna stranka. Vera privatna last — Ponižan hočejo imeti narod. Klečeplazen — kakor ga je prej rimska cerkev storila ponižnega in klečeplaznega —

VII

Nekulturna stranka — samo za želodec. Kulturna stranka — kulturni delavci — boj za osvobojenje, boj za kulturo.

Socialna demokracija bo izvojevala ta veliki boj. 14. maj je začetek — Nekoč bomo slavili svoj veliki praznik.

Trnovska procesija

V Trnovem so imeli letos hudo lepo procesijo. Nepregledna pisana množica se je zbrala pred trnovsko cerkvijo v dokaz vsemu svetu, da je ljubljansko ljudstvo verno in pobožno, da Ljubljane še ni docela preplaval brezverski liberalizem in da smo še jako daleč do prežalostnih francoskih razmer! Ponosni meščanje, zastavni možje — krog vrata sveti škapulir, v rokah brevir, na licih mir, brez brade in brez brk — gredo tam v vrsti za baldahinom. Sursum corda, kristjani, če je še toliko trdnih in neomajnih mož, ki vedo pokazati brez strahu pred zaničevanjem in zasmehovanjem, da so verni sinovi rimske cerkve! Ampak ... was seh' ich, wird mein Auge trüber? ... Kaj je res dr. Tavčar ogrnil belo dominikansko haljo, nasul si pepela na teme ter ovil črnojadodni paternošter okoli prstov? Kaj je res ponosnokraki Program zlezal v skromno frančiškansko raševino ter nosi križ pred množico? In kaj ni tisti črni bosonogi trapist, ki caplja za baldahinom ves pohleven, upognjen, goreče molitve mrmljajoč, kaj ni to g. Malovrh? ... Obrni se, Gradaščica! ... In kaj je tam? Kaj se ne vije tam dolga vrsta tistega narodnega ženstva, ki se je še včeraj izlil nanj strup in smrad iz blagoslovljenih ust? Še včeraj z vsemi grehi in nadlogami obložene, od Lampeta opljuvane, od Štefeta zasramovane, od Robide zasmehovane, so se spokorile čez noč, postale Marijine hčere ter so stopile v tretji red svetega Frančiška ... Kaj se je zgodilo, da je zavihrala nad

Ljubljano črna zastava, da je vrasel iz liberalne Sodome klerikalni Jeruzalem? Da so pokopali dne 30. maja 1907. 1. ob štiri zjutraj poslednjega naprednjaka? Ne, niso ga pokopali! Še živi v Ljubljani svobodna misel! Tam prihajajo, ponosni, z grmečimi koraki, glave pokonci, že stoje ob cesti, že gledajo mrko, že preklinjajo ... Kaj? Gradaščica, obrni se še enkrat? Kaj ne stoji tam z dolgo preklo blede Lampe? Kaj ni tisti tam, ki demonstrativno žveči viržinko, solznogledi Štefe? In kaj ni oni tam, ki ne sname cilindra ter stopa na skrivoma svojemu kužku na rep, zato da moti procesijo s klavrnim cviljenjem — kaj ni to, Bog nas varuj, sam milostni knezoškof? ... Nemir, trušč ... Kregar stopi v prvo vrsto in zakliče z gnevapolnim glasom: »O ti prokleta hinavska družčina! Kaj se nisi mogla poklerikaliti pred 23. majem? Najprej oslepari mene za mandat, zdaj bi pa še hudiča za dušo!« ... Ljudje božji, kaj se je zgodilo, da je doživela Ljubljana tak nenaden preobrat? O drugega nič, kakor da se je trnovski župnik nekoč s prijaznim očesom ozrl na liberalno stranko in da kljub svojemu kaplanu bere »Slovenski Narod« ... Dober nauk vama, Štefe, Lampe: le zlepa, Štefe, le polagoma, Lampe, pa pojdejo vsi za procesijo! O Ljubljana, izmed svobodomiselnih mest najsvobodomiselnjše, izmed resnih mest najresnejše!...

Blage duše

Kakor leto za letom brez nehanja, tako se je zbralo tudi letos veliko število dobrih in blagih ljudi, da bi na prijetnem kraju, ob prijetnem času in v prijetni družbi tarnali o zlobi tega sveta, posebno pa še o protičlovečanstvu militarizma. Letos so se zbrali v Londonu. Tam kosijo, večerjajo in tarnajo. Reči je potreba, da med njimi ni bržčas niti enega hudobnega človeka. Mnogo jih je celo, ki so ob drugih dnevih vredni visokega spoštovanja. Da, tudi taki so med njimi, ki vse svoje visokoleteče besede tudi resnično v srcu mislijo in ki so trdno prepričani, da bodo sklepi teh zborovanj neznanško koristili tako človečanstvu kakor človeštvu. Zato govore in sklepajo neprestano in so sila navdušeni, da govore in sklepajo.

Vsa ta stvar pa se imenuje »mirovni kongres«. Njegov pomen in važnost njegova leži v tem, da imajo časopisi ob poletnem času nekaj dolgih telegramov na razpolago. Ampak baš ti dolgi telegrami so zapeljali marsikoga, da išče globlji in resnejši smisel za temi prijetnimi banketi. In posebno zapeljivo je, da se ukvarjajo s kongresom blagih duš tudi različni aktivni državniki, ki resno in milostno odgovarjajo na pozdrave in ,upoštevajo' resolucije. Kdor te ministrske odzdrave bere, ve takoj, da se je prekanjeni državnik od grla smejal, ko je odzdravljal. In da je cenil sladkobesedne zborovalce še nižje nego zaslužijo.

Minister pa je nazadnje le minister. Zborujoči literatje, sentimentalni politiki itd. (tudi žensk je veliko vmes) pozabijo celo na svoje mehko blagotno prepričanje, če jih minister po strani pogleda. In tako so letos v Londonu kar nakratko sklenili, da je oboroževanje potrebno — zaradi ljubega miru, namreč angleški premier Asquith je tako rekel; torej bo že res, so si mislile blage duše in so sklenile v božjem imenu, kakor je bilo treba. Ter so večerjali dalje in so bili še nadalje navdušeni za mir, slogo in človečanstvo.

Stvar bi bila nadvse smešna in velikega veselja vredna, če bi tako grobo ne odkrivala vse gnilobe in nespameti naše kapitalistiške družbe. Kakor rečeno: resnica je, da so tisti kongresovci zelo blage duše. Globlja in večja resnica pa je, da se v svoji blagosti in nevednosti igrajo s stvarjo, ki ni njih stvar, temveč stvar vstajajočega novega človeštva. Kdor bere protokole teh čudnih kongresov, ne bo našel niti besede, ki razodeva pravo razumevanje *vzrokov militarizma*. Ni čudno: udeležniki teh kongresov so člani in pristaši *obstoječe* družbe, so vsi brez izjeme ljudje, ki so s *temelji* te družbe popolnoma zadovoljni in ki bi čisto gotovo ne banketirali več, če bi vedeli, da se gre za celo stavbo in ne samo za stolp.

Ne zdi se nam potrebno, da bi želeli uspeha tem blagim dušam. Najbrž bi njim tudi ne bilo prav, če bi jim ga želeli. Kajti v tistem momentu, ko bo izpolnjena želja teh dobrih in pobožnih Steadov, Suttnerjev itd. — v tistem momentu ti Steadi, Suttnerji itd. ne bodo več antimilitaristi! Šele, kadar se zgrudi ta protičlovečanska kapitalistična družba, se zgrudi ž njo tudi protičlovečanski militarizem! —

Krvavi dnevi v Ljubljani

Dne 20. septembra ob deveti uri zvečer je vojaštvo 27. pešpolka v Ljubljani umorilo dvoje mladih ljudi ter težko ranilo preko deset oseb; koliko je laže ranjenih, doslej še ni znano. To je golo dejstvo, samo ob sebi tako strahovito, tako v nebo vpijoče, da skoraj ni potreba pisati komentarja; napravi si ga lahko vsakdo sam v svoji duši in v svojem prepričanju.

Kaj je dalo povod temu groznemu ponočnemu umoru? Nekaj mladih, nespametnih ljudi je v petek in soboto zvečer »demonstriralo« po Ljubljani, razbilo par sto šip, prepevalo, žvižgalo in ukalo. To naj bi bila »revanša« za Ptuj, kjer so bili slovenski izletniki od nemških nacionalcev tepeni. Mi jih obsojamo že zategadelj, ker živ krst na svetu ne more povedati, kaj naj bi se bilo doseglo ž njimi in komu naj bi bile koristile. In baš zato, ker je bil ves ta mladinski bumel brez misli, brez namena in cilja, baš zato, ker v jedru ni bil drugega nič nego pravi in pristni ljubljanski »hec« — kdor je »demonstrante« opazoval, je to na prvi pogled lahko videl — baš zato bi se bila stvar v relativnem miru in brez vsega hudega izvršila in pričalo bi o nji edinole nekaj zdrobljenega stekla.

Ampak visoka deželna vlada je hotela drugače, visoka vlada je hotela krvi!

V nedeljo je vse kazalo, da je šunder pri kraju. Takrat pa je začelo demonstrirati po mestu orožništvo in vojaštvo — de-

monstrirati proti mirnemu prebivalstvu, ki se po svoji ogromni večini kljub vsem šovinističnim frazam ni dalo resno razburiti. Povedano bodi in pribito, da mladi »demonstrantje« nobenemu človeku niti lasu niso skrivili; pribito bodi, da ni obstajala niti najmanjša nevarnost za slavno privatno last; in predvsem bodi pribito, da ne vojaštva in ne orožništva nihče ni napadal, temveč da je svobodno in brez odpora komandiralo po mestu, kakor po zasedenem sovražnem kraju. Trdno stoji, da vojaštvo ni imelo v Ljubljani ničesar čuvati, ničesar varovati, ničesar braniti!

Kako torej si je razlagati ravnanje vlade? Kako ravnanje vojaškega poveljstva? Gruča ljudi, mladih fantov, žensk in otrok, stopi na ulico, poje in žvižga — pobesnel lajtnant komandira »Feuer!« in dvoje mrtvih leži v prahu! — Ali je ta grozota delo gole blaznosti ali pa zavedne zločinske namere? Bodi že to ali ono, hudodelstvo je storjeno in zdaj se samo vpraša, kdo je hudodelec!

Ko je klical Schwarz vojaštvo na noge, je vedel sam in je moral vedeti, da vojaštva *ni potreba*. Poznati je moral nadalje tudi *razpoloženje* in moralno kvaliteto tistega polka, ki ga je klical. In iz vsega je moral sklepati, če ni popolnoma zabit, da ravno sam *provocira* konflikte, ki jih dotlej ni bilo. Kar je bilo jasno poslednjemu paglavcu v Ljubljani, je moralo biti jasno tudi deželnemu predsedniku *Schwarzu* — *vsa krivda za nedeljske umore pada torej v prvi vrsti nanj!* Obračunati bo treba ž njim, korenito in kmalu! S krvjo oškropljen človek ne more biti ne dan gospodar dežele!

Glavna krivda pada na Schwarza, a ne edina! Kar je v nedeljo zvečer počelo vojaštvo po Ljubljani, je celo za Avstrijo nekaj nečuvenga! Pešaki in dragonci so aranžirali po mestu

prave pravcate pogrome! Najmirnejšemu človeku je morala zavreti vsa kri ob teh aziatskih brutalnostih. Avstrijska armada, tista armada, za katero žrtvuje ljudstvo milijarde in milijarde, tista armada je slavila v nedeljo zvečer svoj veliki praznik; zakaj slavno je premagala enega gimnazijca in eno kon-toristinjo! Morda bo ta žalostni večer marsikomu odprl slepe oči, da bo spoznal vrednost in pomen militarizma in da se bo navadil *po pravici* spoštovati svetost uniforme; ter da bo marsikdo bolj natanko preštudiral, čemu je za rabo bajonet, ki ga je pohlevni državljani sam kupil, in kam leti svinec, ki ga je sam plačal!

S smrtjo dveh mladih nedolžnih ljudi ni končana žalostna ljubljanska afera! O slavnih delih Schwarza in njegovih hlapcev ter o nasilstvih vojaštva bo govorilo še vrhovno ljudsko sodišče — ljudski parlament!

»Lepa naša domovina«

Zadnjič sem videl na cesti oddelek infanteristov; marširali so proti kolodvoru. Dež je lil curkoma; škornji so se jim udirali globoko v razmočeno blato, ki je škropilo do kolen. Ni bilo več zgodaj, morda že deveta ura dopoldne; ali dan je bil pustemu mraku podoben, ves siv in mrzel.

Vojaki niso marširali sami; ob obeh straneh kolone so korakali — trop, trop, trop — moški, ženske, otroci. Lilo je od njih, kakor da bi cunje izžemal, blato je škropilo otrokom do pasu in do obraza. Oglasil se je krik ženske, zaihtel je otrok — ali dež je lil dalje, blato je škropilo dalje, kolona je stopala dalje, trop, trop, trop ...

Videl sem vojaka, visokega, močnega moža; njegov hrbet je bil narahlo sključen, tisti hrbet, ki je nosil že devetkrat težje tovore, nego je vojaški tornister. Njegove roke so bile črne in težke; bil je morda kovač. Poleg njega je stopala s hitrimi, drobnimi koraki ženska, ki je bila za glavo manjša od njega; segala mu je komaj do rame. In za roko je držala ženska majhnega fanta, ki je trudoma in jokaje tekkel z njima ter ne-prestano zaostajal.

Mož se je po strani ozrl in je takoj umaknil pogled.

»Vrni se!«

Ženska je vzkliknila, zgrabila ga je za rokav.

»Ne jaz ... ti se vrni!«

Pogledal je v tla in bled je bil.

»Saj boš dobila osemindeset vinarjev na dan in Francek ... Francek ... Francek štiriintrideset ...«

Zajokala je naglas, potegnila je fanta za seboj, da se je spotaknil ter padel na kolena v blato.

»Še to naj vzamejo ... še tisti Judežev denar ...« —

Videl sem vojaka, moža, ki se mu je na prestarem obrazu poznalo, da je sedel dolga leta v delavnici; taki ljudje so stari, preden so bili mladi. Šel je s tistim mirnim, težkim korakom, kakor je hodil zjutraj ob sedmih v tvornico; morda je celo pozabil, da ima tornister na hrbtu. Z obema rokama pa se ga je oklepal pod pazduho star, suhoten človek, ki se je trudil, da bi stopal po vojaško. Govoril je hitro in veselo in neprestano mu je teklo iz oči po obeh dveh licih.

»Saj tudi jaz, Jan, pred tridesetimi leti ... o, krepki fantje smo bili ... vriskali smo, pravim ... tudi jaz, glej. Jan ... o Jan moj, Jane, Janjek!«

Kakor da bi z nožem udaril, tako je planil krik iz njegovih ust.

»Oče ... saj boste dobili na dan osemindeset vinarjev in povrhu še ... «

Ali oče ga je pogledal z očmi, ki so bile vse zakrva vele.

»Jan ... «

Videl sem vojaka, zelo čokatega, plečatega moža; poznalo se mu je na opaljenem obrazu, da je vajen sonca in burje in vsega hudega. Morda je bil iz okolice, kmečki sin. Kraj njega je stopala postarna ženska z zgrbljenim, prstenim obrazom; tudi njena obleka, do pasu blatna, in pisana ruta na glavi je razodevala kmetico.

»Zdaj pa je čas, mati; vrnite se domov, pa zbogom!«

Molčala je in je strmela nanj, kakor da ga vidi prvo in poslednjo uro. Z rute ji je lila dežnica na obraz in na lase, ki so se sprijemali na čelu.

»Vrnite se, mati, daleč vam je do doma ... saj boste dobili na dan po oseminšestdeset vinarjev ... «

Njena ozka brada je vztrepetala pod zgrbljenimi ustnicami in jaz nisem vedel, če je bila dežnica ali če so bile solze, kar je teklo brez nehanja preko velih lic ter kapalo na prsi ... Videl sem jo še enkrat, pred kolodvorom. Tam so bili zastražili ograjo, branili so spremljevalcem pot. In stali so vsi ob ograji, dolg špalir, moški, ženske, otroci. Preko prostranega dvorišča je marširala kolona ... trop, trop, trop ... Pisana ruta kmetice se je nenadoma vzdignila iznad špalirja — koščene, stare roke so se s čudno močjo oklepale ograje, vzdignile so teló.

»Joj meni!... «

Kolona je izginila za sivim poslopjem. —

Kam greste, fantje, kam je vaša pot?

Starec me je pogledal z rdečimi, od pritajenih solz razpallenimi očmi in se mi je zasmeljal v obraz.

»Domovino branit, gospod, domovino branit!«

Slišal sem ob tistem času govor debelega gospoda. Dolg govor je bil, meni pa se je zdelo, da slišim eno samo besedo:

»Domovina, domovina, domovina ... «

»Lepa naša domovina ... čast in blagor naše domovine ... vse za domovino ... kri do zadnje kaplje za domovino ... na boj za domovino ... «

Ko je nehal in je bil truden, sem vprašal soseda:

»Kdo je ta spoštljivi in debeli gospod?«

Sosed se je zasmejal in je odgovoril:

»Troje hiš ima v mestu in tudi zunaj mesta lep kos domovine; sinovi pa so mu preskrbljeni tako varno, da ne bodo marširali!«

»Pa je rekel: vse za domovino!«

—»Saj ni mislil svojega bogastva!«

»Pa je rekel: kri za domovino!«

—»Saj ni mislil svoje krvi ... «

Pojdem in povprašam tiste, ki so marširali skozi blato; tiste, ki so nosili tornistre, ter njih spremljevalce: »Kje je vaša domovina?«

Pa bodo odgovarjali po vrsti:

»Lani je nemška zemlja pila mojo kri, terjala moj davek; letos pije in terja avstrijska zemlja; čez leto dni morda bom služil Ameriki. Moja pot gre tja, kamor ukazujejo tisti, ki imajo domovino in oblast. Od fabrike do fabrike, iz rudnika v rudnik, s polja v mesto, od dežele do dežele; in nikoli ne vprašajo: Kje je tvoja domovina? Vprašajo le: Koliko je še vredno tvoje delo, koliko je še v tvojih žilah krvi? In kadar ni več krvi, ukažejo: Pojdi! Pojdi in išči si domovine, poišči si jo kraj ceste, v jarku! Ali kadar se jim zahoče, mi obesijo tornister na hrbet in velevajo: Hiti, umri za našo domovino! Zakaj njih je domovina in njih je oblast! Jaz sejem in žanjem, branim hišo in polje; ali ne setev ni moja ne žetev, ne hiša ne polje. Ti si vprašal, ti nam povej: kje je naša domovina?«

Tako bodo odgovorili vsi tisti, ki so marširali po blatni cesti.

Stvar je v redu pa zapojmo:

»Lepa naša domovina ... «

Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke, trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštvu, zasmeh pravici ...

Drugačno melodijo bo dobila pesem o »lepi naši domovini«! —

Tišina

Družba je bila, od vseh strani z visoko mejo zastražena, sama vase in v svojo malost zamaknjena; otroci v otroškem vrtcu, piščanci v kurniku. Sonce je sijalo tako prečudežno, da je dala bolha velikansko senco; in kobilica je bila mastodont. Kdor jih gleda sedaj, resne, starikave, čeljustave, imenitno stopicajoče, kričave in jokave pritlikavce, se mu zdi, da bere povesti Gulliverjeve.

Klepetanje klep na klep. Kolikor tesna je staja, vendar je kotov in koticov brez števila; in vsak kot je zase globus. Človek bi rekel, da gleda spako sveta, gleda utelešen paradokson: vesoljnost v orehovi lupini, kajti vse do fermenta je bilo tam po kotih, ničesar ni manjkalo: ozka in široka politika, domače novice, razne stvari, drobiž in zgodbe za kratek čas, na grobo izmišljeni telegrami, civilizacija od fraka do irhastih hlač, diletantizem in umetnost, obadva v vseh svojih pisanih oblikah, človeško znanje od analfabetskih poljan do jezuitskih višav, zamišljena bogovernost, godrnjav skepticizem in vnebovpijoče framasonstvo, modrost od Platona do Brenceljna, čednosti vse, kolikor si jih je Bog bil izmislil v svoji neskončni dobrotljivosti, bratstvo brez kraja, popustljivost do samoponižanja, blagodarnost do beračenja, zvestoba do histerije, zaupljivost do naivnosti in čisto zraven nezaupljivost do paranoje, hudobnost vsa, kakor jo je bil v bolečini porodil ter nato v svoji grenki prešernosti legijonkrat razcepil satirik

satan sam, zakrknjena samopašnost, smehljajoča hinavščina, krivogleda zavidnost, hropeče živalstvo, tankoglasa pohotnost, sramežljivo izdajalstvo in na prste študirana mladinska poezija. Vse do fermenta.

Nekoč, na primer, so se bili spoprijeli zaradi vprašanja, kako da je izreči krvavo geslo: »Vse zbil!« Nekateri v kotu so kratkomalo zahtevali, da je treba govoriti, kakor je napisano: »Vse zbilj!« Drugi so ugovarjali; treba da je reči: »Vse zbou!« Nekdo se je celo oglasil s svojo posebno modrostjo: »Vse zbiv!« To imenitno vprašanje še nikakor ni bilo razrešeno, ko so načeli že drugo: če bi, na primer, pisali fonetično, ali naj bi tedaj pisali »vse zbou«, ali »vse zbouv«; oziroma »vse zbiv«, ali »vse zbiu«. Toliko, da ni prišlo do hudega tepeža; vprašanje samo pa je obtičalo tam, kjer tiči dandanašnji.

V drugem kotu so ob taistem času onegavili mnogo višji problem. Če je namreč gledališka umetnost nujno potrebna za blagor človeštva; in če je, čemu da je. Na koncu je ostalo sredi staje tisto, kar ostane ob rešetanju vsakega kulturnega vprašanja: smrdeč kupček hinavščine. In iz kupčka, tega smrdečega, zraste nov problem: kdo da ga je bil naredil.

Peršpektiva je bila v tej družbi ob vso pravico in veljavo. Blizu ali daleč, veliko ali malo, važno ali nevažno, teh pojmov ni bilo. Ali pa vsaj merila ni bilo nikakšnega. Potopila se je ladja, z njo tisoč in več ljudi; to je bila važna stvar. Zgodi se časih, da ugleda človek nenadoma svojo senco na zidu, spačeno, silno in strahotno; preplašen zaokrene korak in senca še mu ponižna in majhna smehlja ob stopalu. Zgodi se časih; v staji se je godilo zmerom. Dogodek, ki bi ga navaden človek, takorekoč, ne ošinil s kotom očesa, je planil v družbo strašen kakor volk med ovce, da se je beketaje strnila in raz-

begnila. Beketali so, dokler se niso utrujeni spogledali ter molče ustanovili, da niso pribeketali ni zrna soli. Navsezgodaj so kričali vsako jutro po senzaciji, kakor lačen otrok po mleku; in senzacija je prišla, ker je morala priti, visoka, črna in koščena, kakor Kamila med Slovence.

Kar je bilo v tej družbi zares in vselej važno, je bila važnost sama, važnost kot taka. Karkoli je obsenčila, se je ogromno zavalilo pred oči in na duše, da je sapa ledenela pred odprtimi šobami. Tako se da razložiti čudna prikazen, da se je iznenada v brezdanko noč zvrnila stvar, še predno je bila dodobrega obmeketana in da se je na njeno mesto kar nasilno, samovoljno in pljuskoma postavila druga. Če je imela važnost ob takšnih svojih kapricah kakšne posebne razloge in naklepe, ne vem; meni in vam ostanejo skriti na vekomaj.

Primerilo se je mnogokdaj pod večer, da je klepetanje utihnilo. Pod žaltavo odejo vsakdanjosti se je vzdramil čist spomin na čase, ki so bili, se je zgenila slutnja časov, ki bodo. Oglasila se je pesem, mehka in mila in žalostna, pa vsa polna zaupanja in vere. Globoko in strašno je bilo močvirje, da je tolika lepota vzknila iz njega.

»Je pa davi slanica pala ... «

Mirnejša so lica, dihnil je bil nanje sijaj božje dobrot ljivosti. Ena sama pesem, drobna kakor ščinkovec, je lahko premagala ogromnost nizkote, črno pezo bolečine, dušečo tesnobo staje, vzdignila se vriskaje k nebesom. Iz mrtvih oči je pogledala duša, izkazala je, da je. —

Alarm!

Klepetanje, prerekanje, gramatika, filozofija, umetnost, Kamila, zaupljivost, ljubezen, nizkotnost, pesem, življenje, duša, ničesar več. Tišina tolika, da ni čuti utripanja src. Edi-

no, kar je še ostalo, je občutek brezmejnega ponižanja, nezaslišane smešnosti, grenki, neznosni občutek lastne malosti in nemoči.

Zdajle si najbrž kdo misli, da sem nameraval načeti zgodovino »celice št. 4«. Napisal pa sem le na hitro, kako je živel slovenski narod vse do avgusta meseca leta 1914.

D'Annunzio

Vsak narod si izbere glasnika po svoji podobi in vrednosti. Ob tistem času, ko se je bojna furija najsilneje razmahnila po zeleni Italiji, se je razlegalo tam in preko mej le eno ime: Gabriele d'Annunzio. Kralj ni bil več Vittorio Emanuele; pesnik je bil kralj. Njegova beseda je bila beseda narodova, njegov glas je bil italijanske zemlje glas. Najžlahtnejši sad je pričal o drevesu.

Pred mnogimi leti, ko je zaslovela slava d'Annunzia po vsem prostranem svetu, sem šel, študent nebogljenec, in sem si kupil knjigo, ki je imela na čelu tega pesnika ime. Prebral sem jo samo do polovice, in še do tja s težavo in bridkostjo. To svojo žalost in ta svoj nemir sem skrival najboljšim tovarišem. Občutil sem na dnu srca, občutil strahoma, da Gabriele d'Annunzio ni pesnik. Da zasluži morda obilega občudovanja zaradi svoje besedne spretnosti, ali da ne zasluži tistega plačila, ki je umetniku prvo in nadvse: da ne zasluži ljubezni. Sodnik, ki dela zgodovino in večnost, je srce. Brat moj, preberi d'Annunzijevo tragedijo, na japonski papir tiskano, sijajno vezano, spomni pa se koj nato na eno samo pesem Prešernovo; in spoznal boš, da imam prav.

Moža meriš najbolj pravično po njegovem vedenju z dekletom in z ženo. Tam se pokaže, koliko da je čistosti v srcu in plemenitosti v duši. D'Annunzio je v debeli knjigi opljuval žensko, ki mu je z brezprimerno nežnostjo svoje umetnosti

ovila venec krog pleše in ki je bila po duši in duhu, po lepoti in čednosti tako visoko nad njim, da najvišja glorijska njegova ni dosegla sijaja njenih belih rok. In vlačuga je bil sam.

Umetnika ceniš brez skrbi po meri in vagi njegovega ponosa. Kjer se priklanja sramežljiva skromnost, tam je blizu laž; kjer se razmahuje glasen napuh, tam sta družici praznosta in strahopetnost. Ko se je d'Annunzio peljal v Egipt, je dal brzojavno po vsej vesoljnosti razglasiti, da je vzel s seboj poldrug ducat pisanih kravat. Kadar napiše knjigo, oznani na platnicah, katere in kakšne da misli še napisati, zato da se ljudje pobožno pripravijo nanje. Prepričan sem bil zmerom, da ima po Italiji in po vseh drugih deželah svoje pisarne; ker drugače bi bilo izključeno, da bi zvedeli zjutraj v Frankfurtu in zvečer v New Yorku, kakšen verz da se je rodil snoči d'Annunziu v Nizzu. In tega verza bi Leopardi še sebi ne bil povedal, nikar da bi ga razustil. Po mojem je stvar taka, da človek, ki je evangelist svojega imena, ni umetnik.

Bodi mu! Kdor nikoli ni bil prazen, nikoli nečimrn, nikoli gobezdav, ta naj vrže kamen nanj!

Zgodilo pa se je nekaj strašnega, da zastane pamet vsakemu med nami, ki je kdaj veroval v človeštvo in v človečanstvo. Pesnik nepesnik, ki ga je velik narod vzdignil na svoje rame, je oznanil svetu poezijo tatvine; in narod, ta veliki narod mu je ploskal.

V teh hudih časih se je pripetilo marsikaj, kar bo s čisto novimi črkami zapisano v knjigo zgodovine. Razumljivo pa nam je bilo vse, napol že odpustljivo. Ali za tisto stvar, ki se je pred vsegam sveta strmečimi očmi razgalila v Italiji, za tisto stvar zgodovina nima besede in je ne bo imela. Preberimo historijo vse do kraja, preiščimo svoje misli do zadnjih glo-

bočin: kje je bil, kje more biti narod, ki je ploskal tatu? Ah, morda le ni res, morda so se nam listi lagali!

Ker če bi to bilo res, tedaj bi bilo nadalje tudi res, da cel narod, velik narod živi edinole od svoje preteklosti; da gloje stebila in bilke na svojem lastnem grobu. In torej bi bilo res, da je Michelangelo samo še »un soldo« in Leonardo blebetav »cicerone«. Toliko strahote pa nočeta ne zemlja, ne nebesa.

Težko mi je bilo to povedati, verjemite mi! Ali kje je zdaj slovenska duša, ki bi ne trpela, ki bi ne iskala, kam da naj izlije svoj srd in svoj gnus! Tebe, prijatelj, tebe vprašam pred vsemi drugimi: kaj praviš zdaj ti, ki si opeval soško dolino? Kako boš zdaj štel križe in znamenja? Ne boš jih preštel, o, in ne boš se jim več smehljal! Ker ni jih postavila moška ljubezen z Brd in iz Trente; postavila jih je tatinska roka, opljuvala so jih lažniva usta.

Jaz sem hodil po onih krajih. Zvesti tovariš me je vodil po Brdih, pokazal mi je sončno Furlanijo; in nadvse, nadvse: pokazal mi je ljudi, ki so tam. Poldrugo tisočletje so branili svojo čast in svoje ime zoper barbare z juga — in zdaj? Zdaj da naj bi ta sijajni narod sklonil svoja moška pleča pod jarem sicilijanske kulture? Da naj bi bil zaslužnjen, kakor so zaslužnjeni beneški Slovenci? Vse je mogoče na svetu, ali to ne sme biti mogoče.

Človek pa je star, izkušen in pokvarjen; zato je bilo mogoče, da je pesnik opeval tatvino. Da je pesnik v imenu svojega naroda oznanil, da okrade narod. Sam Shakespeare bi si ne izmislil tolike sramote; življenje je hujše.

Ni bilo v programu

Multatuli je napisal zgodbo o junaškem mornarju. Temu junaškemu mornarju so v bolnišnici odžagali nogo nad kolenom. Sredstev niso imeli nikakšnih, da bi mu olajšali bolečine. Junaški mornar pa je trpel brez solze in brez glasu; žulil je pipo med zobmi, gledal v strop in ni trenil. Nazadnje mu je zdravnik šival strašno rano in ga je ob tej priliki narahlo zbodel. Tedaj je junaški mornar izpustil pipo ter silno zarjul. Zdravnik se je zgrozil: »Za božjo voljo! Prej, ko smo vam kost žagali, se niste zmenili, zdaj pa zaradi uboge šivanke tako vpitje!« — »Tega zadnjega ni bilo v programu!« ga je zavrnil junaški mornar.

Mnogokaj prenese človek, mnogokaj razume in opraviči, ali zmerom samo tisto, kar je v programu. Meni bi bilo neskončno zoprno, če bi mi kdo obljubil Lajovčevo pesem, pa bi mi zagodel dunajski valček. Prav tako odveč pa bi mi bila tudi Lajovčeva pesem, če bi bil godec mojim nogam obljubil poskočnico. Program je kakor notarska pogodba, javna listina, ki se je ne sme preurejati, se je ne sme prekršiti in ji tudi ničesar ne dodajati.

Če berem, da je na južnem ali na severnem bojišču, v kavkaških gorah ali na flamandskih nižavah storilo junaško smrt toliko in toliko tisočev mladih mož, se mi zdi to čisto v redu. Je v programu, je bilo razločno in očitno plakatirano. Ali če

berem, da so se v tej ali oni krčmi stepli pijanci in da je eden dobil nož med rebra, se mi to ne zdi v redu, ker ni bilo pravilno naznanjeno.

Ob času rusko-japonske vojne je Olaf Gulbransson narisal Boga očeta. Sedi na svojem nebeškem prestolu, dolgo turško pipo drži v ustih in dela bilanco. Na svoje stare, zgrbljene prste našteva: »Zdaj imamo za enkrat ... San Francisco ... Messino ... « Ni prišel daleč z naštevanjem, ko se prikaže izpod belih oblakov sam car Nikolaj. Prikaže se, iztegne koščeno roko in pravi: »Kaj boš s takimi bagatelami, ki niti v programu niso bile! Jaz imam za enkrat ... Liaojang ... Mukden ... Šaho ... in še Kišinjev povrhu!« Bog oče nagne glavo in molči premagan.

Ogromne številke sem bral, ne da bi se mi v srcu zgenilo kaj posebno sočutja in straha. Tako pravijo, na primer, da je pod samim Przemyslom izkrvavelo že okroglo petdeset tisoč ljudi. Bagatela! To je bilo v programu. Oko se komaj ustavi ob rdeči brzojavki ter išče hladno dalje. Tam ob Iseri jih je obležalo najmanj trikrat toliko. Tudi druge reke ... Aisna ... Mar-na ... Visla ... Sava ... Drina ... tudi te so močno narasle. In bodo še, kakor je zapisano v programu. Vse to nas ne vznemirja, nas modrih in pravičnih ljudi. Če bi bilo pravilno naznanjeno, da pojde ob določeni uri vesoljnost v nič, bi si kupili vstopnico, kakor za vsako drugo opereto in bi naslednje jutro z zanimanjem brali, kdo da se je ponesrečil ob tej posebni priliki. Samo pravilno naznanjeno mora biti; to je edini pogoj za naše junaštvo in za naš duševni mir.

Veselo in jasno se izprehaja pogled po dolgih kolonah števil, kakor da roma preko gredic rdečih nageljnov. Stoj! Oko

se omračí, srce se vzdrami, zavpije od bolesti. V abruških hri-
bih je poginilo deset tisoč ljudi. Deset tisoč bujnih življenj je
ugasnilo, kakor da bi svečo upihnil. To je grozota, da se je
mahoma prevalila črna bolest preko vesoljne zemlje. Kajti
abruški hribi niso bili v programu. Da je tistih deset tisoč po-
ginilo kje na Poljskem ali v Argonih, bi se malokdo zmenil
zanje, bi bili številke med številkami. Tako pa zadeva ni bila
pravilno naznanjena in zatorej ni v redu. Človeka naravnost
jezi; nerodno mu je, kakor da bi sredi velike srednjeveške tra-
gedije črno oblečeni režiser izgrešil pot za kulisami ter se ne-
nadoma, dolg in suh, prikazal na odru med imenitno kričeči-
mi vitezi. Ne tem vitezom, ne gledalcem in tudi režiserju sa-
memu bi ne bilo prav. Vsi bi imeli sitni občutek, da se je zgo-
dilo nekaj nepotrebnege, nekaj, kar je odveč. In hkrati bi
imeli vsi še neprijetnejši občutek, da so na nekakšen način
tudi sami zakrivali tisto nepotrebno, že zato, ker so je bili
sodeležni. Videl sem nekoga, da je zalučil časopis ob tla, ko
je bral o abruškem potresu. Tudi on je ugledal črnega režiser-
ja med vitezi ter se je razsrdil nanj in nase.

V programu je bilo zapisano, da je človek za nekaj časa
odstavil poleg upnikov še Boga in naturo. Po vsej pravici tega
programa bi morala Bog in natura stati v kotu in čakati, da se
veličanstvo človek naveliča svojega kraljevanja. Nenadoma,
naskrivaj se je vzdignila silna roka iz noči; oči so iznad zvezd
pogledale na dlan, so tam ugledale prašek, ki se mu pravi de-
set tisoč ljudi, in usta so ga odpihnila. Tako ravnanje ni bilo
v programu.

Z velikimi črkami je bila na plakatu naznanjena draginja.
Človek jo je pozdravil kakor gosta, ki ni posebno všečen, ki pa

je vendarle spodobno oddal svojo vizitko. Stvar je bila torej v redu in nihče se ni branil filigranskega kruha. Nikakor pa ni bilo v redu, da zanalašč in prav v teh časih odtrgavajo uredništva pisateljem stara predplačila.

»Ministerialna komisija«

Prejel sem povabilo od C. kr. deželne vlade, da naj se dne 14. marca ob desetih dopoldne oglasim »v svrhu zaslišanja pri ministerialni komisiji«. Povabilo ni povedalo, kdo je ta skrivnostna komisija in kaj da hoče od mene. Slutil pa sem, da ima opraviti z nesrečo tistih ljudi, ki so po nedolžnem trpeli, ter s težkimi grehi beričev, denunciantov in ministrov. Zato sem šel tja natanko ob določeni uri.

Tam sem že ugledal profesorja, publicista, učitelja, umetnika — ugledal sem jih na hodniku, kjer so vdano sloneli ob zidu, dihali váse zatohlo soparico (kajti za poslopje c. kr. vlade je premoga v obilici) ter čakali. Čakali četrto ure, še četrto, še tretjo četrto. Meni pa se je mahoma zazdelo, da so bivši obtoženci zdaj tožitelji in da bi sodniku ne bilo čisto prav, če bi moral čakati na obtoženca tri četrte ure, zato ker ta obtoženec še ni zajtrkoval. Tako sem vzel klobuk in suktnjo ter sem šel po svojih potih.

Da pa »ministerialna komisija« ne izgubi svojega deleža, povém v par besedah, kako in kaj je bilo z menoj v tistih časih, ko je bil pes na cesti svoboden, človek v svoji kamrici ne.

Neko prismojeno babišče — doma je tam kje nad Vrhniko — me je dne 9. avgusta l. 1914. ovadilo, da sem bil baje zinil prijazno besedo o Srbih. To besedo da sem bil zinil v čigavo lice? Dvema popotnima rokodelskima pomočnikoma, ki sta bila priromala po cesarski cesti iz Logatca. Kdor me pozná, vé

dobro, da o politiki sploh najrajši govorim s popotnimi rokodelskimi pomočniki. Ob tej ovadbi je bila ženska pač nedolžna; krivda pade edinole na tiste hudodelce, ki so po vsej ubogi slovenski deželi razpošiljali navodila za vohunstvo in ovaštvo.

Že drugi dan po ovadbi so me na Vrhniki aretirali. Žandar je bil spodoben človek, nobene besede nimam zoper njega. Nekakšni dve uri sem ostal v zaporu, nato so me poklicali k sodniku. Ta sodnik je bil pameten mož. Po kratkem zaslišanju se je izrazil, da stvar ne more imeti hudih posledic; poslal me je domov. In ta pametni mož se je zmotil.

Dne 23. avgusta 1914 se prikažeta pri meni dva detektiva, dva čedna gospoda, ter me povabita s seboj h gospodu nadkomisarju doktorju Skublu. Prekrasno jutro je bilo! Poletje brez primere!

Gospod nadkomisar doktor Skubl je prijazen in evropejski mož. Zasliševal me je precèj nakratko ter je nazadnje rekel, da stvar nikakor ne more imeti hudih posledic. Tudi ta prijazni in evropejski mož se je bil hudo zmotil.

Še tisti dan sem se napotil v spremstvu detektiva v Marianum, kjer je takrat imelo svoje domovanje divizijsko sodišče. Tam me živ krst niti pogledal ni, temveč kar tako so me poslali na Grad.

Kako je bilo tam, sporočim natanko in obširno pozneje, slovenski mladini v pouk. Vse trpljenje, ves srd, ves sramotni občutek ponižanja, vsa telesna muka in izmučenost — bodi vse, kjer je bilo! Tolažba edina in velika mi je bila na Gradu, da sem preživel poldrugi mesec v tako sijajni družbi, kakor še nikoli v svojem življenju.

Dné 9. oktobra 1914 je bil te krivice konec; madež je ostal, pa ne na meni.

Še enkrat: te vrstice sem napisal za »ministerialno komisijo« in komaj napol za svoje prijatelje. Za vas, prijatelji, bom pisal pozneje, bom pisal, kadar bo tisti čas, ki vérujem vanj.

Ako si »ministerialna komisija« zares želi mojih pojasnjenj, podatkov in pritožb, naj si kupi to številko »Jugoslovana«. Stane dvajset vinarjev.

V Ljubljani, 14. marca 1918.

Slovenska kultura, vojna in delavstvo

Prijatelji!

V prvem času te strašne brezkončne vojne jih je bilo pač le malo med nami, ki niso bili v strahu za usodo, za bodočnost našega šibkega slovenskega naroda. Bali smo se, da ga ta silna nevihta zlomi enkrat za vselej, da ga nezaceljivo udari gospodarsko, telesno in duševno. Vzrokov dovolj in preveč smo imeli za to bojazen! Saj smo si lahko mislili, da le kulturno najvišji, gospodarsko najmočnejši, politično svobodni narodi morejo sčasoma docela preboleti nezaslišane grozote, ki jih prenaša zdaj ves vesoljni svet. Naš slovenski narod pa je gospodarsko slab, od tujega kapitala brezobzirno izkoriščan; svojo kulturo si je šele v zadnjih desetletjih ustvaril iz svoje lastne moči, z lastnim, brezprimernim trdom, preko tisoč zaprek, ki so mu jih stavili tujci, njegovi krivični gospodarji; ker naš slovenski narod vsled svoje maloštevilnosti in gospodarske odvisnosti nikoli ni bil politično svoboden. Njegovi gospodarji so vedeli, da je izvrsten delavec, da je dragocen suženj, zato so ga na vsak način, zdaj z be-raško miloščino, zdaj z grobim nasiljem, hoteli ohraniti v suženjstvu. In suženj ne sme imeti kulture! Kajti ob tisti uri, ko se bo ozrl okrog sebe, ko se bo zavedel sramote hlapčevstva, se bo z vso silo skušal otresti te sramote. Kadar bi si osvobodil dušo, bi napel vse moči, da se odreši tudi telesnih okov. In

gospodar tega ni dovolil, ne dovoli tega tudi ne dandanašnji, ko je duša naroda-sužnja že osvobodjena in ponosna.

Vse to smo ob začetku vojne prav dobro vedeli in čutili, od tod naš strah za bodočnost. A vzrokov za strah je bilo še mnogo več!

Najlepši, najboljši sinovi naroda so šli v smrt in v jetništvo, njih matere, njih očete in brate so metali v ječe, zato ker so jokali za temi sinovi, zato ker so se upirali suženjstvu in krivici, zato ker so umirali od vsega hudega! Še večje zlo je porodilo našo boleost in našo bojazen: bali smo se, da nam usahne nežni cvet na drevesu naroda, da nam propade naša mladina! Že pred vojno je bilo šolstvo na Slovenskem slabše kot slabo; skopuško in oderuško nam ga je bil odmeril gospodar. Zdaj med vojno pa se o kakem pametno urejenem šolstvu sploh ne da govoriti. In tako je bila naša bojazen čisto upravičena, da bodo otroci posuroveli na cesti in na gmajni, da se bodo ponevedoma navzeli duha krvi in nasilja, da otrok, ki v zatohli šolski sobi zaspi od oslabelosti in gladu, ne bo nikoli več sposoben za svetlo življenje; in da nam tako pojde v nič in v razsulo temelj naše narodne bodočnosti, mladina.

Kljub tehtnim vzrokom se je pokazalo, da je bil ničev in prazen naš globoki strah! Nikoli prej kot tekom te vojne se ni tako široko razmahnila, tako visoko vzdignila kulturna sila našega naroda! Primerjajmo, kakšno je bilo slovensko časopisje pred vojno in kakšno je zdaj! Prej surovost ob surovosti, psotka ob psotki, gnusno osebno blatenje, laž in natolcevanje — vse to je minilo v tistem hipu, ko je narod spoznal nevarnost za svoje življenje, za svoj dom, za svojo prihodnost. Celo ovce se strnejo v nevarnosti, otroci se stisnejo drug k drugemu, pa bi si odrasli moški ne segli v roko!

Nič ne precenjujem pomena časopisja. Iz njega zajemajo široke mase ljudstva svojo kulturno in politično naobrazbo, časopisje je dobro merilo za duševno in miselno višino, na katero se je narod povzpел. Če je časopisje umstveno visoko, politično dostojno, je to dokaz, da je narod, iz katerega je to časopisje vzraslo in kateremu je namenjeno, umstveno in politično zrel. Kajti znano je, da iz kamna ne raste pšenica. In v teh zadnjih par letih se je slovensko časopisje tako sijajno povzdignilo, da se brez strahu meri s časopisjem starih kulturnih narodov ter da je pošten in vreden zaupnik svojega naroda. Ena sama žalostna izjema je, o tej pa rajši molčim.

Tudi na mnogih drugih poljih je slovenski narod dokazal, da je vreden svobodnega življenja in srečne prihodnosti. Prav zdaj, v teh težkih, grenkih časih je slovenska umetnost segla v ljudstvo bolj na široko, bolj globoko nego kdaj poprej. Lani so naši umetniki priredili razstavo svojih del, eno najlepših, kar jih je kdaj videla Ljubljana. In kaj se je pokazalo ob tej priliki? Obiskovalcev je bilo toliko, kakor najbrž v nobeni prejšnjih razstav; in pokupili so umetnin toliko, kolikor čisto gotovo ne v nobeni prejšnji. Kaj pomeni to? Marsikdo je rekel: »Denar je med ljudmi, pa si privoščijo take baharije!« Morda je senca, le senca resnice na tej trditvi. Po mojih mislih pa je vzrok mnogo globlji, za narod mnogo častnejši! — V teh časih nasilja, ponižanja in krivice, v teh časih krvi, solzá in gladu se je narod in v njem vsak posameznik bridko zavedel svojega suženjstva; zavedel se je narod sramote svojega ponižanja, zavedel se je posameznik svojega golega beraštva, svoje odvisnosti od tujca. In vsakemu med vsemi je srce zakoprnelo po rešitvi iz te mlake in gnilobe,

roke so hrepeneče segale po nečem višjem, po svetlobi, do broti, lepoti.

Zdi se mi, da ni čisto pogrešena ta moja misel, saj jo izpričujejo še mnogotera druga dejstva. Naši fantje kličejo s fronte po knjigah, po dobrih knjigah! Kako je bilo prej, še prav malo prej? V kmetiških in delavskih rokah je bila knjiga precej redka stvar. Naši ljudje so brali časopise, vsakdo ponavadi le glasilo svoje stranke; in poleg tega so brali kvečjemu še poljudno pisane politične brošure. Za lepo književnost in za resno znanstvenost so se zanimali le študentje in študentovke ter z njimi prav tenka plast inteligence. Slovenski pesnik in slovenski pisatelj sta bila veliki večini svojega naroda napol ali docela tuja. Zdaj je drugače! Slovensko ljudstvo kupuje knjige, tudi če za drag denar. Prej so pisatelji ponižno iskali založnikov, zdaj založniki uljudno iščejo pisateljev. Slovenska knjiga je prišla med slovensko ljudstvo, ni se bahavo ponižala k njemu, temveč ljudstvo se je povzdignilo k nji. Nič več ni potreba, da bi pisatelju dobrohotno svetovali, naj se ponikne, naj piše za takoimenovani »preprosti narod«. Tega bajeslovnega »preprostega naroda« namreč ni več! Preveč je prenesel, preveč je pretrpel, preveč izkusil naš ubogi narod, da bi mu bilo treba zviška doli deliti še prav posebnih naukov! Najboljši učitelj je trpljenje, najboljša učiteljica je bolest. Narod je v svoji nesreči zavedel se najvišjega, kar ima, svojega največjega bogastva, svoje kulture. Ta zavest ga bo rešila iz vseh težav in bridkosti, iz vseh zmot in zablod. Kdor je sebi samemu zvest, temu je zvest tudi Bog — in življenje mu je dano!

Dano je življenje našemu narodu-proletarcu, nihče več mu ga ne more vzeti! Saj si je s svojim delom, s svojim umom in

srcem zaslužil sončno življenje, ta narod kmetov in delavcev, ta narod sužnjev, ki ne mara več biti narod sužnjev!

Če je kje bil delavec suženj, je bil v naših slovenskih krajih dvakrat suženj! Drugod so mu izrabljali roke in glavo, pri nas so mu povrhu tega še vzeli ponos, odrekli mu dušo in odrezali jezik. Za tujega kapitalista in uradnika je bil slovenski delavec žival, ki mora molčati, zato ker ne zna govoriti »po človeško«. S čeznaravnim naporom, s požrtvovalnostjo brez primere so posamezniki — malo jih je bilo! — vzdramili to naše delavstvo k višjemu kulturnemu življenju, so mu s pomočjo organizacije po dolgih bojih pripomogli do kosa boljšega kruha, so se hkrati trudili, da bi mu dali potrebne duševne hrane. V tej zadnji stvari pa je zmanjkalo moči, je zmanjkalo delavcev. Malo številce onih, ki so se trudili za kulturno izobrazbo delavcev, so bili povečini samouki, delavci, ki so sami v svojem bridkem in težkem dnevnem življenju občutili potrebo po višji izobrazbi, po vpogledu v širša obzorja. Delali so, kolikor so pač mogli delati, toda postavili so temelj za delo onih, ki bodo delali in gradili za njimi. Za delo onih, katerih velika in sveta dolžnost je, da maso našega slovenskega ljudstva privedejo k najvišji duševni zavesti, privedejo v svetovno kulturo. To pa je dolžnost slovenske inteligence. Tej dolžnosti se ne more in ne sme izogniti, ker drugače svojega lastnega naroda ne bi bila vredna in bi se izločila iz njega. Obenem, ko prevzame to dolžnost, prevzame pa tudi silno odgovornost. Brez vsakega pomisleka lahko govorim človeku, ki je izobražen dvomljivec, ki je že zdavnaj bil spoznal zmote in zablode razuma človeškega. Teže pa je govoriti in pisati delavcu, ki ne pozna laži in dvomnosti, ki natanko veruje, kar sliši in bere. Težko in trdo nalogo si bo

dala slovenska inteligenca, da maso našega ljudstva, predvsem naše delavstvo, pripravi za tiste boje, ki čakajo naš narod. Treba bo, da s predavanji, s časopisjem, z brošurami in knjigami stopi med ljudstvo, spoji se z njim, vrne se k njemu, kakor je bila iz njega vzrasla. Treba je, da pove delavcu, kar mu je bilo od nemile usode prikrajšano. Treba je najbolj, da ga vzdrami in mu pove: »Enakopraven brat si v družini!« In še bo potreba, da mu da ponosa in samozavesti, tako da bo čutil v sebi: »Na meni, na mojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca!« — — Če naša inteligenca te svoje svete in nujne dolžnosti ne izpolni kmalu in korenito, potem ne zasluži, da se imenuje inteligenca in posebej še slovenska! —

Nekaj pa je, kar mi je prav posebno pri srcu in kar sem bil že omenil. To je usoda naše mladine — hkrati usoda naše narodne prihodnosti. Šol je malo, kar jih je, so prenapolnjene; učiteljev skoraj ni, učiteljice so z delom preobložene. Ali vse to je šele manjši del nesreče. Da šolske izobrazbe nimajo zadostne, je hudo. Toda še hujše je, da naši otroci stradajo, da polagoma pešajo od gladu. Zadnjič sem šel mimo šole na Ledinah, in tam sem videl obrazke, splahnele, zvodenele obrazke, da sem se obrnil stran, od sramu in bolesti. Mislil sem si v svojem srcu: »Moj Bog, to bodi naša bodočnost!« ...

In vendar ni vse upanje izgubljeno! Matere-delavke so naša bodočnost! Poznam tako mater: svojo srčno kri bi dala, da reši otroku življenje! Dokler imamo take slovenske matere, se nam ničesar ni treba bati!

Ali velika in važna narodna dolžnost pripade tudi tem trpečim materam-delavkam. Že otroku, ki ga pestuje, naj dopove, zakaj ni dobil mleka; otroku, ki je bil že shodil, naj do-

pove, zakaj nima belega kruha; otroku, ki je napol odrasel, naj dopove, odkod vsa ta nezaslišana krivica, ki jo moramo trpeti; in ko bo otrok dorašel, naj mu pove natanko in po vrsti, kaj je bilo in kaj mora biti! — Če bo vsaka mati storila to svojo sveto dolžnost, nam ostane temelj naroda nedotaknjen, naša mladina, tisti temelj, na katerem bomo gradili naprej. —

Jaz zaupam v to delo, zaupam v delo vseh. In obenem trdno in zvesto zaupam v uspešnost tega dela, zaupam v bodočnost svojega slovenskega naroda. Za slovo, prijatelji, vam rečem besedo iz srca: verujmo! Ker le v veri je moč in zmaga in odrešenje! —

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-109-6